*0: EK
*1: 2011-2012
*2: 8
*3: WordXP
*4: 8ste vergadering
*5: Dinsdag 22 november 2011
*6: 10.15 uur
**

Voorzitter: Fred de Graaf

Tegenwoordig zijn 71 leden, te weten:

Backer, Barth, Beckers, Beuving, Van Bijsterveld, De Boer, Van Boxtel, Brinkman, Bröcker, Broekers-Knol, Van Dijk, Dupuis, Elzinga, Engels, Essers, Ester, Faber-van de Klashorst, Franken, Frijters-Klijnen, Ganzevoort, Fred de Graaf, Machiel de Graaf, Thom de Graaf, Marcel de Graaff, De Grave, Hermans, Hoekstra, Holdijk, Ter Horst, Huijbregts-Schiedon, Van Kappen, Klever, Kneppers-Heijnert, Knip, Koffeman, Koole, Kox, Kuiper, De Lange, Van der Linden, Linthorst, Lokin-Sassen, Martens, Meurs, Nagel, Noten, Postema, Putters, Quik-Schuijt, Reuten, Van Rey, Reynaers, Ruers, Schaap, Scholten, Schouwenaar, Sent, Slagter-Roukema, Smaling, Sörensen, Van Strien, Strik, Swagerman, Sylvester, Terpstra, Thissen, Vliegenthart, Vlietstra, Vos, De Vries en De Vries-Leggedoor,

en de heer De Jager, minister van Financiën, de heer Teeven, staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, en de heer Weekers, staatssecretaris van Financiën.
**

*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Schrijver, wegens verblijf buitenslands;

Flierman, wegens bezigheden elders;

Duthler en Popken, wegens ziekte.
**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

*B
!Algemene financiële beschouwingen!

Aan de orde zijn:

- de algemene financiële beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2011 (33000).

De **voorzitter**: Ik heet de staatssecretaris van Financiën van harte welkom in de Eerste Kamer. Ik neem aan dat de minister in aantocht is. Hij is echter te laat. Daarom heb ik vergadering al geopend.

Ik zie dat de minister net binnenkomt en heet ook hem van harte welkom.

Het woord is aan de heer Postema.
**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Vandaag behandelen we tijdens deze algemene financiële beschouwingen de eerste Miljoenennota van het gedoogkabinet-Rutte/Verhagen/Wilders. Deze Miljoenennota heeft als titel meegekregen "Koersvast in onzekere tijden". Er worden drie prioriteiten gesteld: financiële stabiliteit, het weer gezond maken van de overheidsfinanciën en het versterken van het groeivermogen van de economie. Blijkbaar zijn het bewaren van de solidariteit, het bestrijden van armoede en uitsluiting en het verduurzamen van ons bestaan geen prioriteiten.

Wat we niettemin van het kabinet mogen verwachten, is dat het zijn eigen doelstellingen realiseert, zeker wat betreft de drie doelen die het zelf zo centraal stelt. Het bijzondere is nu dat dit niet het geval is. Ja, koersvast is het kabinet zeker. De tijden zijn dat ontegenzeglijk ook, in de zin dat die onzeker zijn. Daarover kan geen misverstand bestaan. Het is juist die koersvastheid, dat verkrampt vasthouden aan het regeerakkoord, dat het kabinet en daarmee ons land parten speelt.

Laten we de balans opmaken en bezien in welke mate deze Miljoenennota nu een antwoord biedt op de door het kabinet zelf gestelde prioriteiten. Ik kom daarna terug op hetgeen het kabinet niet centraal heeft willen stellen, maar wat voor onze partij, de Partij van de Arbeid, wel degelijk nodig is om ons land sterker en socialer de toekomst in te laten gaan, waardoor geen mensen aan de kant blijven staan en waarbij iedereen, dus ook de hogere inkomens, hieraan een bijdrage naar draagkracht levert.

Het centraal stellen van financiële stabiliteit is de Partij van de Arbeid uit het hart gegrepen. Des te teleurstellender is het leiderschap dat het kabinet heeft getoond in het adresseren van de eurocrisis. Het handelen hierin was "too little, too late", zoals mijn fractievoorzitter bij de algemene politieke beschouwingen reeds heeft samengevat. Niettemin had Nederland met zijn unieke positie binnen het eurogebied leiderschap kunnen en moeten tonen om de crisis in een vroegtijdig stadium te beteugelen. In plaats daarvan wordt men gegijzeld door een gedoogpartner die zich met de gulden achter de dijken wil terugtrekken. Het is evident dat de samenwerking van drie partijen waar dit kabinet op berust, niet het antwoord kan bieden op de maatregelen die genomen moeten worden om de eurocrisis het hoofd te bieden. De vraag dringt zich dan ook op, hoe belangrijk een vraagstuk dan wel moet zijn om elkaar daadwerkelijk de maat te nemen.

De Partij van de Arbeid heeft niet aan de zijkant willen blijven staan bij deze voor Europa en voor ons land zo dramatische crisis. Ik verwijs

hiervoor ook naar het debat hier in dit huis op 11 oktober met de minister van Financiën over de Europese steunfaciliteit. Daarin heb ik betoogd dat er voor terughoudendheid in het maken van saneringsafspraken en het nemen van steunmaatregelen geen ruimte is. Inmiddels heeft de crisis zich als een olievlek uitgebreid en zijn naast Griekenland, Portugal, Ierland en Spanje, ook Italië, Slovenië, Cyprus, Frankrijk en België in problemen geraakt. Zelfs de Nederlandse rentespread met Duitsland is de afgelopen week opgelopen.

Meer vroegtijdige en trefzekere interventie had dit kunnen voorkomen. Dit vergt dat de Europese landen, ook Nederland, over hun eigen schaduw heen stappen en onvoorwaardelijk kiezen voor verdere economische en politieke integratie, voor het geven van een stevig mandaat aan de Commissie om met de schuldenlanden tot sluitende afspraken te komen, voor een nieuw stabiliteitspact waaraan alle landen zich hebben te houden en voor een volwaardige inzet van de Europese Centrale Bank.

De Partij van de Arbeid is van oordeel dat de euro onverkort als sleutelvaluta kan functioneren, maar dit vergt dat de deelnemende lidstaten daadwerkelijk bereid zijn om hun monetaire en financiële beleid in gemeenschappelijkheid vorm te geven. Daarin staan we gelukkig niet alleen. Vele met het CDA sympathiserende economen betogen precies hetzelfde. Ook de liberale fractie in het Europees Parlement onder leiding van Guy Verhofstadt bepleit dit. Graag vernemen we van de minister of hij deze visie deelt en wat wij van hem en van het kabinet de komende weken en maanden mogen verwachten.

Hoe zit het dan met de tweede prioriteit die het kabinet stelt: het weer gezond maken van de overheidsfinanciën? Daar werd in het regeer- en gedoogakkoord nogal flink over gedaan. Er was een toon die we ook in de Miljoenennota weer aantreffen. Het bijzondere is echter dat de analyse van de noodzaak tot houdbare overheidsfinanciën afsteekt bij het effect van het door het kabinet gevoerde beleid. Zo komen we naar verwachting dit jaar uit op een tekort van 26 mld. oftewel 4,2%, meer dan de grens die het Groei- en Stabiliteitspact stelt. Ook voor het volgende jaar komen we volgens de prognose met een tekort van 2,9% nauwelijks onder die grens, terwijl gedurende de gehele kabinetsperiode de staatsschuld niet afneemt -- zoals men zou verwachten gezien die doelstellingen van het kabinet -- maar juist verder stijgt, namelijk van 391 mld. nu naar 450 mld. in 2015. Dat is toch een merkwaardige gang van zaken voor een kabinet dat zich zo scherp uitlaat over het begrotingsbeleid van diverse andere Europese landen. Het heeft als consequentie dat de reële rentelasten in de periode 2011-2015 fors oplopen, in totaal met bijna 25%, zo leert ons pagina 51 van deze Miljoenennota.

De Partij van de Arbeid kijkt wezenlijk anders aan tegen het gezond maken van de overheidsfinanciën dan het kabinet in het regeer- en gedoogakkoord en nu ook weer in deze Miljoenennota bepleit. Juist de omvang van de problematiek rechtvaardigt structurele hervormingen, met wezenlijke effecten zowel aan de uitgaven- als aan de inkomstenkant van de rijksbegroting. Dat is ook precies wat het CPB en ook het IMF van ons vragen. Men zegt: bezuinig onze economie niet kapot, maar investeer in groei. Zet niet alleen in op de teller van het begrotingstekort, maar evenzeer op de noemer van ons bruto nationaal product, nu en in de komende jaren. Daar zien wij in deze Miljoenennota te weinig van terug. Indien eventuele aanvullende bezuinigingen van dit gedoogkabinet wederom op een dergelijke kortzichtige wijze worden ingevuld, dan zullen wij daar als Partij van de Arbeid geen steun aan geven.

De heer **Terpstra** (CDA): Mag ik een vraag stellen over de stelling dat de regering eigenlijk te weinig doet om het tekort weg te werken? Ik had verwacht dat de heer Postema zou zeggen dat er harder bezuinigd moet worden. Dat is logisch. Maar de heer Postema zegt: nee, er moet meer geïnvesteerd worden om de groei tot stand te brengen. Hoe kan hij die twee dingen met elkaar rijmen?

De heer **Postema** (PvdA): Dat is zeer goed met elkaar te rijmen. Er moet meer geïnvesteerd worden om de groei van onze economie weer op gang te brengen. Er zal zeker ook naar de overheidsfinanciën gekeken moeten worden, naar de inkomstenkant en naar de uitgavenkant. Je zult die investeringen immers wel moeten financieren.

Voorzitter. Ik vervolg mijn betoog. Naast de aanslag van de rente-uitgaven op de rijksbegroting gaat deze Miljoenennota ook uitgebreid in op de sterk toenemende zorguitgaven. Deze groeien gedurende de kabinetsperiode in absolute termen veruit het meest van alle uitgavencategorieën, van 61,2 mld. in 2011 naar 74,4 mld. in 2015. Dat is een groei van 13,2 mld. Voorts is het de voorspelling, aldus de Miljoenennota, dat deze zorguitgaven ook na deze kabinetsperiode zullen blijven doorgroeien. Als oorzaak hiervoor verwijst de Miljoenennota naar de vergrijzing en naar technologische ontwikkelingen. Dat zijn inderdaad belangrijke factoren.

Wat niet wordt vermeld, is dat het zorgstelsel zelf ook kostenopdrijvend werkt. Zowel aan de vraag- als aan de aanbodzijde zijn weinig prikkels tot efficiency ingebouwd. Het complexe declaratiemechanisme van de dbc's, de druk op de instellingen en de positie van de vrijgevestigde medische specialisten lokken een vergroting van de productie uit. Preventie, doelgerichte en doelmatige behandelingen en het gebruik van goedkope geneesmiddelen en medische hulpmiddelen worden onvoldoende beloond. Het is deze combinatie van exogene factoren en het uitblijven van passende systeemmaatregelen die tot een voortdurende stijging van de zorgpremies voor het basispakket en de aanvullende verzekering leidt. Met dank aan de gedoogpartner, die het broodnodige beteugelen van de uitgaven blokkeert! Graag vernemen wij van de minister van Financiën hoe hij aankijkt tegen het

feit dat dit kabinet zijn investeringen in deze tijd van crisis beperkt tot een tweetal zaken: een groei van de rentebetalingen met 25% en een groei van de zorguitgaven met 22%. Dat kan toch moeilijk de ambitie zijn.

Het kabinet stelt zichzelf ook nog een derde prioriteit: het versterken van het groeivermogen van onze economie. Daar lijkt het in ieder geval op de korte termijn niet op. De nieuwe macro-economische verkenningen waren nog relatief mild en gingen uit van een bijgestelde groeiraming: 1,5% voor dit jaar en 1% voor het volgend jaar. Het lijkt erop dat zelfs dit niet gehaald gaat worden en dat we in een recessie belanden.

Ook op de langere termijn toont dit kabinet weinig daadkracht waar het om de groei en ook om de verduurzaming van onze economie gaat. Om de nationale groeipotentie te vergroten, zijn investeringen in menselijk en fysiek kapitaal essentieel. De overheidsuitgaven voor het onderwijs en de infrastructuur zouden dus fors omhoog moeten. Het regeer- en gedoogakkoord houdt dergelijke broodnodige investeringen tegen.

En het innovatiebeleid dan, van de minister van EL&I? Helaas biedt ook dat beleid weinig soelaas. Weliswaar trekt het kabinet 0,5 mld. uit voor een nieuwe fiscale aftrek voor onderzoek en ontwikkeling, maar deze faciliteit wordt grotendeels gefinancierd met bezuinigingen op vroegere innovatiesubsidies en gaat ten laste van onder andere een forse beperking van het fiscaal stimuleren van kennismigranten. Wij vernemen graag van de minister hoe deze sigaar uit eigen doos voor het bedrijfsleven te verenigen is met het Belastingplan 2012, waarin het kabinet zich juist uitspreekt tegen het kwistig gebruik van fiscale faciliteiten, dat wil zeggen belastinguitgaven.

In dit verband kunnen ook de aardgasbaten niet onvermeld blijven. Met de totstandkoming van het regeer- en gedoogakkoord zijn deze niet meer beschikbaar voor innovatie, maar worden ze gebruikt om de lekken in de staatskas te stoppen. Hiermee zijn we teruggekeerd naar de jaren zeventig, toen we door deze windfall profits ver boven onze stand leefden, zonder dat er afdoende geïnvesteerd werd in de toekomst van ons land. De lessen die hieruit zijn getrokken, zijn sindsdien onder de titel "Dutch disease" wereldberoemd geworden en onderdeel van de lesstof van elke economiestudent. Hoe kan het dan toch dat we wederom in deze valkuil dreigen te stappen? Is het kabinet bereid, de FES-middelen de komende jaren weer aan te wenden voor onderzoek en ontwikkeling en voor het aanjagen van innovatie, zodat deze middelen duurzaam worden ingezet?

Een serieuze inzet op het groeivermogen van onze economie vergt aanzienlijk meer dan het kabinet nu doet. Naast de vereiste investeringen in onderwijs, in adequate verbindingen, in een daadwerkelijk uitnodigend innovatieklimaat en de inzet van aardgasbaten hiertoe, dient er een afdoende antwoord te worden gegeven op twee vraagstukken waar het gedoogkabinet met een grote boog omheen loopt: de hervorming van de woningmarkt en de arbeidsmarkt.

Te vaak wordt de hypotheekrenteaftrek als fundament voor een gezonde woningmarkt gepresenteerd, daar waar die inmiddels als een loden last en een belangrijke verstoring van een gezonde woningmarkt geldt. De uitgaven aan de hypotheekrenteaftrek lopen deze kabinetsperiode op van 9,4 mld. nu tot 11,4 mld. in 2016. De publieke schuld neemt toe. De totale schuldenlast in Nederland is met 128% van het bruto nationaal product één van de hoogste in de wereld. Dat komt vooral door de aantrekkelijkheid van een hypotheekschuld. Het is aantrekkelijk om deze schuld zo hoog mogelijk te houden, waarmee renteaftrek wordt gemaximaliseerd. Hierdoor wordt de terechte progressie in ons belastingstelsel voor een belangrijk deel teniet gedaan. Graag vernemen wij van de minister wat nu eigenlijk de visie van het kabinet is op dit merkwaardige verschijnsel dat juist de hoogste inkomens het meest profiteren van de hypotheekrenteaftrek. Acht het kabinet dit fair? Acht het dit bestendig? Kan de minister aangeven of hij de hoge schuldpositie van onze burgers wenselijk acht? Zo nee, wat is hij dan voornemens om te doen om de prikkels hiertoe weg te nemen?

Wij hebben met spijt kennisgenomen van de kabinetsreactie op de motie-Kuiper c.s. die ons in eerste instantie verwijst naar een boekenkast vol studies over de hypotheekrenteaftrek. Dat is natuurlijk nimmer de strekking van de motie geweest. Wij verzoeken de regering dan ook, serieus op deze door de Kamer aangenomen motie in te gaan. Als er al zo veel studies zijn verricht, want vindt het kabinet dan daarvan? Voor welke studie kiest het? Hoe staat het tegenover het feit dat de meeste studies de hypotheekrenteaftrek daadwerkelijk als een groot probleem voor de bestendigheid van onze overheidsfinanciën zien?

Het zal duidelijk zijn dat het gedoogkabinet zijn eigen prioriteiten niet waarmaakt, laat staan de prioriteiten die een sociaal-progressief kabinet in deze jaren van onzekerheid en crisis zou hebben gesteld. Ik permitteer mij om ook daar aandacht voor te vragen. In dat geval zou het kabinet daadwerkelijk hebben ingezet op het verminderen van de armoede in ons land. Gedefinieerd volgens de Europese definitie is iedereen arm die minder dan 60% van het middelste inkomen verdient. Volgens die definitie geldt dat nu voor 11% van alle Nederlanders. Deze armoede blijkt weerbarstig en intergenerationeel, zo leren ons diverse recente studies van onder andere het Sociaal en Cultureel Planbureau. Uit het rapport Voorbestemd voor de achterstand, armoede en sociale uitsluiting in de kindertijd en 25 jaar later, blijkt dat armoede in de kindertijd de kans op armoede als volwassene sterk verhoogt. Die kans is met 7% bijna tweemaal zo hoog als bij niet-arme kinderen. Voorts blijkt uit deze studie dat arme kinderen in hun latere leven gemiddeld meer materiële tekorten en een lagere sociale participatie hebben. Dit zijn cijfers die wij natuurlijk ook allang uit de VS kennen. Cijfers die aantonen dat een samenleving met een aanvaardbare verdeling van kansen, inkomen en het vermogen tot sociale participatie niet wordt geholpen met louter oriëntatie op de markt, op zelfredzaamheid en op eigen belang.

Gegeven deze blijvende uitdaging om de armoede uit ons land te bannen, helpt het bepaald niet dat de koopkracht onder dit kabinet zo onderuitgaat en al helemaal niet dat hierbij de veelverdieners worden ontzien. Daalt de koopkracht het komend jaar bij de lagere en middeninkomens reeds fors, voor de meeste kwetsbaren in onze samenleving kan dit nog slechter uitpakken. De PvdA heeft reeds vroeg aandacht gevraagd voor de stapeling van effecten van het snoeien door de regering in diverse juist voor deze groepen zo essentiële voorzieningen. Dalende huurtoeslagen, dalende zorgtoeslagen, een hoog eigen risico, de bezuiniging op het persoonsgebonden budget, hogere eigen bijdrage voor zorg en kinderopvang, en het uitkleden van de Wajong, de sociale werkvoorziening en de generieke bijstand leiden tot oncontroleerbare inkomens- en koopkrachteffecten, waar ook de collega's van het CDA terecht van schrokken. Graag vernemen wij van de minister hoe het kabinet voorkomt dat mensen door stapelingseffecten onevenredig worden geraakt.

Het huidige kabinet suggereert in het bijzonder aandacht te willen besteden aan huishoudens met kinderen en aan de middeninkomens. Dat is echter moeilijk te rijmen met de cijfers die deze Miljoenennota presenteert en waarin de schilder, de receptioniste, de verkoper en de leraar hard in koopkracht achteruitgaan. Blijkbaar maakt dit kabinet feitelijk een heel andere keuze dan het ondersteunen van mensen met lagere en middeninkomens. Dat is de keuze om de topinkomens vooral met rust te laten. Zelfs de villabelasting van staatssecretaris De Jager uit het vorige kabinet blijkt een te hoge prijs om te vragen van onze vermogende medelanders als bijdrage aan de solidariteit in ons land.

De heer **De Grave** (VVD): Ik ben, geloof ik, ergens anders geweest, want bij mijn beste weten is de villabelasting er nog steeds.

De heer **Postema** (PvdA): Goed om dat te horen.

De heer **De Grave** (VVD): U zei dat de villabelasting er niet meer is. Ik kom natuurlijk graag op voor al mijn kiezers in Wassenaar, maar ik weet niet of ik hen blij kan maken met de mededeling dat de villabelasting er niet meer is. Of bedoelt u dat een kleine inflatiecorrectie is doorgevoerd?

De heer **Postema** (PvdA): U maakt er nu een kleinigheid van.

De heer **De Grave** (VVD): Ik maak er inderdaad een kleinigheid van, want die villabelasting blijft gewoon bestaan.

De heer **Postema** (PvdA): Het zou de voormalig staatssecretaris gesierd hebben als hij dergelijke correcties wel had toegepast om te laten zien dat ook in deze tijd de mensen met de hogere inkomens bereid zijn om mee te betalen.

De heer **De Grave** (VVD): U moet uw tekst nog maar eens nalezen, want u zei dat de villabelasting er niet meer was. U had het anders moeten formuleren. U had moeten zeggen dat een zeer kleine automatische aanpassing van de inflatiecorrectie is doorgevoerd om te voorkomen dat binnenkort iedereen villabelasting moet betalen. Dat is de juiste formulering.

De heer **Postema** (PvdA): Zoals u weet, is het nooit de bedoeling geweest om de villabelasting zo breed te trekken dat zij niets meer voorstelt. Mag ik uit uw woorden afleiden dat u het met mij eens bent dat die villabelasting een belangrijke bijdrage kan leveren aan het versterken van de solidariteit?

De heer **De Grave** (VVD): Het gaat mij alleen het volgende. Als ik hier een tekst hoor, wil ik graag dat de feiten juist worden weergegeven. De feiten zijn dat de villabelasting er is en dat huizen van meer dan 1 mln. extra zwaar worden belast. Het enige wat dit kabinet heeft gedaan. is voorkomen dat door de inflatie steeds meer mensen onder die belasting komen te vallen. Dat is volkomen terecht en ook in overeenstemming met de fiscale grondbeginselen. Dit is een fundamenteel beginsel van ons belastingrecht. Het zou de PvdA sieren, zeker in dit huis, als zij de juiste feiten weergeeft, Mensen kunnen de indruk krijgen dat het kabinet de villabelasting heeft afgeschaft en dat is niet zo.

De heer **Postema** (PvdA): Ik wijs de voormalig staatssecretaris er graag op dat zijn voornemens rondom de villabelasting ook door dit kabinet tot uitvoering worden gebracht.

Is het nu zo veel gevraagd om bij de bezuinigingsopgave die het kabinet zich stelt, de lasten in ieder geval op een eerlijke manier over de mensen in ons land te verdelen? Nee, natuurlijk niet. Dat vindt het kabinet zelf blijkbaar ook. Ik citeer uit de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Op pagina 22 staat: "Het kabinet heeft geprobeerd de effecten van de bezuinigingen op de koopkracht zo evenwichtig mogelijk te verdelen over verschillende groepen." Dat klinkt de Partij van de Arbeid en met mij ongetwijfeld velen in dit huis als muziek in de oren. Ook de opgave in dezelfde begroting van de mediane koopkrachtmutatie naar inkomenshoogte lijkt daarbij goed aan te sluiten, daar de koopkracht voor alle daarin genoemde inkomensgroepen nagenoeg evenredig daalt met tussen de 1% en 1,5%. Het probleem is echter dat het kabinet zich ook op dit punt niet aan de eigen doelstelling houdt. Tijdens de financiële beschouwingen in de Tweede Kamer is door de PvdA met de minister gesproken over de feitelijke inkomenseffecten van het kabinetsbeleid voor een viertal gezinnen. Alle vier gezinnen hadden drie jonge kinderen, de man werkt fulltime en de vrouw, die regelmatig fysiotherapie nodig heeft, werkt in deeltijd. Het enige verschil tussen de gezinnen was het inkomen. In deze koopkrachtberekening die door de minister van Financiën is erkend, gaat het rijkste gezin -- met een inkomen van €200.000 per jaar -- er met 2,3% het minst op achteruit. Het gezin met een

inkomen van €25.000 daarentegen ziet de koopkracht met 6,1% dalen. Het gezin waarin beide ouders leerkracht zijn, moet het volgend jaar doen met maar liefst 7,2% koopkrachtverlies. Dat zijn geheel andere getallen dan de gestileerde opgave van de mediane koopkrachtmutatie in de rijksbegroting. Het zijn de getallen van echte mensen met een echt verlies van inkomen, meer dan het kabinet zelf, zoals aangegeven, zou wensen. Wij verzoeken de regering om voor 2012 en volgende jaren passende maatregelen te nemen om de effecten van de bezuinigingsmaatregelen in termen van de verschillen in koopkrachtdaling tussen lagere inkomens, middeninkomens, hogere inkomens en topinkomens ongedaan te maken, zodat de last van deze ingrepen evenwichtig wordt verdeeld. Kan de minister aangeven welke maatregelen hij in dit kader wenselijk acht?

Ook de verduurzaming van onze economie komt er bij het kabinet bekaaid vanaf. Daar lijkt nu even geen ruimte voor te zijn. Dit is des te opvallender nu vriend en vijand het erover eens zijn dat juist geïnvesteerd moet worden in nieuwe manieren om onze welvaart en de leefbaarheid van onze planeet ook in de toekomst te kunnen waarborgen. Of moeten wij het verhogen van de maximumsnelheid en het investeren in een tweede kerncentrale zo verstaan? Verduurzaming heeft niet alleen betrekking op vergroening, hoe belangrijk ook. Wij verwachten van de regering dat zij zich eveneens rekenschap geeft van de grote tekorten die over enkele jaren op de arbeidsmarkt zullen ontstaan. Wat is daar nu eigenlijk haar visie op? Gaan wij langer doorwerken nu ook mogelijk en aantrekkelijk maken? Ondersteunen wij het werken van ouders met kleine kinderen? Faciliteren wij de komst van kennismigranten in plaats van hun het leven zuur te maken?

De Partij van de Arbeid heeft in deze eerste termijn helder willen maken dat het kabinet de door het kabinet zelf gestelde prioriteiten van financiële stabiliteit, het weer gezond maken van de overheidsfinanciën en het versterken van het groeivermogen van onze economie niet realiseert. Het zit vast in een regeer- en gedoogakkoord dat geen antwoord biedt op de grote vraagstukken waar wij met elkaar voor staan. Voorts verspeelt dit minderheidskabinet met de PVV als gedoogpartner in enkele jaren veel van wat er de afgelopen decennia is opgebouwd aan verzorgingsstaat, aan solidariteit en sociale cohesie, aan internationale reputatie en aan perspectief voor onze jongeren. Dat is niet alleen het oordeel van vele politieke partijen in Nederland, maar dat is ook de noodkreet van zowel vakbonden als VNO-NCW. Het moet anders en het kan anders. Wij vragen de minister of hij bereid is, naar deze indringende signalen te luisteren.

*N

De heer **De Grave** (VVD): Mijnheer de voorzitter. Ruim tien jaar geleden mocht ik aan de overzijde het woord voeren namens mijn fractie bij de financiële beschouwingen voor het begrotingsjaar 2002, toen met minister Zalm van Financiën. Het is een bijzonder voorrecht dat ik dit nu namens mijn fractie in de senaat mag doen. Met een gevoel voor understatement mag worden gezegd dat deze financiële beschouwingen plaatsvinden in turbulente tijden. Slechts Johan Cruijff slaagt er af en toe in de eurocrisis van de voorpagina van de kranten te verdrijven. Vanzelfsprekend volgt ook mijn fractie intensief en nauwgezet de gebeurtenissen welke cruciaal zullen zijn voor onze toekomstige economische ontwikkeling en welvaart. Tegelijkertijd is het goed, aan te geven dat de rol van dit huis in dit debat naar de mening van mijn fractie een terughoudende moet zijn. Het politieke primaat ligt op grond van haar controle rol bij die Tweede Kamer, die deze rol, die gelet op de velen intensieve debatten ter zake, grondig oppakt. Wel wil mijn fractie zeggen dat zij het gevoerde kabinetsbeleid rond de eurocrisis op hoofdlijnen waardeert en steunt. Wij taxeren dit beleid als een verstandige mix van solidariteit met onze Europese partners vanuit welbegrepen Nederlands eigenbelang en initiatieven tot versterking van de Europese budgettaire discipline.

Laat mij dit nader uitwerken. Deskundigen mogen dan van mening verschillen over de beste aanpak van de eurocrisis, maar er is toch wel brede consensus dat het uiteenvallen van de euro voor de Nederlandse burger weinig goeds met zich brengt. En de centrale reden daarvoor is natuurlijk niet zo moeilijk te begrijpen. In de kern is de eurocrisis naar de mening van mijn fractie een vertrouwenscrisis, van de Internationale geldgever in het vermogen van een aantal vooral zuidelijke Europese landen, hun schulden terug te betalen. Maar wie zijn de schuldeisers? Nederland heeft al decennialang een overschot op de lopende rekening ofwel wij verdienen met z'n allen meer dan wij uitgeven. We hebben dus als samenleving een spaaroverschot. Een deel daarvan wordt gebruikt voor de financiering van ons eigen overheidstekort, maar een belangrijk ander deel wordt via pensioenfondsen en financiële instellingen belegd, mondiaal, maar dus ook in de betreffende Zuid-Europese landen. Hoeveel Nederlandse euro's daar uitstaan, ik zou het niet precies weten. Wellicht dat de minister daar wat meer over kan zeggen. Het is echter wel duidelijk het om heel erg veel Nederlandse euro's gaat. Daar komt overigens nog bij dat ons land zijn welvaart voor een belangrijk deel verdient met onze export. In tegenstelling tot wat veel burgers in dit land wellicht denken, exporteren wij als Nederland voor grote bedragen naar landen zoals Italië en Spanje. In 2010 exporteerde Nederland voor 40 mld. naar Europese probleemlanden; iets meer dan 10% van onze totale export van 370 mld. Van diverse kanten is uitgelegd dat onze export -- en daarmee onze verdiensten en onze werkgelegenheid -- naar Italië groter is dan onze export naar de fameuze BRIC-landen, Brazilië, Rusland, India en China gezamenlijk. Het is dus wel in het welbegrepen eigenbelang van de Nederlandse belastingbetaler wijs solidair te zijn met landen die aan onze burgers schulden moeten terugbetalen en met landen die een belangrijke bijdrage leveren aan onze toekomstige verdiensten en werkgelegenheid.

Natuurlijk geen solidariteit tegen elke prijs. De Nederlandse steun moet er wel toe leiden dat deze landen er weer boven op komen, zodat zij hun verplichtingen kunnen nakomen en voor Nederland belangrijke handelspartners blijven. En daarom is het goed dat de Nederlandse regering initiatieven genomen ter versterking van de Europese budgettaire discipline en van de rol van de Europese Commissie als toezichthouder op de afgesproken regels. Hoe staat het hier overigens mee? kan de minister nader ingaan op de uitwerking op dit punt van de afspraken die zijn gemaakt tijdens de laatste top van Europese regeringsleiders?

De euro kan niet los worden gezien van Europa en de Europese samenwerking. De VVD is, zoals bekend, alles behalve een onvoorwaardelijke aanhanger alles wat Europa wil en doet, maar is wel van mening dat de Europese economische samenwerking en de eenwording van de Europese markt substantieel hebben bijgedragen aan de welvaartsgroei in Nederland van de afgelopen decennia. Bespiegelingen over neuro's en zeuro's of een terugkeer naar de gulden zijn daarom ook in de ogen van mijn fractie allemaal niet zo productief. Het uiteenvallen van de Europese markt die hiermee gepaard zal gaan, is gewoon een kostbare zaak voor Nederland met zijn open economie. Het CPB heeft dit kortgeleden allemaal precies uitgerekend. Maar goed, het Britse onderzoeksbureau Lombard Street zal nu op verzoek van de PVV gaan onderzoeken wat de effecten zullen zijn van een terugkeer van Nederland naar de gulden. Tja, ik heb zomaar het idee dat dit onafhankelijke bureau dit een geweldig idee zal vinden. Als je een beetje googelt vind je dat dit bureau fervent anti-Europa en anti-euro is. Tja, dan vraag je wel iets, terwijl je het antwoord eigenlijk al tevoren weet. In de marketingwereld heet dit: wij van wc-eend vinden wc-eend geweldig! Ik weet niet of dat allemaal zo zinvol is.

Wat wel zinvol, sterker nog, cruciaal is, is dat er geen enkele twijfel mag ontstaan over de triple-A-status van Nederland als financieel betrouwbaar en solide land. Het ratingbureau Fitch sprak vorige week na aanleiding van het licht oplopen van het rente-écart tussen Duitsland en Nederland vertrouwen uit in het Nederlandse beleid en zag geen reden te twijfelen aan de triple-A-status van Nederland. Dat is belangrijk, mede gelet op het voordeel van de daarmee samenhangende relatief lage rente op onze staatsschuld. Vandaar dat mijn fractie wil benadrukken dat wij, als de economische situatie ertoe mocht leiden dat de afgesproken signaalwaarde van het tekort in Nederland in gevaar komt, zeer hechten aan de afspraak in het regeerakkoord dat het kabinet dan die maatregelen neemt die nodig zijn om dit gevaar te keren. Gaarne en wellicht ten overvloede, maar er zijn zo af en toe afwijkende geluiden bijvoorbeeld van het wetenschappelijke bureau van het CDA, krijg ik de bevestiging van de minister dat dit de lijn van het kabinet zal zijn in de Voorjaarsnota 2012.

Europa heeft inmiddels twee keer een stresstest uitgevoerd. Deze testen hielden echter geen rekening met afboekingen op staatsleningen in de boeken van financiële instellingen. Zo stond Dexia, als ik mij niet vergis, er volgens de stresstest prima voor, om even later om te vallen. Van een andere orde, maar niettemin, ABN AMRO kwam met negatieve kwartaalcijfers door afboekingen op staatsgegarandeerde leningen. Kortom, weten we nu in Europa inmiddels waar we over praten? Hebben wij er echt zicht op hoe de financiële instellingen ervoor staan? Gaarne een reactie van de minister.

Ik ga over naar de begroting voor 2012 voor ons eigen land. Stevig, degelijk, zoals verwacht mocht worden van dit kabinet met zijn eerste eigen begroting. Steun van mijn fractie hiervoor. Tijdens de algemene beschouwingen in dit huis over de begroting voor 2012 is door de oppositie -- en zojuist door de heer Postema -- soms in stevige taal kritiek geleverd op het koopkrachtbeeld voor volgend jaar. Ook bij de financiële beschouwingen aan de overzijde was dit een centraal thema. Ik heb het nageteld en ik kwam tot tien maal dat de heer Plasterk van de PvdA met het verwijt kwam dat dit een kabinet zou zijn van de villabewoners ten koste van de sociaal zwakkeren. Alsof het al niet voldoende was gezegd, moest ook de heer Postema vandaag weer de villabelasting naar voren brengen.

In 1973 kwam het kabinet-Den Uyl kwam met onder andere de slogan van spreiding van inkomen. Ik zeg eerlijk dat dit kabinet voor mij mede reden was om lid te worden van de VVD. U begrijpt dat dit kabinet nog steeds zeer warme gevoelens bij mij oproept. Sinds 1973 is de PvdA, inmiddels voorbijgestreefd door de SP, voorstander van inkomensnivellering. Eigenlijk is dit alleen onderbroken tijdens het leiderschap van Wim Kok toen het toptarief is teruggebracht naar 52%, maar als ik mij niet vergis is deze oud-voorzitter van de FNV niet meer zo populair bij de PvdA. Naar mijn mening is dit niet terecht, maar dit terzijde. PvdA en de SP moeten vorige week een prima week hebben gehad. Toen kwam het Sociaal en Cultureel Planbureau met een lijvig rapport, de Sociale Staat van Nederland 2011, uiterst leesbaar overigens. Ik citeer de NRC van woensdag 16 november jongstleden met in het kader van dit debat uiterst interessante conclusies. Het gaat beter dan ooit met Nederland! De vergrijzing valt reuze mee, er is groot vertrouwen in de politiek, de criminaliteit daalt, en misschien wel het belangrijkste: arme Nederlanders zijn per saldo er veel meer op vooruitgegaan dan rijke Nederlanders. Dit komt vooral doordat hun woningen sterk zijn verbeterd, ze veel meer consumptiegoederen bezitten en veel meer op vakantie gaan. Het rijkste kwart van de bevolking verdient 3,5 maal zo veel als het armste kwart, bijna dus wat Joop den Uyl wilde in 1973, een inkomensverhouding van 1 staat tot 3. Het SCP schrijft verder dat ondanks de schommelingen in de economie de leefsituatie van de Nederlanders de afgelopen tien jaar onafgebroken is verbeterd. Mensen met een laag inkomen, niet-westerse immigranten en ouderen boven de 65 jaar zijn er meer dan gemiddeld op vooruitgegaan in hun kwaliteit van leven. Niet dat er geen punten van

aandacht blijven. Zo vindt ook mijn fractie het gegeven dat laagopgeleide Nederlanders gemiddeld zeven jaar korter leven dan hoogopgeleide problematisch. Maar terwijl overal in de wereld tentenkampen verschijnen omdat de armen armer en de rijken rijker worden, is Nederland met zijn eerste plaats op de misère-index een weldadige uitzondering en klinken de verwijten van de oppositie aan dit kabinet wel erg schril.

De heer **Postema** (PvdA): De heer De Grave verwijst terecht naar de studie van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het zou hem hebben gesierd als hij de krantenkoppen volledig had geciteerd en dat is dat de opsteller van het rapport de stormbal hijst. Er is ontzettend veel bereikt in dit land en daar zijn wij met elkaar erg trots op. Overigens is dit niet alleen te danken aan de PvdA, want daar hebben ook andere partijen aan meegewerkt. Wat er nu op het spel staat, is de vraag of wij dit kunnen vasthouden. De kern van dit rapport is dat er grote donkere wolken boven ons hoofd hangen. Ik zou graag van het kabinet vernemen hoe wij die dreiging kunnen wegnemen.

De heer **De Grave** (VVD): In het vervolg van mijn betoog kom ik hier keurig netjes op terug. Het is goed om dingen in historisch perspectief te plaatsen. Ik voer dit soort debatten niet voor het eerst. Ik heb veel gedebatteerd over inkomensplaatjes en over het beeld dat de rijken rijker worden. Dit beeld speelde ook in de verkiezingscampagne in de debatten tussen Cohen en Rutte. Het blijkt gewoon niet waar dat de rijken er zo veel op vooruit zijn gegaan. U bent echt veel succesvoller geweest in uw beleid dan u denkt, mijnheer Postema. Wees daar nu eens blij mee! Verheug u over dat beeld. Ik kom straks keurig terug op het beeld voor 2012.

De heer **Reuten** (SP): Ik wil graag een nuance aanbrengen. Er is onderscheid tussen inkomen en vermogen. U spreekt over de inkomensverdeling. De vermogensverdeling is in de loop der jaren wel degelijk aanzienlijk schever geworden. De rijkste 10% van de bevolking heeft meer dan 50% van het vermogen. Dat neemt met de jaren ook sterk toe.

De heer **De Grave** (VVD): Joop den Uyl had over spreiding van inkomen. Daar heb ik mij op gebaseerd. Je moet eerst inkomen hebben voor je vermogen kunt opbouwen. Het hangt er dan ook vanaf hoeveel je spaart.

De heer **Reuten** (SP): U had het over de rijksten. Ik maak een onderscheid tussen rijken en mensen met een hoog inkomen.

De heer **De Grave** (VVD): U wilt dat ik die groep kleiner maak?
De heer **Reuten** (SP): Ik wil dat u onderscheid maakt tussen inkomen en vermogen.
De heer **De Grave** (VVD): Ik geef aan dat je, voordat je vermogen kunt opbouwen, eerst inkomen moet hebben gehad. Als je daar veel van spaart, krijg je vanzelf meer vermogen. Het gaat mij om de spreiding van inkomen. De voorstellen gaan over een hogere belasting en die raakt het inkomen op arbeid. Terugkijkend op de Kamerverkiezingen en de debatten die in dat kader hebben plaatsgevonden, constateer ik dat er bepaalde beelden zijn geschapen van wat er in dit land aan de hand zou zijn. Het SCP heeft daar een eind aan gemaakt. Nederland is een buitengemeen egalitair land met zeer kleine inkomensverschillen. Dat schrijft het SCP ook. Er wordt geconstateerd de genoemde groep er substantieel op vooruit is gegaan, veel meer dan de rijke Nederlanders. Dat is een feit. Dat kunnen wij niet ontkennen. Laten wij daar ook eens een beetje trots op zijn. Dat geeft ook een andere inkleuring aan het debat over 2012. Het goed om dat vast te stellen en die beelden ook hun plek te geven.

Ik zei dat geluiden van de oppositie over de plannen van het kabinet erg schril klinken. Wij vinden juist dat het kabinet forse maatregelen heeft genomen om te komen tot een evenwichtig inkomensbeeld voor 2012. Ik licht dit graag nader toe. Het positieve beeld dat het SCP schetst over de positie van de lagere inkomens in ons land is gebaseerd op twee pijlers. De eerste is dat een relatief een groot deel van onze overheidsuitgaven gaan naar sociale zekerheid en volksgezondheid. De tweede is dat in ons fiscaal stelsel relatief een grote nadruk legt op belasting op inkomen uit arbeid en minder op consumptie. Dat is mooi als de overheid meer uitgeeft, dus als het goed gaat. Als de overheid echter moet bezuinigen omdat de economische groei door de crisis fors achterblijft, dan is het onvermijdelijk de consequentie dat relatief de lasten daarvan harder neerkomen bij de lagere inkomens. Het is als het ware het spiegelbeeld van de eerdere ontwikkelingen. Het is overigens paradoxaal dat op de sector waar de hogere inkomens relatief het meest van profiteren, namelijk kunst en cultuur, naar de mening van de PvdA niet mag worden bezuinigd. Dat vind ik een beetje onlogisch.

Het effect dat ik beschrijf, wordt versterkt door het feit dat ondanks de bezuinigingen de zorgkosten met 2,5% verder stijgen en via de nominale premie over de eerste schijf leidt dit tot relatief hogere negatieve koopkrachteffecten voor lagere inkomens. Kortom, mijn stelling die ik baseer op de analyse van het SCP is dat bij goede economische ontwikkelingen de keuzen in Nederland leiden tot relatief sterkere vooruitgang voor de lagere inkomens. De consequentie daarvan is dat het bij onvermijdelijke bezuinigingen omdat de economische groei tegenvalt de andere kant opgaat. Het kabinet ziet dit ook en neemt vervolgens een aantal stevige nivellerende fiscale maatregelen. Zo wordt de derde schijf wat ingekort, maar wat er vooral inhakt is de forse verhoging van de schijf waarover de nominale zorgpremie wordt geheven. Op zich heeft mijn fractie begrip voor het feit dat het kabinet ervoor heeft gekozen om in deze economische moeilijke tijden te streven naar een zo evenwichtig mogelijk inkomensbeeld, maar ik wil er wel op wijzen het kabinet in structurele zin hierdoor de belasting op arbeid weer verder verhoogt, terwijl die belasting al heel erg hoog is.

Dat heeft belangrijke economische nadelen. Mijn fractie zou van de bewindslieden willen weten of het kabinet van plan is om de grenzen van het belasten van arbeid nog verder op te schroeven. Wij krijgen graag de toezegging dat het kabinet voor de begroting 2013 niet opnieuw naar dit instrument zal grijpen.

Dan nog enkele woorden over het toptarief, ook al zo'n populair thema. Mijn fractie volgt ook opiniepeilingen. Wij hebben Maurice de Hond niet nodig om te weten dat er aanmerkelijk meer Nederlanders voorstander dan tegenstander zijn van een hoger toptarief. Dat is ook logisch. Er zijn veel mensen die dit tarief niet betalen. Dat weten de PvdA en de SP ook. Vandaar dat men er elke keer weer mee komt. Het is misschien ook wel eens goed om, ook al is het niet erg populair, de feiten op een rijtje te zetten. Dat hoort ook thuis in de senaat. Van de 27 landen van de EU staat Nederland met een toptarief van 52% op de derde plaats, na Zweden met 56,4% en België met 53,7%. Betrekken we daarbij dat dit toptarief in Nederland al begint bij een belastbaar inkomen van €56.000 dan haalt Nederland een eervolle tweede plaats, na Zweden. Een belastbaar inkomen van €56.000 kan toch moeilijk als een topinkomen worden beschouwd. Een beetje topvoetballer komt hiervoor maximaal een maand zijn bed uit. Geen misverstand. De VVD pleit er in deze economische omstandigheden echt niet voor om deze toptarieven te verlagen of de schijf te verlengen, maar dit is wel een bewijs dat er weinig aanleiding is om de fiscale druk op inkomen uit arbeid verder te verhogen.

De heer **Reuten** (SP): Het is niet zuiver om die toptarieven van landen zonder meer te vergelijken. Je moet natuurlijk naar het effectieve tarief kijken. Dat heeft onder meer te maken met aftrekposten. Een huishouden met een inkomen van €90.000 met een normale hypotheek van vijf keer het ...

De heer **De Grave** (VVD): Als hij nou eens geen hypotheek heeft?

De heer **Reuten** (SP): Zonder hypotheek is het gemiddelde tarief voor een huishouden met zo'n inkomen ongeveer 35%. Ik denk dat de staatssecretaris dit kan bevestigen. Met een normale hypotheek is het gemiddelde tarief ongeveer 28%. U kunt wel die toptarieven vergelijken, maar je moet kijken naar het effectieve tarief na de aftrekposten.

De heer **De Grave** (VVD): Het is al fijn dat wij het in ieder geval eens zijn over mijn deel van de stelling dat het tarief voor belasting op arbeid heel hoog is. U komt nu met een gemiddeld tarief. Ik ben toch vooral geïnteresseerd in het nominale tarief. Stel dat die mevrouw of mijnheer met een inkomen €90.000 met hard werken €500 extra verdient. Daar blijft dan dus echt maar 48% van over. Dat is toch wel heel stevig. Al die andere landen hebben toch echt een minder hoog tarief. Ik constateer dat wij het erover eens zijn dat de tarieven hoog zijn. U wilt de feitelijke belastingdruk in ogenschouw nemen. Ik vind dat je er allerlei andere dingen bij moet betrekken, zoals het huurwaardeforfait, de overdrachtsbelasting en het feit dat de eigenaar van de woning als enige ozb betaalt. Dit kan fors oplopen. Kortom, wij moeten het over hele plaatje hebben. Laat ik dan maar de volgende positieve conclusie uit uw interruptie trekken. Als er iets moet gebeuren op het gebied van aftrekposten, dan vindt u dat de opbrengst daarvan gebruikt kan worden om de tarieven te verlagen.

De heer **Reuten** (SP): In Griekenland zijn de tarieven ook heel hoog, maar het gaat erom wat er betaald wordt.

De heer **De Grave** (VVD): Ja, dat ben ik met u eens. U wilt toch niet beweren dat de Nederlandse fiscus even ineffectief als de fiscus in Griekenland, want dat is niet mijn ervaring. Volgens mij wordt er in Nederland fors betaald. Mensen met een zwembad vallen echt onder de villabelasting. Ik heb niet de indruk dat men daar onderuit kan. Ik zie dat de heer Kox het daar niet mee eens is. Betalen mensen echt geen belasting in Nederland?

De heer **Kox** (SP): Het gaat om het effectieve tarief.

De heer **De Grave** (VVD): Uw collega Reuten maakte een vergelijking met Griekenland. Ik geloof niet dat de effectiviteit van de Nederlandse Belastingdienst met die van de Griekse belastingdienst is te vergelijken. Misschien kan de staatssecretaris er iets meer over zeggen. Mijn persoonlijke ervaring is dat de Nederlandse fiscus bijzonder effectief is in het snel en tijdig innen van belasting.

De heer **Reuten** (SP): Het ging over tarieven en over de effectieve belastingdruk.

De heer **De Grave** (VVD): Ik dacht dat u het had over het feit dat veel Grieken überhaupt geen belasting betalen omdat de belastingdienst daar niet zo effectief int.

In Nederland hebben wij een vrij omvangrijke collectieve sector, zoals het SCP heeft aangegeven. Het geld daarvoor moet ergens vandaan komen, maar ik heb de indruk dat de mensen met hogere inkomens daar vrij fors aan bijdragen. Je kunt natuurlijk altijd discussiëren over de vraag of dit nog wat meer kan. Nogmaals, sinds 1973 is er op dat punt veel bereikt.

De heer **Postema** (PvdA): De heer De Grave begon zijn inbreng in eerste termijn met een compliment voor de soliditeit van de begroting. Ik heb juist betoogd dat de doelstellingen die het kabinet zichzelf stelt, in de begroting helemaal niet tot uiting komen. We zitten nog steeds met grote tekorten, grote schulden en wat dies meer zij. Hoe kijkt de heer De Grave, als VVD-woordvoerder, aan tegen het feit dat de hypotheekrenteaftrek deze kabinetsperiode tot een belastinguitgave van meer dan 2 mld. extra leidt? Is het echt wenselijk dat we in deze tijd, waarin we alles bij elkaar moeten

schrapen om het huis staande te houden, 2 mld. meer gaan uitgeven aan belastinguitgaven voor de hypotheekrenteaftrek?

De heer **De Grave** (VVD): Zou u mij het staatje willen geven van hoeveel meer belasting er wordt geïnd de komende jaren? Dat lijkt me van belang voor de soliditeit van de begroting. U haalt er nu een elementje uit, maar ik ben geïnteresseerd in de feiten. Hoeveel gaan de Nederlandse burgers per saldo meer aan belasting en premie betalen?

De heer **Postema** (PvdA): Ik heb hier niet mijn overhoringslijstje gereed.

De heer **De Grave** (VVD): Misschien kan de staatssecretaris of de minister dat zeggen. Ik heb de maatregelen genoemd: de forse verlenging van de schijf waarover de zorgpremie wordt geheven, wat voor de middeninkomens toch een redelijke bijdrage levert, zeker ook voor de hoge inkomens, en de derde schijf wordt niet met inflatie gecorrigeerd. Ik heb dus zomaar het vermoeden dat toch weer opnieuw voor de soliditeit van de begroting een forse bijdrage wordt gevraagd van de middeninkomens en hogere inkomens. Ik verdedig dat. U begrijpt dat de VVD van dit soort maatregelen niet zo vrolijk wordt, in structurele zin, maar het zijn echt fundamentele ingrepen van dit kabinet om te streven naar dat evenwichtig inkomensbeeld.

De heer **Postema** (PvdA): We gaan in Nederland met z'n allen meer belasting betalen. Geen misverstand daarover. Waar ik het over heb, is dat er een belastinguitgave in deze begroting zit van ruim 2 mld., in deze tijden, waarvan we allemaal weten dat hogere inkomens daar veel meer baat bij hebben dan lagere inkomens. Ik ben niet nieuwsgierig naar een wedervraag, maar naar een antwoord. Wat vindt de VVD-fractie van die belastinguitgave van meer dan 2 mld.?

De heer **De Grave** (VVD): Ik ben nooit zo vreselijk geïnteresseerd in aparte onderdeeltjes. Ik kijk naar het totaal. Ik geef een totaalbeoordeling aan de hand van het beeld van Nederland van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Dat geeft aan dat in de afgelopen tien jaar, toen de hypotheekrente er ook was en de Partij van de Arbeid er ook al voortdurend tegen te hoop liep -- overigens, nogmaals, na Wim Kok, want daarvoor had de PvdA een wat genuanceerder verhaal -- de lagere inkomens er meer op vooruit zijn gegaan dan de hogere inkomens. Dan is het totaalplaatsje toch relevant? Het totaalplaatje voor volgend jaar is ook nul. Er wordt een forse bijdrage gevraagd van de hogere inkomens, onder meer door die forse verhoging van de schijf waarover de zorgpremie wordt geheven en het niet indexeren van de derde schijf. Met andere woorden, u kunt het kabinet toch niet verwijten een evenwichtig inkomensbeleid te voeren? Het totaalplaatje is dat er zowel van lagere als van hogere inkomens echt een bijdrage wordt gevraagd in deze moeilijke tijd. Ik denk dat we het op dit punt gewoon niet eens zijn.

Voorzitter. Ik kom bij het thema pensioenen, dat weliswaar thuishoort bij de begroting van Sociale Zaken, maar het onderwerp dat mijn fractie hier wil bespreken, regardeert deze bewindslieden. De regels waaraan pensioenfondsen zijn gebonden als het gaat om het zo veilig mogelijk beleggen van uw en mijn pensioeneuro, zijn streng. Terecht dat de Nederlandsche Bank daar scherp op toeziet, want veilige en voor Nederlandse pensioenfondsen adequate beleggingsmogelijkheden zijn, zeker in het huidige, financieel zeer onzekere tijdsgewricht, voor de houdbaarheid van ons pensioenstelsel van grote betekenis. En als daar dan nog bijkomt dat het maatschappelijk gewenst wordt geacht dat Nederlandse pensioenfondsen ook nadrukkelijk een deel van hun beleggingen in Nederland doen, is het toch wel de vraag waarom Nederland in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland in zijn emissiebeleid geen indexleningen, oftewel inflation linked bonds, opneemt. Dat zijn obligaties waarvan de coupon meebeweegt met de inflatie. Daardoor zouden Nederlandse pensioenfondsen een nieuw, veilig en voor de houdbaarheid van ons pensioenstelsel adequate beleggingsmogelijkheid erbij krijgen. Ik ga hier graag wat nader op in.

Natuurlijk ben ik weer op dit thema gestuit vanuit mijn voorzitterschap van PGGM. Ik zeg nadrukkelijk "weer", want ik heb het pleidooi voor indexleningen al namens de VVD-fractie mogen houden in 1988, toen als financieel woordvoerder aan de overzijde. Intussen is er in het Nederlandse standpunt met een ijzeren consistentie, vooral gebaseerd op het rapporten van het Agentschap, niets veranderd. Maar wat wel sinds 1988 is veranderd, is de wereld om ons heen.

Toen ik in 1988 een pleidooi voor indexleningen hield, was dat nogal revolutionair. Inmiddels hebben 13 van de 20 grootste landen qua bbp dat instrument ingevoerd, waaronder Duitsland, maar ook een land als Frankrijk. En zeker Duitsland staat toch niet bekend als onverantwoord en risicovol. Eerder als uiterst prudent, zeker als het gaat om het nemen van financiële risico's. Wat ook is veranderd -- dat staat toch wel vast -- is dat vanuit de aangescherpte regelgeving de wenselijkheid voor pensioenfondsen om te beschikken over veilige en adequate beleggingsinstrumenten, alleen maar is toegenomen. Zeker vanuit het belang van de Nederlandse pensioengerechtigden bezien, hoef ik deze minister niet uit te leggen waarom indexleningen interessant kunnen zijn.

Dit pleidooi van de VVD-fractie nu is opportuun omdat het emissiebeleid van Financiën is gebaseerd op de notitie Risicomanagement van de staatsschuld uit 2007, waarin het beleid voor de periode 2008-2011 is vastgelegd. Nu 2012 nadert is mijn vraag aan de minister van Financiën wanneer het emissiebeleid wordt heroverwogen. Komt er een nieuwe notitie -- ik neem aan van wel -- en zo ja, wanneer? Kan de minister toezeggen dat deze Kamer daarover kan meepraten?

Het argument dat door het Agentschap wordt gebruikt om geen indexleningen te willen uitgeven, is de doelstelling van een zo efficiënt

mogelijke financiering van de staatsschuld onder acceptabele risico's voor de begroting. Dat is natuurlijk een begrijpelijke en volstrekte terechte doelstelling! Maar ik ben toch een beetje geprikkeld, want zegt het Agentschap hiermee dat die landen, die inmiddels voor maar liefst 1260 mld. aan indexleningen hebben uitgegeven, waaronder 44 mld. door Duitsland, dat allemaal niet efficiënt doen en niet acceptabele risico's voor hun begrotingen nemen? Dat lijkt me nogal een stelling. Ook Netspar, het Network of Pensions, Aging and Retirement, een zeer gezaghebbend instituut waar nota bene de Nederlandse overheid zelf in participeert, heeft met auteurs Roel Beetsma en Casper van Ewijk -- ik meen de onderdirecteur van het CPB -- gepleit voor het opnemen van indexleningen in het emissiebeleid van de Nederlandse staat.

Overigens, in een update van haar opvattingen ter zake in 2008 blijkt dat ook het Agentschap erkent dat indexleningen waardevol zijn vanuit sociaal en innovatief perspectief en van groot belang kunnen zijn voor pensioenfondsen. Tevens wordt aangegeven dat een ex post theoretische berekening aantoont dat financiering door middel van indexleningen over de afgelopen drie decennia goedkoper zou zijn geweest dan middels de nominale staatsleningen waar Nederland voor kiest, maar ook volatieler, dus risicovoller. Tegenover dat grotere risico zouden volgens het Agentschap beleggers niet bereid zijn om een adequate inflatierisicopremie te betalen.

Ik geef toe dat dit een terecht punt is van het Agentschap. Meer risico betekent een hogere premie. Maar is het ook waar dat beleggers in zo'n situatie niet bereid zijn om een adequate risicopremie te betalen? Volgens mij moet dat uit te zoeken zijn. Dat zouden we ook gewoon aan Nederlandse pensioenfondsen kunnen vragen: wat bent u bereid om te betalen als wij dat zouden doen?

Kortom, Ik krijg graag van de minister een toezegging dat hij echt met open mind deze argumenten -- ik heb ze genoemd -- gaat wegen en een notitie aan de Kamer zal doen toekomen, zodat we daarover met hem van gedachten kunnen wisselen. Als de notitie Risicomanagement van de staatsschuld eindigt over 2011, moet dat op korte termijn kunnen.

Mijn fractie zal overigens bij de behandeling van de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid nader ingaan op de aan pensioenfondsen voorgeschreven methodiek met betrekking tot de rekenrente. Mevrouw Kemna, hoofd beleggingen van het APG, heeft daar afgelopen zondag in Buitenhof interessante opmerkingen over gemaakt. Wellicht dat de minister van Financiën daar al iets over wil zeggen. Het is toch wel belangwekkend wat mevrouw Kemna daar vertelde, en zij is -- wij zullen het daarover eens zijn -- niet de eerste de beste.

Het moge duidelijk zijn uit mijn bijdrage dat de VVD-fractie het beleid van deze bewindslieden op hoofdlijnen steunt. Mijn collega Willem Brocker zal bij de behandeling van het Belastingplan 2012 meer in detail ingaan op de portefeuille van de staatssecretaris. Rest mij om namens mijn fractie de bewindslieden sterkte en wijsheid te wensen in deze complexe tijden.

*N

De heer **Van Strien** (PVV): Voorzitter. Tijdens de voorbereiding heb ik natuurlijk ook even gekeken naar hetgeen de collega-senatoren vorig jaar zoal bespraken. Dat was het eerste jaar van dit kabinet en tevens een jaar waarin de PVV nog niet in de Eerste Kamer vertegenwoordigd was.

Er was een aantal zaken dat me opviel, waarover ik het niet zal hebben, maar één punt leek me de moeite waard om kort aandacht aan te besteden. Het betreft een vraag aan de minister van de heer Terpstra, gelukkig nu nog steeds woordvoerder Financiën voor het CDA, die helaas niet door de minister beantwoord is. De vraag was of het gebruik van Arabische cijfers in de Miljoenennota en de Macro Economische Verkenning een punt van discussie was geweest bij de PVV. Ik neem daarom even de vrijheid daarop nader in te gaan.

Voor zover ik heb kunnen nagaan, is het gebruik van Arabische cijfers nooit een punt van discussie geweest. Belangrijker vind ik het echter om in dit verband op te merken dat de cijfers die wij Arabische cijfers noemen niet Arabisch zijn maar uit het Hindi, uit India dus, komen. De oudst bekende tekst die een decimaal positiestelsel gebruikte, inclusief de nul, dus het systeem dat wij vandaag gebruiken, is een Jaïntekst uit India uit 458 n.Chr. Dat is dus al bijna 200 jaar voor het ontstaan van de islam. Deze tekst gebruikte Sanskriet numerieke woorden als cijfers, met het Sanskrietwoord voor leegte voor de nul. Het eerst bekende gebruik van een kleine cirkel als een speciaal teken voor het cijfer nul is te vinden op een stenen inscriptie gevonden in een tempel in Gwalior in India, daterend uit 876 v.Chr. Datzelfde rondje is bij ons hetzelfde als in het Hindi en is in het Arabisch een punt. En, overigens, de meeste Arabische cijfers -- er zijn ook nog eens twee systemen, Oost- en West-Arabisch -- lijken helemaal niet op onze Europese systeem.

Daarmee heb ik de epische verdichting die ons cijferstelsel ten onrechte aan de Arabieren toeschrijft, even rechtgezet. En tegelijkertijd weet u allen wat meer over het cijfer nul dat we frequent in het betalingsverkeer zullen moeten gaan gebruiken in het onzalige, laten we hopen onbestaanbare geval dat in Frankfurt de geldpersen gaan draaien om onze zuidelijke EU-partners uit de brand te helpen.

Voorzitter. De Miljoenennota is al moeilijk genoeg in Arabische cijfers. De Romeinen werkten aan voortdurende expansie. Waarschijnlijk hadden ze daarom het cijfer nul niet nodig. Wij helaas wel. Onze groei valt tegen, dreigt in de richting van nul te gaan, en het derde kwartaal zit al licht daaronder. Dat betekent dat onze staatsschuld te groot wordt. Een staatsschuld van 65% van het bnp en een tekort van 2,9%, zoals geprognosticeerd voor 2012, zouden houdbaar zijn bij een economische groei van 4,5%. Daar blijven we

helaas echt ver van af. Dat betekent dat de staatsschuld zowel in absolute zin als in procenten van het bnp nog steeds verder oploopt.

De binnen de EU afgesproken normen zijn een maximale staatsschuld van 60% van het bnp en een maximaal tekort van 3% van het bnp. De goed luisterende burger ziet die cijfers nog wel eens voorbij komen op het journaal en in de krant. Wat mij verbaast is dat ik nooit hoor dat wanneer je op die twee grenzen zit, gecombineerd, de situatie alleen stabiel is bij een groei van 5%, een percentage dat in China vaak overschreden wordt, maar dat binnen de EU de laatste jaren zelden of niet gehaald wordt. Met andere woorden, die percentages zijn, zeker in combinatie, eigenlijk al te hoog voor de zuidelijke EU-landen, waar zelfdiscipline niet de belangrijkste eigenschap is. Ik krijg graag de mening van de minister hierover.

De PVV-fractie realiseert zich dat er dus fors bezuinigd moet worden. Niet alleen omdat we op de grenzen zitten van wat de EU-afspraken voorschrijven, maar meer nog omdat zowel de staatsschuld als het begrotingstekort de grenzen die het gezond verstand voorschrijft, dreigt te overschrijden. Ook in dit huis neemt de PVV daarvoor haar verantwoordelijkheid. 18 mld. bezuinigen is geen pretje. Toegegeven, voor een deel kost ons dat niet zo heel veel moeite. Ik denk dan aan de bezuinigingen op de zwarte gaten die ontwikkelingshulp, staatsomroep, subsidiestelsel of bureaucratie heten. Zoals u allen weet, is een zwart gat een object in de ruimte dat alles in zijn omgeving opslurpt. Zelfs licht kan er niet uit ontsnappen. Ook de aanpak van de export van uitkeringen en kinderbijslag kan rekenen op de warme steun van de PVV. Uitgerekend deze bezuinigingen, waar de PVV een groot voorstander van is, hebben het voordeel dat ze de koopkracht van Henk en Ingrid niet aantasten en dus niet ten koste gaan van de groei van de economie.

Helaas moeten wij toegeven dat wij met het gedoogakkoord niet hebben kunnen bereiken dat Henk en Ingrid geheel ontzien werden en ik zal hierna ook pijnpunten noemen. De PVV staat echter voor de gemaakte afspraken en ook in dit huis hechten wij eraan, ervoor te zorgen dat het gedoogakkoord van beide kanten volledig wordt nagekomen. Nogmaals, wij kennen onze verantwoordelijkheid.

Ik kom bij volksgezondheid en zorg. Vanaf 1970 tot heden zijn de zorguitgaven als percentage van de collectieve uitgaven gestegen van zo'n 6% in 1970 naar circa 21% in 2012. De stijging van de zorguitgaven als percentage van het bbp is navenant van iets minder dan 3% naar 10% gegaan. Daar hebben we zeker wat voor terug gekregen, maar een dergelijke groei kan niet onbeperkt doorgaan. Om ervoor te zorgen dat onze voorzieningen op een kwalitatief hoog niveau in stand kunnen blijven, is ingrijpen nodig. Vooral in die posten die onevenredig hard stijgen. Het pgb is daar een voorbeeld van. Ingrijpen nu, hoe pijnlijk ook, maakt de regeling voor de toekomst houdbaar. In zijn algemeenheid hebben wij waardering voor de moed voor de soms zeer pijnlijke maar goed overdachte keuzes die het kabinet al heeft gemaakt, gericht op bestendigheid van goede voorzieningen.

Ook op het punt van sociale zaken en werkgelegenheid geldt dat we onze prachtige verzorgingsstaat, opgebouwd door onze ouders en grootouders, in de toekomst betaalbaar moeten kunnen houden. Dat betekent niet meer en niet minder dan dat je bij posten met extreme groei, vooral die waar het gezond verstand niet bij kan, maatregelen moet nemen. Toch zijn dat vaak pijnlijke maatregelen. De PVV loopt daar niet voor weg.

Ik noem ook hier een voorbeeld. Aan de ene kant horen we dat we steeds gezonder worden en daardoor langer leven. Aan de andere kant zou het aantal jonggehandicapten in enkele jaren met tienduizenden toenemen. Gezond verstand zegt dat zoiets niet kan en wij vinden het dan ook terecht dat de Wajong vanaf 2013 beperkt wordt tot mensen die duurzaam geen arbeidmogelijkheden meer hebben. Dat maakt deze post ook financieel beheersbaar.

Als ik ten slotte kijk naar de koopkrachtontwikkeling over de gehele linie, dus voor alle inkomens, waarin vrijwel alle maatregelen voor 2012 zijn verwerkt -- ik heb het dan over het plaatje met de puntenwolk op basis van de MEV, zoals dat is weergegeven in hoofdstuk XV, bladzijde 171, van de rijksbegroting -- kan ik niet anders dan tot de conclusie komen dat een redelijk evenwicht is gevonden. De pijn wordt eerlijk verdeeld, temeer daar de koopkracht van de minima wordt ondersteund met 90 mln. extra uitgaven voor de bijzondere bijstand. Ik ga ervan uit dat daarmee de uitbijtertjes linksonder in de puntenwolk, ofwel een laag inkomen en veel gestapelde negatieve effecten, gecompenseerd kunnen worden. Ik hoor dat graag bevestigd door de minister.

Dan de woningmarkt. Je kunt niet praten over wonen, over geld of over belastingen, want bij al deze onderwerpen drukt ergens wel iemand op het knopje en komt het duveltje uit het doosje: de hypotheekrenteaftrek. De afgelopen drie jaar zijn de huizenprijzen gemiddeld met zo'n 10% gedaald. En dat niet alleen, er worden ook bijna geen huizen meer verkocht. Niet zo'n probleem als je toch niet van plan was de eerste tien jaar te gaan verhuizen, maar wel als je tot de groep behoort die de Nederlandse economie het hardst nodig heeft, te weten de mensen die bereid zijn om hun boeltje op te pakken en naar die plaats te verhuizen waar ze het hardst in de economie nodig zijn! Juist deze groep wordt het hardst getroffen door de dichtzittende huizenmarkt.

De maatregelen die nu genomen zijn, zoals de verlaging van de overdrachtsbelasting en verruiming van de Nationale Hypotheek Garantie, hebben onze instemming. Het is hier ook de plaats om nog maar eens te herhalen dat wij ook mordicus tegen het morrelen aan de hypotheekrenteaftrek zijn. Al dat gepraat erover maakt de markt er niet beter op. Het is bovendien op dit moment onverantwoord omdat dat gemorrel in alle landen waar dat in het verleden heeft plaats gevonden, overal tot een extra dip in de huizenmarkt heeft

geleid. En dat is op dit moment wel het laatste waar we op zitten wachten!

Ik kom bij Zuid-Europa en Griekenland. Bob Traa, een Nederlandse medewerker van het IMF, waarschuwde al halverwege 2009 voor de grote financiële problemen van Griekenland, zo las ik in diverse kranten. Onder druk van Griekse functionarissen ontbrak zijn analyse echter in een officieel IMF-rapport. De waarschuwing dat Griekenland op een dag mogelijk niet meer aan zijn betalingsverplichtingen zou kunnen voldoen, en dat dit rampzalige gevolgen voor de rest van Europa zou kunnen hebben, werd niet voldoende serieus genomen, aldus The New York Times van zondag 5 november. De verdere analyse van verschillende economen in dezelfde krant dat bij tijdig ingrijpen de huidige ellende was voorkomen, laat ik maar even in het midden. Een belangrijker aspect hieraan is dat dit gaat over het IMF, dat toch een erg goede naam heeft als het gaat om onvervaard en onbevooroordeeld optreden, in ieder geval een sterkere naam dan de EU.

Volgens een ander artikel in de Wall Street Journal hebben de Zuid-Europese landen omvangrijke zwarte schaduweconomieën. Rond 20% van de economie onttrekt zich aan het zicht van de fiscus. Hierover wordt dus geen btw en geen inkomstenbelasting betaald. Dat betekent dat in Italië, Griekenland, Spanje en Portugal samen voor 650 mld. aan zwart geld wordt gecreëerd: Italië 350 mld., Griekenland 60 mld., Spanje 220 mld. en Portugal 30 mld. Dit is een ongekende fraude, waarbij de lidstaten 300 mld. aan belastinginkomsten mislopen.

Mijn vraag aan de minister is: wat stellen de cijfers die hij vanuit de EU over deze PIGS-landen krijgt en die hij gebruikt om Europees beleid uit te zetten, eigenlijk nog voor op de aspecten volledigheid, betrouwbaarheid en tijdigheid? Hij zal het toch met mij eens zijn dat eenzelfde situatie als in Griekenland voor een land als Spanje of Italië, of überhaupt een extra land uit de muntunie, het einde van de euro zou betekenen?

Voorzitter. Ik wil het hier in eerste termijn bij laten.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Zoals reeds twee keer opgemerkt, behandelen wij vandaag de eerste echte begroting van het kabinet-Rutte/Verhagen I. Voor ik verder ga met mijn tekst, wil ik eerst de heer Van Strien hartelijk danken voor zijn historische beschouwingen over de Arabische cijfers. Ik had daar vorig jaar een vraag over gesteld. Ik had ook gevraagd naar de mogelijkheid van koffiebelastingen. Die vraag is nog niet helemaal goed beantwoord, maar dat komt denk ik wel bij de behandeling van het Belastingplan. Ik ben dankbaar voor de historische beschouwing. Ik weet nu dat de cijfers niet afkomstig zijn van Arabieren maar van Hindoes. Beide groepen horen tot de niet-westerse allochtonen, voor zover ze dus in Nederland wonen.

De heer **Van Strien** (PVV): De vraag over koffie heb ik even laten zitten, omdat ik dacht dat het algemeen bekend was dat men binnen de PVV niet van theedrinkers houdt. Koffie lijkt mij dus prima!

De heer **Terpstra** (CDA): Hartelijk dank. Dat laatste punt over de thee was mij even ontgaan, maar nu staat het mij gelukkig weer helder voor de geest.

Bij de start van een nieuw kabinet heb ik ook steeds aangegeven op welke normen wij elke minister van Financiën beoordelen: gevoel voor humor, hervormen indien noodzakelijk en een solide beleid met betrekking tot de overheidsfinanciën. Deze normen passen wij dus elk jaar toe. Dat zijn de zogenaamde normvaste normen. Een solide financieel beleid is een absolute voorwaarde voor een goed sociaal beleid. Financieel wanbeleid gaat altijd ten koste van de sociaal zwakkeren in de samenleving.

Dit kabinet is een minderheidskabinet. Wij hopen dat dit kabinet de rit uitzit en het dus wat dat betreft beter doet dan het vorige breed gedragen meerderheidskabinet. Er is nu veel meer ruimte voor dualisme in de Tweede Kamer. Is dit voor een solide beleid een zegen of risico? Deze minister is nu een jaar bezig. Ik hoor graag zijn ervaring.

Ook deze keer zal ik weer vasthouden aan mijn inmiddels vertrouwde driedeling: de wereld, Europa en ons eigen land. Met name omdat de ontwikkelingen in Europa en de wereld voor ons van groot belang zijn. Als exportland leven wij van Europa en van de wereld. De heer Reuten heeft hier tientallen vragen over gesteld, waarvoor hartelijk dank, en ook de heer De Grave heeft een groot deel van zijn beschouwing gewijd aan het belang van de rest van deze wereld.

Jammer dat er nog steeds drie partijen in dit huis zijn die liever vanachter de dijken willen afwachten wat andere landen over ons beslissen. In de Miljoenennota 2012 en in de MEV 2012 wordt zeer veel aandacht besteed aan de schuldencrisis. Dit staat in schril contrast met de eerste begroting van het vorige kabinet. In 2008 hoopte het kabinet-Balkenende/Bos in 2011 de laagste staatsschuld te bereiken sinds 1814. Voor de nieuwe financieel woordvoerders onder ons herhaal ik even wat ik de vorige keer ook gezegd heb. 1814 is het jaar waarin de ons bekende Cornelis Charles Baron Six van Oterleek minister van Financiën was. Ik heb dat toen in het debat met minister Bos gebruikt als argument dat democratie niet altijd leidt tot mooiere namen. Maar nu gaan wij met "De Jager" weer een beetje de goede kant op!

Deze wijziging geeft aan dat op economisch gebied de situatie in ons land drastisch is veranderd. De diverse miljoenennota's sinds die tijd geven een aardig overzicht van de problemen in de economie en van de politieke prioriteiten, die per jaar zijn veranderd.

De Miljoenennota 2009 ging heel sterk over de gevolgen van de crisis en over de vraag of er alternatieven zijn voor het te voeren beleid. De discussie over There Is No Alternative of There Are Real Alternatives (TINA en TARA). Over deze twee

dames is toentertijd uitgebreid gesproken. Velen wilden het toen hebben over de relatie met andere crises en over het einde van het kapitalisme. Ook wij spreken in de Eerste Kamer nog steeds over de uitvoering van de motie-Schuurmans. In 2010 ging de discussie met name over de gevolgen van de bankencrisis voor de reële economie, met veel aandacht voor de werkgelegenheid en de overheidsfinanciën. Vorig jaar en ook dit jaar is het met name gegaan over de schuldencrisis. Nu, enkele jaren na het begin van de crisis, begint er ook weer een discussie over de vraag of er een nieuwe wereld zou moeten worden geschapen. Die discussie wachten wij voorlopig af.

Begin november is in Frankrijk de G20 bijeengekomen. Ons land mocht daar niet meer bij zijn. Volgens ons heeft de G20 de afgelopen jaren goed werk verricht. Per saldo is het financiële stelsel overeind gehouden en is de vrijhandel gered. Dat op zichzelf is al een zeer grote verdienste. De G20 heeft op economisch gebied de G8 vervangen. Dat is een logisch gevolg van de verschuivingen van de macht in de wereld. Vooral Azië is in opkomst sinds de jaren tachtig. Bij de verdere opkomst van Azië speelt ook altijd weer de vraag wie relatief het meest moet inschikken: Amerika of Europa. Velen in Europa voorspellen al jaren dat dat Amerika zal zijn. Toch heeft Amerika op een gebied een zekere voorsprong op Europa met betrekking tot de vergrijzing. Amerika heeft namelijk een hogere bevolkingsgroei door geboorte en immigratie. De discussie over een bijdrage van de BRIC-landen aan het Europese noodfonds is de meest sterke illustratie van het verschuiven van de economische macht in de wereld. Bij de vorige algemene financiële beschouwingen ben ik uitgegaan van een ontwikkeling van de huidige G20 in de richting van een G8 nieuwe stijl, waarbij Europa net als Amerika, China, Japan, Rusland, Brazilië, India en een land uit Afrika met één stem spreekt. Is dit scenario door de eurocrisis dichterbij gekomen? Zijn de berichten juist dat de Europese Commissie met voorstellen in deze richting zal komen? Hoe staat het met de hervorming van het IMF? Tijdens de vorige G20-top is afgesproken dat Europa met minder zetels in het IMF genoegen moet nemen. Trekken wij op dit punt samen op in Benelux-verband, al dan niet met een nieuwe Belgische regering?

Uiteraard kunnen wij niet voorbij gaan aan de eurocrisis. Door de minister en het ministerie worden wij uitgebreid op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen, die soms per uur wijzigen. Hierbij wil ik mijn grote dank uitspreken richting minister en ambtelijk apparaat voor al deze informatie. Nadat de meeste overheden een bankencrisis hebben voorkomen, is de aandacht sterk verschoven naar een landencrisis. Door de lagere economische groei en door het steunen van banken zijn veel landen in de problemen gekomen, het meest uiteraard de landen die al grote schulden hadden zoals Griekenland en Italië, maar ook landen als Ierland en Spanje, die volgens de Miljoenennota qua overheidshuishouding een goede staat van dienst hadden, beide zelfs iets beter dan Nederland.

Het oplossen van de problemen van deze landen kan weer grote gevolgen hebben voor de bankensector. Landen en banken zijn steeds meer met elkaar verweven. Mede door de euro en de liberalisering is de internationale verwevenheid sterk toegenomen. Velen spreken steeds van een eurocrisis. Mijn vraag aan de minister is of dat terecht is? De waarde van de euro is ook na de recente daling nog steeds hoger dan ooit voor mogelijk werd gehouden bij de start van de euro. Europa heeft gemiddeld minder schulden dan de andere grote blokken zoals Japan en Amerika. Mag hieruit afgeleid worden dat de bestuurbaarheid van Europa eigenlijk het belangrijkste probleem is, uiteraard naast het weinig daadkrachtige beleid van een aantal lidstaten? Wij hebben grote waardering voor de inzet van de minister op Europees gebied. Mede door zijn inzet wordt het IMF betrokken bij de sanering van Griekenland en Italië. Over het betrekken van de bankensector bij de sanering wordt verschillend gedacht. Kan de minister zijn beleid nog eens helder uiteenzetten in het licht van de wens van bijna iedereen om de financiële sector verder te versterken? Aan de ene kant vragen wij terecht offers van de private sector om mee te doen aan de schuldsanering van andere landen en aan de andere kant zeggen wij tegen die sector dat deze eigenlijk financieel sterker moet worden. Hoe ziet de minister die onderlinge verhouding tussen deze, op zich juiste, standpunten?

Wij steunen het beleid van dit kabinet om de rol van Europa op financieel gebied te versterken. Er moeten goede afspraken worden gemaakt in relatie tot het Stabiliteits- en Groeipact. Tevens moet de naleving van deze regels drastisch worden verbeterd. De Eurocommissaris kan daarbij een belangrijke rol spelen. Ik sluit mij aan bij de vraag van de heer De Grave naar hoe de minister het vervolgtraject op dit punt ziet?

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Ik vraag mij af of de heer Terpstra contact heeft met zijn Duitse partijgenoten die op 15 november op hun congres daarover een besluit hebben genomen. Zij gaan heel ver in hun vraag om versterking van de Europese instituties. Zij gaan ook verder dan ik nu beluister op het punt van de overdracht van soevereiniteit en bevoegdheden naar de Europese instellingen. Deelt de heer Terpstra die visie? Is daarover contact? Is hij bereid om die te steunen in het nationale verband hier?

De heer **Terpstra** (CDA): Ik ben er in het beleid altijd van uitgegaan dat Nederland een soort Bundesland ohne wahlrecht is. Daarom is het ook zo goed dat Nederland met de Duitsers samenwerkt via Brussel. Een land zonder wahlrecht kan niet rechtstreeks meedoen, maar via Brussel is er wel invloed. De samenwerking met de Duitsers is goed en groot. Het is voor Nederland verstandig om het Duitse standpunt in grote lijnen te volgen. Mijn partij doet dat, net als de minister van Financiën van dit kabinet. Er zijn niet veel verschillen tussen wat de Duitsers nastreven en wat deze minister nastreeft. Dat geldt ook voor onze partijen. Wij zijn niet voor niets al jaren lid van dezelfde Europese

volkspartij. Overigens zegt dat natuurlijk niet alles, want Berlusconi was daarvan ook lid. Ik moet dat dus nuanceren. Ik kan dat evenwel beter zelf doen dan dat de heer Reuten op het idee komt.

Volgens verwachtingen gaat het weer iets beter met Ierland en Portugal, mede doordat ook de oppositie in die landen meewerkt met de saneringsprogramma's. In Griekenland en in Italië is iets dergelijks aan de hand via nieuwe regeringen. Dit verbreden van het draagvlak lijkt ons een zeer gewenste ontwikkeling. Het meedoen van de oppositie is niet alleen van groot belang voor de ontvangende landen, maar ook voor de gevende landen. Wij nemen met grote waardering kennis van het gedrag van de oppositie in Duitsland en Nederland.

Hiermee ben ik gelijk aangekomen in eigen land. Vergeleken met de buurlanden staat ons land er goed voor. Dat geldt voor de overheidsfinanciën en de werkgelegenheid. Gelukkig is de voorspelling van het CPB dat de werkloosheid oploopt tot 8% niet uitgekomen. Het aangekondigde onderzoek naar de oorzaken van de meevallende ontwikkeling op het gebied van de werkgelegenheid wachten wij af. Hoogstwaarschijnlijk heeft de groei van het aantal zzp'ers hierbij een belangrijke rol gespeeld. Volgens recente cijfers loopt bij ons de werkloosheid weer op. Dat is voor ons een extra reden om niet te snel over te gaan tot lastenstijgingen boven de reeds afgesproken maatregelen voor 2012. In 2012 betalen wij met zijn allen 11 mld. meer belastingen, voor een deel door economische groei en voor een deel door verhoging van de belastingen. Dat is een van de redenen dat wij niet zo enthousiast zijn om alsnog belastingverhogingen in te voeren, ook niet voor eigen woningbezitters.

Wij steunen het beleid van dit kabinet voor de komende jaren om de financiën verder op orde te brengen. Het kabinet gaat uit van een pakket van 18 mld. voor de komende vier jaar waardoor het tekort zich zou kunnen ontwikkelen van min 4,2% in 2011 tot min 1,8% in het jaar 2015. Volgend jaar zitten we net onder de norm van 3%. Wij kunnen de redenering van de PvdA-fractie wel volgen dat de regering eigenlijk nauwelijks het gewenste pad volgt. In de beschouwing van de PvdA-woordvoerder heb ik eigenlijk niet goed begrepen hoe dat met extra investeringen is recht te trekken. Misschien komt er in tweede termijn wat meer helderheid op dat punt.

Uit de beschouwingen over de schuldencrisis blijkt duidelijk dat er ook iets moet gebeuren aan de schuldpositie in ons eigen land. Het is niet verantwoord om miljarden aan rente te blijven betalen, zeker niet in het licht van de stijgende uitgaven voor de AOW en de zorg in de komende jaren mede als gevolg van de vergrijzing. Voor de handhaving van de verzorgingsstaat en voor het wegwerken van de schulden is het vergroten van de werkgelegenheid cruciaal. Op dit gebied steunen wij het beleid van het kabinet van harte. Bij het ministerie van SZW en ook bij Financiën worden verschillende maatregelen genomen, maar er mist een totaalbeeld van het beleid op werkgelegenheidsgebied. Voor het overtuigen van de bevolking en de sociale partners lijkt ons dit ongewenst. Kan de minister toezeggen dat hij zich sterk zal maken in het kabinet voor een visie, in samenwerking met het ministerie van SZW, aan de hand waarvan gemakkelijk de maatregelen van Financiën en SZW voor de werkgelegenheid kunnen worden beoordeeld?

De heer **Backer** (D66): Waar denkt de heer Terpstra zelf aan? Het kabinet is nu een jaar bezig, heeft een Miljoenennota liggen; een heldere koers. Welke visie mist de heer Terpstra daarin? Welke visie zou de CDA-fractie daarin willen zien?

De heer **Terpstra** (CDA): Een van de prioriteiten van het kabinet is om een belangrijk deel van de bezuinigingen in de sociale zekerheid te zoeken in meer werkgelegenheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt. De maatregelen daartoe worden genomen in het Belastingplan, de sociale werkvoorziening, de Wajong en de herziening van de Bijstandswet. Mijn fractie discussieert liever niet per maatregel over de vraag of het een goede maatregel is of niet. Mijn fractie mist de optelsom. Er wordt vaak gesproken over de optelsom van alle effecten voor de burgers ten aanzien van de koopkracht. Mijn fractie ziet graag een optelsom van alle maatregelen op het gebied van werkgelegenheid. Die mis ik van dit kabinet. Aangezien het kabinet meer medewerkers heeft dan wij, vind ik het handiger dat het kabinet dit uitwerkt. Dat is pragmatisch geredeneerd.

De heer **Backer** (D66): Dat lijkt mij voor een grote politieke groepering wel heel pragmatisch.

De heer **Terpstra** (CDA): Wij worden steeds kleiner.

De heer **Backer** (D66): Daarover wilde ik juist niet beginnen. Wij kennen dat ook. Er is evenwel een optelsom van alle maatregelen. Deze tellen immers op tot een bezuiniging. Deze tellen niet op tot 18 mld., maar daarover kom ik straks te spreken, maar wel tot een aantal miljarden. De heer Terpstra zegt dat hij een visie mist en daarmee zegt hij natuurlijk nogal wat. Het gaat op dit punt niet om werkgelegenheid maar om het optellen tot bezuinigingen.

De heer **Terpstra** (CDA): De redenering achter het instrument van bezuinigingen op de WSW is niet dat als mensen uit de WSW in de WW worden gegooid, daarmee een bezuiniging wordt ingeboekt. Dat is niet het ideaal. Het ideaal is dat voor nieuwe personen die in de WSW dreigen te komen werk wordt gezocht in de private sector. Er wordt gezocht naar bezuinigingen via werkgelegenheid. Die methode steunen wij van harte. Dat is de beste methode. Wij willen eigenlijk een soort optelsom van de maatregelen die het kabinet neemt op het gebied van sociale zaken en financiën, die allemaal tot doel hebben om de werkgelegenheid in bepaalde sectoren van ons land te versterken.

De heer **Backer** (D66): Mijn vraag is voldoende beantwoord. Naar mijn mening is "visie" niet een te groot woord om dergelijk ingrijpende maatregelen te onderbouwen.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik ben blij dat de heer Backer dankbaar is voor het beantwoorden van de vraag. Wij zijn het kabinet dankbaar dat het vasthoudt aan het trendmatig begrotingsbeleid. Wij steunen de wijziging van de rente-uitgaven; rentemeevallers mogen niet leiden tot meer uitgaven en rentetegenvallers moeten worden gecompenseerd.

In relatie tot de overheidsuitgaven stel ik nog twee punten aan de orde. De vraag kan worden gesteld of de overheidsfinanciën op lange termijn voldoende op orde worden gebracht. Een andere vraag is of de samenstelling van de uitgaven voldoende bijdraagt aan de noodzakelijke economische groei.

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. Is senator Terpstra van mening dat het goed zou zijn als het kabinet zou vasthouden aan het trendmatig begrotingsbeleid?

De heer **Terpstra** (CDA): Dat is een kwestie van definitie natuurlijk. In principe hebben wij steeds het trendmatig begrotingsbeleid gesteund, vroeger bekend als de Zalm/Zijlstra-norm. Wijzigingen daarvan hebben wij echter af en toe wel aanvaard.

De heer **Reuten** (SP): Als het volgend jaar slechter zou gaan met de economie dan dit jaar, moet er dan naar de mening van de heer Terpstra worden vastgehouden aan het trendmatig begrotingsbeleid?

De heer **Terpstra** (CDA): Mijn fractie vindt dat daaraan moet worden vastgehouden.

De heer **Reuten** (SP): Ik ben blij dat wij het daarover eens zijn.

De heer **Terpstra** (CDA): Dat zijn wij al jaren. Ik ben blij dat wij het hierover jaren eens zijn geweest.

Ik stel graag nog twee vragen over die overheidsuitgaven. Ten eerste hoor ik graag of zaken voldoende op orde worden gebracht, tot en met 2015. Ten tweede hoor ik graag of de samenstelling van de overheidsuitgaven op termijn voldoende bijdraagt aan de noodzakelijke economische groei. Uit het advies van de Raad van State blijkt dat de raad bang is dat er op termijn te weinig wordt bezuinigd. Daarnaast wijst het CPB in de MEV erop dat bezuinigen een remmende werking heeft op de economische groei waardoor de werkloosheid kan stijgen en de koopkracht zich nog verder negatief kan ontwikkelen. Wel is ook volgens het CPB op termijn het land beter af indien de schuldencrisis wordt opgelost. Veel partijen zijn altijd bang geweest dat de economie kapot wordt bezuinigd. Dat hebben wij ook vandaag weer gehoord. Het feit dat partijen dit bijna elk jaar zeggen, verzwakt echter in zekere zin de argumentatie.

Alles overziende, hebben wij de neiging om het kabinet te volgen door vast te houden aan de afgesproken lijn en alert te blijven op de signaalwaarde. Volgens ons is er voor 2012 geen extra beleid nodig. Ik was voornemens om de minister te vragen of hij deze mening deelt, maar gisteren las ik ergens dat dat het geval is. Die vraag vervalt dus, tenzij de minister iets anders had willen zeggen. Wij maken ons wel zorgen over de samenstelling van de overheidsuitgaven. Als percentage van het nationale inkomen dalen de uitgaven van 50,2% naar 49,5% volgend jaar. Belangrijke factoren zijn het vervallen van het stimuleringspakket, de 3,2 mld. van de motie-Koolmees/Weekers, en de maatregelen die dit kabinet genomen heeft. Gelukkig staat in de MEV het eindresultaat van al deze voorstellen wat de volumeontwikkeling betreft. Daaruit blijkt onder meer dat de stijgers liggen in de rente-uitgaven, de internationale samenwerking en de zorg. De grote stijging van de rente-uitgaven onderschrijft alleen maar de noodzaak om de overheidsfinanciën op orde te brengen. Bij de sociale zekerheid stijgen alleen de uitgaven voor de AOW met 3%. Alle andere posten dalen, het meest bij de overdrachten aan bedrijven. Dat wordt echter voor een deel weer gecompenseerd door fiscale maatregelen. De tweede post is Defensie, gevolgd door Infrastructuur en Openbaar Bestuur. Het is de vraag hoe lang wij hiermee kunnen doorgaan. Relatief besteden we steeds meer aan sociale zekerheid en zorg en steeds minder aan uitgaven die voor onze toekomst van belang zijn zoals Onderwijs, Innovatie en Infrastructuur.

Dit beleid strookt niet met de lessen die we volgens de Miljoenennota moeten trekken uit de opkomende economieën. Ik weet wel dat een en ander niet op korte termijn is bij te schaven. Ik vraag de minister echter wel om na te gaan hoe de verdeling van de overheidsuitgaven in ons land zich verhoudt tot die in landen die het op het gebied van innovatie beter doen, aangenomen dat die landen er zijn? Deze kunnen mogelijk gevonden worden in Azië en Scandinavië. Het steeds meer uitgeven aan sociale zekerheid en zorg en steeds minder aan toekomstgerichte uitgaven kan niet eeuwig doorgaan. Om die reden vragen wij de minister om na te gaan hoe wij dat doen in verhouding tot bijvoorbeeld Finland en Singapore.

Onze fractievoorzitter heeft bij de algemene politieke beschouwingen op het gebied van infrastructuur de mogelijkheid van pps-constructies aan de orde gesteld. Daarbij heeft Financiën vaak een eenzijdige blik. Heel terecht wordt er gezegd: niemand kan zo goedkoop lenen als wij. Daarmee wordt vaak de discussie beëindigd. Wij hebben de indruk dat het bij pps niet alleen gaat om het aantrekken van geld, maar ook om het stimuleren van de dynamiek in de samenleving door samenwerking van overheid en bedrijfsleven. Kan de minister zijn visie geven op pps-constructies? Volgend jaar betalen we samen 232 mld. aan belastingen en premies. Dat is 11 mld. meer dan dit jaar. Een groot deel komt door herstel van de economie. Een ander deel is het gevolg van beleidsmaatregelen, die uitgebreid aan de orde

komen bij de behandeling van het Belastingplan in december.

Goede gewoonten moet je in ere houden. Ik zal daarom in het kader van het sociaal beleid enkele algemene vragen stellen aan de staatssecretaris over de fiscaliteit. In relatie tot de G20 is gesproken over een bankenbelasting en een kapitaaltransactiebelasting. Deze laatste zou kunnen worden gebruikt voor het financieren van het klimaatbeleid. Hiermee heb ik overigens in elk geval één keer het woord "klimaatbeleid" gebruikt, zo zeg ik tegen critici. Voor zover ik weet is het IMF in werkgroepen met deze voorstellen bezig. Tijdens de jongste G20-top is Frankrijk weer gekomen met het idee van de kapitaaltransactiebelasting. Aangezien bij ons pensioenfondsen een grote bijdrage leveren aan het kapitaalverkeer is het vrij aannemelijk dat de gepensioneerden de belasting op kapitaal zouden moeten betalen. Ik ben zeer nieuwsgierig of de heren Nagel en De Lange van mening zijn dat die kapitaaltransactiebelasting een goede zaak is. Volgens mijn ruwe berekeningen zijn het over het algemeen belastingen op gepensioneerden. Mijn vraag aan de staatssecretaris is of dat klopt. Zijn er gegevens bekend van hoeveel die kapitaaltransactiebelasting Nederlanders zal kosten en wie die gaan financieren? Zijn dat de pensioenfondsen of zijn er ook nog andere financiers?

In de stukken wordt ook gesproken over een bankenbelasting. De illustere voorganger van de huidige staatssecretaris, waarvoor wij veel waardering hebben, heeft zich in het verleden uitgesproken voor een bankenbelasting, maar tegen een Nederlandse alleingang. Die afwijzing hebben wij steeds gesteund onder het motto: een alleingang op dit gebied is een Irrgang. Kan de staatssecretaris aangeven waarom hij nu wel instemt met deze belasting? Hoe verhoudt zich deze relatief kleine belasting tot zijn door ons gesteunde algemene beleid om in principe kleine belastingen af te schaffen? Toch niet alleen omdat er op het gebied van de bankenbelasting maar weinig belastingplichtigen zijn? De antwoorden van de minister en de staatssecretaris op al onze vragen wachten wij met belangstelling af. Omdat het bijna Sinterklaas is, doen wij dat ook "vol verwachting".

*N

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. Het zijn moeilijke tijden. Ik respecteer de inzet van de bewindslieden van Financiën. Daarom verdienen zij in deze algemene financiële beschouwingen ons kritisch commentaar op hun beleid. Dat beleid staat ons niet aan; wij denken dat het beter kan.

Ik dank de bewindslieden en hun ambtenaren voor de door ons gevraagde cijfers over koopkracht, banken en export. De gevraagde cijfers over de vermogens- en inkomensverdeling, inclusief die over de hypotheekrenteaftrek ontvingen wij echter niet. De minister schrijft dat deze niet op StatLine staan. Ze staan evenmin in de Kuifje of de Libelle. Daarom vroeg ik ernaar. Cijfers op StatLine kan ik zelf opzoeken. Ik weet zeker dat het CBS, gevoed door de Belastingdienst, over de betreffende cijfers beschikt. Ik vraag de minister om de toezegging, de betreffende cijfers binnen een week alsnog te verstrekken. Overigens verwacht ik dat het kabinet al eerder zijn standpunt herziet over de uitvoering van de motie-Kuiper over de hypotheekrenteaftrek.

Ik bespreek vier onderwerpen. Ik begin met de koers van dit kabinet, daarna bespreek ik de koopkrachtverdeling, vervolgens de bankenbelasting en ten slotte de toestand van de Europese Economische en Monetaire Unie.

Allereerst de koers van het kabinet. In de afgelopen 30 jaar was de VVD, net als het CDA, in 75% van de jaren verantwoordelijk voor het beleid. Jaren waarin het marktliberalisme steeds hoger in het vaandel kwam te staan. Zelfregulering ging helaas niet gepaard met meer geciviliseerde verhoudingen. Een indicator daarvan is de steeds schevere inkomens- en vermogensverdeling. Voor senator De Grave opstaat, zeg ik het volgende. Uit het SCP-rapport blijkt dat in de laatste tien jaar de verdeling van die 25%-25% schever is geworden. Wij kunnen daarover een andere keer nog wel eens debatteren.

Tijdens de formatie van het huidige kabinet zei beoogd premier Rutte: "Dit wordt een kabinet waar rechts Nederland zijn vingers bij aflikt." Er zijn meerdere varianten van "rechts". De minst gevaarlijke is die van het marktliberalisme. Tot die variant zal ik mij vandaag beperken. Die is het minst gevaarlijk doch niet zeer geciviliseerd. Het beeld van het aflikken negeer ik hierbij verder. De werkloosheid stijgt; na de WW volgt de bijstand, nadat de verstotene eerst zijn huis of spaargeld grotendeels opgesoupeerd heeft. Een marktliberaal moet dit onheil wijten aan het individu. Het zijn moeilijke tijden, maar marktliberalen hebben bovendien een ideologisch probleem. We worden al ruim drie jaar geconfronteerd met hevig marktfalen. Omdat we vandaag algemene financiële beschouwingen houden, hoor ik graag van de regering en de regeringspartijen of zij denken dat het marktfalen opgelost wordt door nog meer marktliberalisme of juist door marktknechting. Ik hoef de VVD in elk geval niet meer uit te dagen want de woordvoerder van die fractie draaft al op.

De heer **De Grave** (VVD): Als u dit al "draven" noemt dan blijkt daaruit een neiging om de voorkeur te geven aan een bepaalde mate van hyperbolen. Volgens mij schreed ik met waardigheid en rust naar de interruptiemicrofoon.

De heer **Reuten** (SP): Het was bijzonder waardig. En nu de woorden.

De heer **De Grave** (VVD): Ik dacht dat ik in mijn bijdrage heb geprobeerd om met citaten van een alom gerespecteerd instituut als het Sociaal en Cultureel Planbureau met heel veel citaten een beeld te schetsen van Nederland dat op de eerste plaats staat als het gaat om de kwaliteit van het leven, belangrijke verbeteringen, pagina's na pagina's, voorbeeld na voorbeeld. Dan kan er nog een verschil van mening bestaan of het vermogen

evenwichtig genoeg is verdeeld. Dat is allemaal heel positief. Ik hoor de heer Reuten nu eigenlijk zeggen dat wij in een ongeciviliseerd land leven, dankzij het marktmechanisme?

De heer **Reuten** (SP): Ik zei dat het marktliberalisme niet geciviliseerd is.

De heer **De Grave** (VVD): U hebt aangegeven dat de VVD driekwart van de tijd meebestuurd heeft en dus medeverantwoordelijk is. Ik ben dan ook graag verantwoordelijk voor de successen. Ik hoop dat de heer Reuten wil toegeven dat alle successen die ik heb opgenoemd van wat Nederland bereikt heeft, te danken is aan het beleid dat mede dankzij de VVD tot stand is gekomen. Dat is dan logisch.

De heer **Reuten** (SP): Ik zeg niet dat het resultaat van het beleid alleen maar negatief is geweest. Er is naar verschillende periodes gekeken. Het cijfer dat u noemde, betreft het hoogste kwartiel en het laagste kwartiel. Het hoogste deciel en het laagste deciel tonen een aanzienlijk slechter beeld van de onderkant. Er zijn verschillende maatstaven en verschillende perioden. Het zou wat lang duren om daarop nu in te gaan, maar ik voer graag een keer een heel debat over de inkomensverdeling en vooral over de vermogensverdeling.

De heer **De Grave** (VVD): Daar gaat het mij eerlijk gezegd niet om. Het gaat mij om het beeld dat met het woord "ongeciviliseerd" wordt geschetst.

De heer **Reuten** (SP): Ik heb dat niet gezegd. Ik heb gezegd: niet zeer geciviliseerd.

De heer **De Grave** (VVD): Daartegen heb ik evenveel bezwaar. Het is namelijk niet te koppelen aan de feiten of wat de afgelopen tien jaar beleid tot stand heeft gebracht. Ik heb dat met veel citaten en veel voorbeelden geadstrueerd. Ik vind niet dat de heer Reuten kan aantonen dat over Nederland in deze termen kan worden gesproken, gekoppeld aan een beleid dat mijn partij en mijn fractie heeft gesteund, integendeel. Mede dankzij dit beleid zijn die belangrijke resultaten geboekt.

De heer **Reuten** (SP): Wij verschillen op onderdelen zeker van mening. Ik ga het debat hierover niet uit de weg, maar misschien moeten wij het een andere keer voeren.

Mijn tweede punt betreft de verdeling van de koopkracht. In een geciviliseerde maatschappij, senator De Grave, dragen de sterkste schouders de zwaarste lasten; altijd, maar zeker in moeilijke tijden. Uit de door het kabinet verstekte koopkrachtcijfers blijkt dat in 2012 zowel de top 25% als de onderste 75% van de inkomensverdeling 1,25% koopkracht inlevert. Uiteraard levert de top dan meer euro's in. Krimp op een klein huishoudbudget tikt echter zwaarder aan dan krimp op een groot. Mijn fractie vraagt de bewindslieden om de toezegging om het beleid in de resterende kabinetsperiode vanaf 2013 op dit punt bij te stellen en wel zodanig dat de onderste 75% procentueel niet meer dan de helft inlevert dan de top 25%. Preciezer geformuleerd: voor de onderste 75% van de inkomensverdeling huishoudens mag de negatieve procentuele koopkrachtverandering gemiddeld niet meer zijn dan de helft van die van het gemiddelde van de top 25% van die inkomensverdeling. Bovendien vraagt mijn fractie het kabinet om binnen de genoemde top 25% en binnen de genoemde onderste 75% eveneens het draagkrachtbeginsel toe te passen. Ik wacht het antwoord hierop met belangstelling af.

Mijn derde onderwerp betreft de bankenbelasting. Uit de kabinetsbrief van 18 november blijkt dat in de tien jaar voorafgaande aan de crisis in 2008 Nederlandse banken een rendement van gemiddeld 16% maakten; de niet-financiële bedrijven deden het voor minder dan de helft. Na een forse teruggang in 2008 en 2009 zijn de banken in 2010 terug op een rendement van 9%. Dat is een leuke business. Hoge rendementen, en als het fout gaat springt de Staat bij. Pijnlijk voor marktliberalen. Ik voeg hieraan toe dat het gemiddelde rendement van de banken in de periode 1998-2010 altijd nog 10% was. Bij de algemene financiële beschouwingen van vorig jaar heeft onder andere mijn fractie gepleit voor de invoering van een bankenbelasting. Het kabinet voert nu een bankenbelasting in van vooralsnog in totaal 300 mln. Gemeten over 2010 gaat het om een rendementsreductie van 0,3 procentpunt.

De motivering van deze belasting in de Miljoenennota is interessant. Daarin staat dat de invoering van de bankenbelasting bijdraagt aan financiële stabiliteit door de financiering met risicovol vreemd vermogen minder aantrekkelijk te maken. Dat komt natuurlijk door de hefboom eigen/vreemd vermogen. De minister zal het met mij eens zijn dat deze 300 mln. slechts voor een minieme fractie op die hefboom en financiële stabiliteit ingrijpt. De redenering van het kabinet volgend, vraag ik de minister wanneer hij op dit vlak wat méér aan de financiële stabiliteit doet. Kunnen wij voor 2013 een substantiële bankenbelasting tegemoet zien? Zo ja, in welke orde van grootte?

Banken moeten hun kapitaal versterken. Hoe denkt minister over een additionele bankenbelasting die, indien banken dit wensen, afgedragen kan worden in vorm van aandelen? Het voordeel voor de bank is dat dan de extra winstbelasting wordt omgezet in bankkapitaal. De Staat kan besluiten om deze aandelen aan te houden of te verkopen. Als de Staat verkoopt, blijft het bankkapitaal uiteraard ook in stand. Op deze wijze is het mogelijk om een substantiële bankbelasting in te voeren. Kan de minister toezeggen, deze mogelijkheid te bestuderen en kan hij de Kamer van zijn bevindingen in kennis stellen?

Afgaande op de berichten van diverse organisaties die proberen lobbycircuits in kaart te brengen, pogen onder andere Nederlandse banken ferm hun belangen te verdedigen, onder andere bij het Nederlandse ministerie van Financiën. Ervaart de minister dat ook zo? Zo ja, kan hij daar wat over vertellen?

Ik vraag de minister om in dit verband ook in te gaan op de cijfers die hij deze Kamer

verstrekte en waaruit bijvoorbeeld blijkt dat banken in 2007 een effectieve vennootschapsbelasting betaalden van 8,6% bij een tarief van 25,5%. Dat is absoluut een verschil van 3,6 mld. in dat jaar. In de periode 1998-2006 zijn er ook zeer aanzienlijke verschillen die niet uitsluitend verklaard kunnen worden, zo lijkt het, door consolidatieafwijkingen bij de verstrekte cijfers. Het gaat hierbij dus om cijfers die het kabinet zelf afgelopen vrijdag aan deze Kamer heeft verstrekt. Ik geef deze staatssecretaris van belastingzaken overigens graag toe dat de onder zijn verantwoordelijkheid vallende effectieve belasting 2010 wel spoort met het tarief.

Bij mijn vierde en laatste onderwerp zal ik wat langer stilstaan. Dit betreft de toestand van de monetaire unie. De EMU is een marktliberalistisch project; ja, daar gaan wij weer, mijnheer De Grave. De basis in de markteconomie is vastgelegd in de EU-constitutie die deze naam niet heeft.

De heer **De Grave** (VVD): Misschien mag ik de heer Reuten vragen om mij nog met een punt te helpen. Dit kan hij misschien verder in zijn betoog nog een plek geven. In driekwart van de tijd zijn liberalen aan de macht geweest, zo zei hij, en daar is veel onheil van gekomen. Welk onheil daar allemaal van gekomen is, wordt zo meteen verder uitgelegd. Tegelijkertijd leven wij in het land waar, na Luxemburg -- maar dat zijn vooral veel buitenlanders -- het inkomen het hoogst is en de werkloosheid het laagst en waar de lage inkomens het meest hebben geprofiteerd van allerlei collectieve voorzieningen, zoals het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft aangegeven. Dat moet dan toch ergens van komen? Hoe verklaart de heer Reuten dat al dat onheil van het marktliberalisme tot deze effecten heeft geleid? Hoe kan dat?

De heer **Reuten** (SP): Het marktliberalisme is er natuurlijk niet alleen in Nederland. In andere Europese landen heb je het ook, en als je naar het geheel kijkt, ziet het er aanzienlijk minder florissant uit. Ik geef de heer De Grave geheel toe dat Nederland er in dit opzicht beter voorstaat dan menig ander EU-land.

De heer **De Grave** (VVD): Kunt u mij even helpen door uit te leggen hoe dat komt? Zou het misschien komen doordat juist in Nederland drie kwart van de tijd liberalen aan de macht zijn geweest?

De heer **Reuten** (SP): Misschien komt het wel doordat het CDA drie kwart van de tijd aan de macht is geweest.

De heer **De Grave** (VVD): U hebt het er zelf steeds over dat de liberalen zo machtig zijn.

De heer **Reuten** (SP): Ja, maar ik wil ervan af zijn of het nu precies aan de VVD heeft gelegen of aan het CDA. De PvdA heeft ook een aantal jaren meegedaan.

De heer **De Grave** (VVD): De goede dingen liggen dus aan het CDA en de verkeerde dingen aan de marktliberalen?

De heer **Reuten** (SP): Nee, dat kan ik zo niet beoordelen.

De heer **De Grave** (VVD): U hebt mij toch een beetje geholpen door te zeggen dat wij ook wel al die goede dingen in Nederland mogen claimen.

De heer **Reuten** (SP): Ik zeg niet dat alles slecht is, maar ik zeg wel dat het beter kan.

De heer **De Grave** (VVD): Er is zelfs heel veel goed. Maar een aantal dingen kan altijd beter, dat ben ik met u eens.

De heer **Backer** (D66): Mag ik hieraan iets toevoegen? De heer De Grave spreekt deels als rechter in eigen zaak, want voor een deel van het beleid in de afgelopen jaren was hij nog verantwoordelijk. Daarin is veel goed gegaan, zeg ik tegen de heer De Grave, maar er is ook wel eens wat misgegaan. Ik mis echter een bepaald aspect in het betoog van de heer Reuten; misschien komt hij daar nog op. Hij heeft het steeds over marktfalen en marktliberalisme. Europa is echter meer dan markt. Europa is ook een waardegemeenschap. Europa is ook een constructie van landen na de oorlogen die het continent hebben verscheurd. Komt de heer Reuten daar ook nog aan toe? Die oorlogen hadden in de oorspronkelijke socialistische gedachte niet kunnen plaatsvinden tussen arbeiders.

De heer **Reuten** (SP): Daar kom ik zeker nog op. Daarin schuilt ook een belangrijk probleem, zoals ik zal laten zien.

Voorzitter. Binnen de Europese Unie leek de euro tot voor kort een fait accompli. Het uitmelken van de kosten en baten ervan had weinig zin. Tegen beter weten in liet de Europese Commissie in 2008 een aantal wetenschappelijke rapporten daarover publiceren. Toen al bleek dat de feiten de euro niet welgezind waren. De europeriode ging immers gepaard met een daling van de investeringsgroei, een daling van de bbp-groei en een daling van de werkgelegenheidsgroei. Dat gold en geldt niet alleen voor andere Europese landen en voor het gemiddelde, maar ook voor Nederland. Ik verwijs naar de cijfers uit de kabinetsbrief van 18 november. Het enige wat de door de Commissie aangezochte wetenschappers konden melden, is "dat er mogelijkerwijs op de lange termijn een positief groei-effect van de euro zou kunnen zijn".

Omdat de euro een voldongen feit was, maakte niemand zich bijzonder druk over de mogelijke negatieve effecten ervan voor de Economische en Monetaire Unie als geheel; ik ook niet. Toen Nederland het afgelopen halfjaar 100 mld. in het europutje duwde, moest dit echter voor het volk verdedigd worden. Op nogal knullige wijze kwamen Blok en Rutte met de slogan dat Nederland 70% van zijn welvaart aan de export -- lees de euro -- te danken had. Het was knullig, want feitelijk onjuist. Afgelopen week reduceerde het CPB het EU-handelsvoordeel tot 8% en het eurovoordeel tot 2%. Dat is dus één week inkomen. De burger denkt dan: die 2% is de koopkracht die

we in 2011 en 2012 weer moeten inleveren. Overigens is er zelfs voor die 8% en 2% geen feitelijke grond in de genoemde rapporten van de Europese Commissie; het gaat niet zozeer om feiten als wel om verwachtingen. Tot zover de sprookjes.

Ik zeg eerst kort iets over de acute problemen. De regeringsleiders van de Unie staan voor de schijnbare keuze tussen het nationaliseren van de banken en de teloorgang van de euro. Dat is een schijnbare keuze. Immers, als de euro valt, moet er alsnog nationalisatie volgen. Daarom vroeg ik de minister vijf weken geleden bij de behandeling van het EFSF-wetje van 42 mld. of hij een bankennationalisatieplan heeft klaarliggen. Op die vraag krijg ik uiteraard geen antwoord. Ik ga ervan uit dat een zorgvuldig minister een gedegen nationalisatieplan heeft klaarliggen. Ik zie de minister diep nadenken. Anderzijds gaat het gerucht dat de Duitse regering uit voorzorg nieuwe markbiljetten drukt. Dat betekent: einde euro én bankennationalisatie. Ik zal de minister over de nominatie van de Nederlandse biljetten niet ondervragen. Voor het vervolg van mijn betoog ga ik uit van het scenario bankennationalisatie met handhaving van de euro.

Ironisch is het allemaal wel, want vijftien jaar geleden waren de banken, onder aanvoering van de centrale bankiers, de grote voorvechters van de EMU. Zij verdienden er tot voor kort ook het meest aan. Deze bankiers concipieerden de huidige vormgeving van de EMU. Men kan dit nog eens nalezen in een boekje uit 1998 onder de titel "De prijs van de euro" en ook in krantenartikelen uit 1997 van dezelfde auteurs. Indertijd was ik samen met Kees Vendrik en Robert Went woordvoerder van een groep van 70 eurosceptische economen. Ik was destijds nog geen lid van de SP maar die had toen, en heeft nu, overeenkomstig sceptische standpunten. Ten eerste: een monetaire unie vergt qua productiviteit homogene economieën dan wel een politieke unie. Ten tweede: een politieke unie vergt solidariteit en een zo gerichte cultuur, net zoals de regio's binnen een land, en bovenal democratische instituties. Dit zijn allemaal voorwaarden waaraan niet voldaan werd. Die economen en de SP van toen en nu zijn geen tegenstander van een Europese Unie, maar wel van een ondemocratisch gedrocht. Het gebrek aan solidariteit en democratie werk ik kort uit in wat volgt.

Van de partijen van de vijf een- en tweepersoonsfracties in deze Kamer ben ik het niet nagegaan -- ik hoor hen straks graag -- maar de partijen van alle grotere fracties, behalve die van de SP, stellen zich ten opzichte van de Economische en Monetaire Unie momenteel op in termen van Nederlands economisch eigenbelang, gediend door euromarktliberalisme. De PVV heeft daarbij slechts een andere analyse, namelijk dat de euro niet het Nederlandse eigenbelang dient. VVD, CDA, PvdA, GroenLinks en D66 verdedigen thans de Unie omdat deze Nederland voordeel zou opleveren. Dit is echter precies de reden waarom het project spaak loopt. Geen enkele woordvoerder van dit kabinet of de fracties die het bij tijd en wijle steunen, lijkt te geven om de Grieken of de Italianen. Het gaat steeds om het belang van de eigen financiële sector op de korte termijn, en op de lange termijn om het belang van de nationale exportsector. Daarbij gaat het uiteraard allemaal om bedrijven die daar de omvang voor hebben.

De heer **Backer** (D66): Ik vind het prima als de heer Reuten namens andere fracties spreekt, maar als hij ons sprekend opvoert, moet hij dat wel correct doen. Wij spreken niet over een-op-een, of een juste retour, of het eigenbelang van Nederland. Natuurlijk is er een eigenbelang voor Nederland. Ik sprak de heer Reuten echter zonet aan over de waardegemeenschap. Daar zal ik straks meer over zeggen. Het citaat is echter niet juist.

De heer **Reuten** (SP): Ik heb de fractieleider van D66 in de Tweede Kamer hierover uitgebreid gehoord. Ik heb hem uitgebreid de euro horen verdedigen in termen van Nederlands eigenbelang.

De heer **Backer** (D66): Onder andere, maar niet als enige.

De heer **Reuten** (SP): Ja, onder andere.

De heer **Backer** (D66): Het zou heel wonderlijk zijn als het anders was.

De heer **Reuten** (SP): Traditioneel voert D66 ook de andere lijn, die van vrede en veiligheid door Europa. Meer en meer spreekt D66 de laatste tijd echter in termen van Nederlands eigenbelang. Ik vind het heel markant dat zelfs D66 die lijn nu heeft opgepakt.

De heer **Backer** (D66): Ik zal hierover straks nog iets zeggen.

De heer **Reuten** (SP): Ik kom met de lakmoesproef voor dat eigenbelang. Het fundament van de economische ontwrichting van de Unie ligt niet in staatsschulden. Die zijn een gevolg van de ontwrichting. Duitse en Nederlandse exporteurs waren verheugd met het Zuid-Europese achterland, omdat ze daar hun waren kwijt konden. Het economisch productiviteitsverschil wordt gereflecteerd in het exportsaldo, dat voor Nederland, gesommeerd vanaf de invoering van de euro tot en met 2010, uitkomt op 258 mld. ten opzichte van Frankrijk, Italië, Spanje, Griekenland en Portugal. Duitsland verzamelde in deze periode een goederenexportsaldo van 668 mld. Meer cijfers staan in de kabinetsbrief van 18 november. Het nationale overschot van Duitsland, Nederland en daarnaast ook Finland, Oostenrijk en Luxemburg, heeft uiteraard de evenknie in het nationale tekort van de zuidlanden. Dat tekort werd deels weer gefinancierd door de financiële sector van de noordlanden. De overheidstekorten in de zuidlanden zijn, via hun groeistagnatie, in hoge mate een afgeleide van deze onderliggende ontwrichting.

De remedie is economisch eenvoudig, maar wordt door Duitse en Nederlandse nationalisten

weggehoond, namelijk loonstijging in de noordlanden. Deze is niet slechts antirecessief maar maakt ook de Zuid-Europese economieën meer concurrerend. Dit, in combinatie met gemeenschappelijke staatsobligaties, is de prijs van een stabiele euro.

De economische situatie van de EMU is zorgelijk. Catastrofaal wordt het als deze situatie aangegrepen wordt om versneld een economische euroregering te vestigen, een economische regering die niet ingebed is in democratische instituties van het formaat van de meeste lidstaten. Omdat de EMU in ons nationalistisch eigenbelang zou zijn, zouden wij overhaast op vitale delen van de democratie moeten inboeten. De CPB-publicatie van vorige week pleit daar ook voor. De democratie als prijs voor de euro. Maar de euro is een middel en democratie is ons doel.

Ik resumeer dit punt. De SP heeft altijd al beweerd dat de EU niet klaar was voor de monetaire unie. De Unie is economisch te divers, niet democratisch en het is geen solidariteitsgemeenschap. Nu de euro op springen staat, komt de ene na de andere eertijds gevestigde politieke partij uit de kast: de euro zou in het nationale eigenbelang zijn. Dit nationale economische belang zou een versnelde economische EMU-regering rechtvaardigen, hoe ondemocratisch ook. Wij denken daar fundamenteel anders over. In tijden van crisis past niet minder, maar juist meer democratie. Omdat we de problemen delen, moeten we ook samen de oplossingen delen en dragen. Juist nu moeten wij, in het vertrouwen dat ons als gekozen politici gegeven is, ten volle de verantwoordelijkheid dragen. Ik zie de reactie van kabinetszijde met belangstelling tegemoet.

De heer **De Grave** (VVD): Ik heb twee punten waar ik graag iets meer over zou willen weten. Hoorde ik de heer Reuten zeggen dat de SP er voorstander van is dat in Nederland de lonen fors stijgen?

De heer **Reuten** (SP): Ik heb gezegd dat de prijs van de euro een solidariteitsgemeenschap is. Er wordt gezegd dat wij zo veel verdienen aan de export; de partij van de heer De Grave is daar de eerste in. Het tegendeel daarvan is de economische achteruitgang van de zuidlanden. Dat kan niet anders. Onze voorspoed brengt de andere landen in de problemen. Binnen een solidariteitsgemeenschap is dat niet houdbaar. Je kunt dan twee kanten op. Je kunt zeggen: laat de Grieken en Portugezen maar onder de armoedegrens belanden; daar kunnen ze ook concurreren. De andere, solidaire oplossing is: hier de lonen omhoog. Dat maakt hun economieën concurrerender.

De heer **De Grave** (VVD): En mijn vraag aan u was: vindt u dat in Nederland de lonen omhoog moeten?

De heer **Reuten** (SP): Als de euro gehandhaafd wordt, zal dat de consequentie moeten zijn.

De heer **De Grave** (VVD): Voorlopig is die euro er, dus het antwoord is ja. Hoeveel Nederlandse banen kost dat volgens de heer Reuten?

De heer **Reuten** (SP): Dat is exact het punt. U spreekt van Nederlandse banen en niet van Europese banen.

De heer **De Grave** (VVD): Wij staan hier in het Nederlandse parlement. Ik hoop niet dat u het mij kwalijk neemt dat ik daar een beetje aan denk.

De heer **Reuten** (SP): Uw partij heeft dit altijd gepropageerd. Wij hebben altijd gezegd: Europa is niet toe aan een monetaire unie. U legt precies de vinger op de juiste plek. U spreekt van Nederlandse banen en niet van EU-banen.

De heer **De Grave** (VVD): Volgens mij zegt u dat de lonen omhoog moeten en niet ik. Ik wijs u op de consequenties van een forse stijging van de Nederlandse lonen. Dat kost heel veel werkgelegenheid.

De heer **Reuten** (SP): Het kost niet alleen maar werkgelegenheid. Het IMF propageert deze oplossing om antirecessieve redenen.

De heer **De Grave** (VVD): Misschien wil de minister straks zeggen of hij het verhogen van de lonen in Nederland een goed idee vindt.

Ik heb een vraag over het punt van de democratie. Misschien wil de heer Reuten even met mij teruggaan naar de tijd dat wij in Nederland nog een gulden hadden. Volgens mij zegt de heer Reuten dat de euro de democratie geen goed doet.

De heer **Reuten** (SP): Ik zeg dat de EU-instituties onvoldoende democratisch zijn, in elk geval niet van het formaat van onze Nederlandse democratische instituties.

De heer **De Grave** (VVD): Toen wij de gulden hadden, was er volgens mij niet heel erg veel democratisch gecontroleerde Nederlandse ruimte voor die gulden. Wij hadden vanaf de jaren zeventig de koers van de gulden aan de koers van de mark gekoppeld. Stel dat het europroject er niet meer is. Is de heer Reuten er dan niet bang voor dat wij de facto een economisch en zeker monetair beleid moeten voeren dat het spiegelbeeld van het Duitse is?

De heer **Reuten** (SP): In beginsel had Nederland die vrijheid. De heer De Grave wil het hele Europese project toch niet koppelen aan uitsluitend het aan elkaar vastklinken van de koersen? Het gaat om de hele Brusselse constellatie rondom de monetaire unie, inclusief de ECB, die niet democratisch is. Regeringsleiders nemen bepaalde beslissingen. De Raad in Brussel kan die regeringsleiders niet naar huis sturen. Dat is een principieel groot democratisch tekort. Dat weet de heer De Grave net zo goed als ik.

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Het motto van de bijdrage van de D66-fractie is: "Crisis is een Kans". Dat is ook kenmerkend voor de wijze waarop wij naar dit debat kijken: met overtuiging, maar ook met visie en met optimisme. Wij bekijken het debat vanuit een sociaalliberale visie. Ik zeg maar even tegen minister-president Rutte dat dit iets anders is dan een marktliberale visie. Ik wil de bewindslieden in elk geval een waarderend woord geven voor hun inzet in deze buitengewoon ingewikkelde tijden.

Welke kansen zien wij? Wij zien meerdere kansen. De eerste kans is de versnelling van de Europese integratie. De tweede kans is een versterking van het financieel toezicht, het Europese bankentoezicht. De derde kans, misschien iets verder weg, is het bereiken van een nationale consensus op een aantal fundamentele onderwerpen die voor de Nederlandse staatsbegroting van belang zijn, zoals de schuldenproblematiek, de AOW, de hypotheekrenteaftrek en de verduurzaming. Ten slotte, al klinkt dat nu misschien onwaarschijnlijk, zien wij de kans op het voorkomen van een Nederlands professorenkabinet. In mijn fractie werd gefronst door minstens één lid. Hij zei: wat is er tegen een professorenkabinet? Er is op tegen, voorzitter, dat u en ik daar geen deel van kunnen uitmaken. Maar er is meer tegen een professorenkabinet, namelijk dat de technocratie de democratie gaat dicteren.

Het zal opvallen dat het grootste deel van mijn bijdrage over Europa gaat, en een korter stuk over de Nederlandse begroting. Dan bekijk ik de begroting voor 2012 en de situatie daarna.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik hoor de heer Backer zeggen dat deze crisis een kans biedt op verdere Europese integratie. Ik vrees dat hij daar gelijk in heeft. Maar wat is dat dan voor een kans? Dat is een kans om de meerderheid van de Nederlandse bevolking te omzeilen, want de meerderheid van de Nederlandse bevolking wil helemaal geen verdere Europese integratie. Als de heer Backer het heeft over een kans, moet hij dat wel bedoelen.

De heer **Backer** (D66): Ik weet niet waar de heer Van Strien de zekerheid vandaan haalt dat de meerderheid van de Nederlanders geen verdere Europese integratie wenst. Als de meerderheid van de Nederlanders kiest voor de partijen die deze verdere integratie tot stand brengen -- de partij van de heer Van Strien zal daar niet bij zijn -- dan wil dat niet zeggen dat de meerderheid van de Nederlanders daartegen is.

De heer **Van Strien** (PVV): Er zijn de laatste tijd voldoende polls geweest over verdere Europese integratie. Naar mijn mening zit de Nederlandse bevolking zeker niet te wachten op een verdere integratie. Rond de euro hangt het er een beetje om. Iedereen weet dat we tien jaar geleden een vreselijke misstap hebben begaan door in de euro te stappen. We weten nu niet wat het beste is. Maar als er nog een keer gekozen zou moeten worden, kan ik zeggen wat het antwoord zou zijn. Dan zou er geen euro gekomen zijn en ook geen verdere Europese integratie.

De heer **Backer** (D66): Ik denk dat de heer Van Strien meer weet dan ik. Daar feliciteer ik hem mee. Ik wil mijn betoog vervolgen en uitleggen waarom er wel degelijk een goede case is voor verdere integratie. Ik denk dat de meerderheid van de Nederlandse bevolking daarvoor te mobiliseren is, maar dat zullen we afwachten. De jury heeft daar nog niet over beslist.

Ik kom op het eerste punt waar ook de heer Van Strien al over sprak: versnelling van de Europese integratie. Ik keer even terug naar 11 oktober, toen wij hier stonden voor de verhoging van het garantieplafond van de EFSF met 41 mld. Dat overkwam ons zomaar. Er is in deze Kamer toen veel geklaagd over de snelheid en over het moeilijk te overziene vraagstuk. Het was ook lastig, omdat het ons overkwam en het gaat ons misschien wel weer overkomen, omdat de ontwikkelingen op de financiële markten ongelofelijk snel gaan. We hoeven de krant maar open te slaan. Diezelfde markten forceren regeringswisselingen. De SP noemt dat "marktfalen", maar misschien is het juist geen marktfalen. We zien het in Griekenland en Italië. Morgen overkomt ons weer iets onwaarschijnlijks en ingrijpends. Het garantieplafond zou zomaar verdubbeld moeten worden. De regering zou daar de steun van het parlement voor nodig hebben. Er ontstaat bij mijn fractie het gevoel ...

De heer **Reuten** (SP): Kennelijk ziet de senator al deze problemen niet als marktfalen, maar als het heil van de markt.

De heer **Backer** (D66): Nee, het is de markt. Sommigen denken dat de markt heil brengt, maar de markt brengt slechts ten dele heil. De markt brengt ook een aantal dingen die niet goed zijn.

De heer **Reuten** (SP): D66 zegt dus dat de markt hoogstens ten dele heil brengt.

De heer **Backer** (D66): Dat klopt. Dat zal geen verrassing voor de heer Reuten zijn. Ik kom daar straks over te spreken. De heer Reuten zal dan zien waarom ik dat vind.

Er overkomt ons binnenkort waarschijnlijk dus weer iets onvoorspelbaars. Bij mijn fractie ontstaat het gevoel dat het parlement aan de staart bungelt van een peloton dat in een Europees stratenparcours keihard op weg is; ik druk me maar even uit in wielrentermen. Op kop rijdt de ploeg-Merkozy, die even de onderlinge twisten van de renners ondergeschikt heeft gemaakt aan de dagzege. Ik weet niet of de aanwezigen het zelf uit ervaring weten, maar achterin vallen voortdurend gaten en die moeten worden overbrugd. Ik weet uit ervaring dat daar maar één remedie tegen is: zelf de kop nemen en zelf de snelheid proberen te bepalen.

Uit alles blijkt dat de financiële markten dit razende peloton in zijn stratenparcours allang hebben opgegeven. Zij wachten de dagzege niet af, maar speculeren op de uitkomst van de hele koers. De financiële markten zijn daarmee de politiek gaan dicteren. Dat is Griekenland overkomen en dat is Spanje overkomen. De eerste reacties van de net gekozen premier in Spanje waren eigenlijk treurig: hij moest de markt smeken om hem nog vier weken te geven totdat hij in functie is. Tegen mijn vrienden van de SP zeg ik dat ik daar niet ideologisch boos over ben. "Die Verhältnisse, sie sind so", zei Brecht al. Het is zoals het is, maar we moeten niet doen alsof dit ons overkomt, want we kennen de moraal van de markt. Ik vind het politiek relevant dat wij tijdig ingrijpen en tijdig iets doen aan de dynamiek die ons anders overkomt; die dynamiek overkomt ons als wij niet handelen. De Griekse economie is voor de eurozone ongeveer wat de stad Den Haag is voor Nederland. Wij hebben de artikel 12-procedure om zoiets netjes op te lossen, zodat dit onze staatsfinanciën niet wezenlijk aantast. In Europa ontstaat een heel andere dynamiek, omdat er geen deugdelijke artikel 12-procedure bestaat. Daar hebben de financiële markten natuurlijk een zeer fijne neus voor en die gaan daarop speculeren.

De heer **Reuten** (SP): Ik ga graag in op dit voor het hele debat zeer fundamentele punt. De senator zegt dat de financiële markten er nu eenmaal zijn en dat wij daar niets aan kunnen doen, maar zij zijn toch geen natuurverschijnsel? De financiële markten zijn toch door mensen gemaakt? Als zij door mensen zijn gemaakt, kunnen wij ze toch ook aan banden leggen? Waarom is D66 op dit punt zo fatalistisch? De financiële markten zijn door mensen gemaakt en kunnen dus ook door mensen ongedaan worden gemaakt.

De heer **Backer** (D66): Ik denk dat wij elkaar niet tegenspreken. Bij de financiële markten gaat het om dertigers met rode bretels in de Londense City, die de hele tijd gokken op staatsobligaties. Dat zijn mensen; u spreekt over die mensen en ik spreek over die mensen. Ik ben daarbij niet fatalistisch, want mijn betoog is juist dat wij iets moeten doen. Dat doen wij in de sfeer van regulering. Op dat punt zit er misschien een verschil in ons mensbeeld. Zij zullen doorgaan met geld verdienen, tenzij de regulering daar beperkingen aan stelt.

De heer **Reuten** (SP): Ik pak het graag af.

De heer **Backer** (D66): De Griekse tragedie van de oplopende rente gaat helemaal over vertrouwen, zoals collega Van Strien al aangaf. Men had kennelijk het vertrouwen dat het wel goed zou komen met die landen, dat men elkaar binnen de eurozone wel zou helpen, ondanks de uitdrukkelijke andersluidende bepalingen van het Verdrag, en dat de EU politiek verder zou integreren in overeenstemming met de marktverwachtingen. Geen van die drie verwachtingen is uitgekomen. Het komt dus ook niet vanzelf goed. Die dynamiek is alleen te doorbreken door een politiek wilsbesluit om op kop te gaan rijden, waarbij ook niet geschuwd wordt om het S-woord te gebruiken. In de Haagse politiek is het H-woord omstreden, maar het S-woord "soevereiniteitsoverdracht" zal in de mond genomen moeten worden. Dat betekent dat er taken en bevoegdheden zullen overgaan naar Brussel en de Europese instellingen.

De heer **Koffeman** (PvdD): De analogie met die wielerkoers intrigeert mij. U gaf zelf aan dat er mannen in rode bretels langs de baan staan om spijkers op de weg te gooien, omdat zij gegokt hebben op het verloop van de koers en de koers willen beïnvloeden. Dan is het iets te simpel om te stellen dat wij op kop moeten gaan rijden. Ik denk dat je verschillende divisies zult moeten vormen. Als de amateurs en de professionals met elkaar wielrennen, blijft dat toch niet leuk als er mensen achterin zitten en als de koers voortdurend verstoord wordt door mensen met kopspijkers?

De heer **Backer** (D66): Het gevaar van een metafoor is dat die te ver wordt doorgevoerd. Waar wilt u heen?

De heer **Koffeman** (PvdD): Als een ondoordachte introductie van een muntunie misschien het sluitstuk had kunnen zijn maar nu het begin is geworden van een groot avontuur, zou de reflex niet automatisch moeten zijn om te zeggen dat dit niet was wat wij wilden en dat verdergaande integratie en overdracht van bevoegdheden dus de beste remedie zijn. Daarbij zie ik de analogie met de wielerkoers niet meer.

De heer **Backer** (D66): U hebt het over kopspijkers, maar wielerkoersen kunnen ook worden beïnvloed door doping. Daarover moeten er reglementen zijn. Ik heb het over de vraag op basis van welke reglementen de koers wordt gehouden. De heer Reuten gaf eerder al aan dat eurosceptische economen twee visies hadden: je doet het echt of je doet het niet. Ik pleit ervoor om het echt te doen.

De heer **Koffeman** (PvdD): We moeten vaststellen dat de reglementen tot nu toe niet nageleefd zijn. Bij de introductie van de euro hadden wij reglementen: toen hebben wij gezegd dat er een maximale hoogte gold voor het begrotingstekort. Italië zei: dat is nu nog niet zo, maar over een week hebben wij dat voor elkaar. Wij zijn daarna van een koude kermis thuisgekomen.

De heer **Backer** (D66): Toch nog even die wielerkoers; de sterkste wielrenner is Merkozy. De sterkste renners hebben zich niet aan de afspraak gehouden. Dat is destijds gebeurd in Deauville: de eerste keer dat er een beroep zou moeten worden gedaan op het stabiliteitspact, werd dat niet gedaan. Dat kon, omdat daar geen sanctie op stond. Die regels waren dus niet in orde; dat geef ik toe. Waarom is het een kans? Pas bij een crisis komt de mogelijkheid om die regels wel in orde te maken. Dat is de kern van mijn betoog. De heer Van Strien wil dat juist niet, maar dat is zijn visie.

De heer **Van Strien** (PVV): De heer Backer heeft het woord "soevereiniteitsoverdracht" al laten vallen. Hoe moet die volgens hem tot stand komen? Met instemming van het Nederlandse volk of moet de regering dit maar doen om de huidige crisis op te lossen? Vindt de heer Backer dat het Nederlandse volk daadwerkelijk geraadpleegd zou moeten worden over een soevereiniteitsoverdracht?

De heer **Backer** (D66): Daarom is het S-woord zo beladen: men denkt dat er iets enorms gaat gebeuren, terwijl dit natuurlijk al sinds het ontstaan van de EU geleidelijk aan de orde is. Er is nu een mix van soevereiniteit bij de Europese instellingen en op het nationale niveau. Dat zien wij elke week bij de wetgeving die hier langskomt. Uw vraag over democratie stelt u natuurlijk aan de juiste persoon, want ik ben lid van een partij met "Democraten" in de naam. Ik kan mij niet voorstellen dat deze besluiten uiteindelijk worden genomen zonder dat daar een democratische basis aan ten grondslag ligt. Dan gaat u mij nu vragen of daar een referendum over gehouden moet worden. Mijnheer Van Strien, dat zal de tijd wel leren.

De heer **Van Strien** (PVV): Dank u wel.

De heer **Backer** (D66): De kern van het interruptiedebat met de heer Koffeman is dat de "E" van de EMU niet volwassen is en dus ook geen rustig "bezit" is. Daarom is een versnelling van de integratie nodig. Ik heb dit bij de voorgaande sprekers eigenlijk niet gehoord. Ik hoorde "sceptisch", "zorgen", "problemen" en "het moet wel, maar ...", maar ik heb eigenlijk niemand die keuze horen maken. Ik denk dat het heel belangrijk is dat die keuze gemaakt wordt.

Tot zover de inleidende beschouwing; nu ga ik in op de begroting van 2012. Zijn er lichtpuntjes in de Miljoenennota? Ja, die zijn er, maar eigenlijk alleen in vergelijking met de andere Europese landen. Het gunstige beeld is geflatteerd, want ook wij zijn kwetsbaar. De heer De Grave sprak over een spaaroverschot. Dat is wel mooi, maar de Nederlandse regering treedt toch op als "lender in last resort"; zij is toch de achtervanger van schulden. Die kwetsbaarheid van de Nederlandse staatsfinanciën is volgens mij het grootste probleem.

Daar zet ik als tweede kans tegenover dat wij die kwetsbaarheid kunnen verbeteren. En raad eens ... Ja, dat kan door meer Europees bankentoezicht. De schulden in Nederland van particulieren en banken zijn heel hoog. Daar zijn allerlei rapporten over: van het IMF, van de rating agencies, van de Rabobank en van het Centraal Planbureau. De begroting en het voor volgend jaar geprognosticeerde begrotingstekort van 2,9% zien er op het eerste gezicht helemaal niet zo slecht uit. De minister weet echter zelf ook -- ik heb hem dat ook in nieuwsmedia horen zeggen -- dat dit gebaseerd is op een lage rente en op een economische groei van, volgens mij, ongeveer 1%. Het laatste kwartaal liet echter een krimp zien en er komt misschien een nieuwe ronde van bankensteun aan. De werkloosheid loopt op en de groeicijfers vallen tegen. De werkelijke ontwikkelingen zijn dus veel minder fraai; de heer Postema sprak daar ook al over.

Wie aan kwetsbaarheid en schulden denkt, kijkt naar Italië en Griekenland. Daar is over de cijfers gejokt, maar vervolgens heeft men geen maatregelen genomen. Ik denk dat onze cijfers wel kloppen, maar wij nemen ook niet echt de maatregelen die nodig zijn. Op nationaal niveau moeten wij die maatregelen wel nemen. Structurele maatregelen, daar heb ik het over. De schuldencrisis in Europa is geen eurocrisis. Dat is eerder gezegd vandaag. De crisis betreft niet de valuta. Het gaat om speculatie op de schuldpapieren van landen, en daarin spelen de balansen van bedrijven en particulieren een rol, maar dat is, nogmaals, omdat de staat de achtervanger is van de schulden. Achteraf gaan we dan bij de commissie-De Wit kijken wat we hadden moeten doen als we op tijd iets hadden gedaan. Ik pleit ervoor om dat nu al te doen.

Voorzitter, het eerlijke antwoord is dat wat op nationaal niveau wordt nagelaten -- dat was de moraal van het eerste stuk van mijn verhaal -- op Europees niveau in het komende jaar niet kan worden gerepareerd. Pas als die instellingen volwassen zijn, kan dat. Ik denk dat de eurozone daardoor ook kwetsbaar is. Natuurlijk gaat de eurozone niet uiteenvallen in zeuro's of in neuro's. Dat wordt voor alle landen veel te duur en ik denk dat de hele interne markt zou worden opgesplitst. Ik wil wel een visie horen van de minister op wat dat zou betekenen voor de Nederlandse economie, ook voor het midden- en kleinbedrijf. We kunnen technocratisch rekenen. Er zal vast weer een econoom te vinden zijn die uitrekent dat de gulden voordelig is, onder bepaalde aannames. Dit is een gouden tijd voor economen. Maar, om met Jan Terlouw te spreken, een van onze politieke voorlieden uit het verleden: hoedt u voor mensen die iets zeker weten!

Europa is een waardengemeenschap. Het gaat dus niet alleen maar om de euro. De keuze was geen vergissing, maar wij moeten nu kiezen voor verdere versterking. Ik doe daar een paar suggesties voor en vraag de minister om daar een oordeel over te geven. Een van de problemen zijn de stresstests van de banken. Ze zagen er allemaal goed uit, totdat de realiteit aantoonde dat Dexia er in het echt heel anders uitzag. Daar zijn meerdere voorbeelden van. Het zou beter zijn als het Europese bankentoezicht dat kon doen en als er bijvoorbeeld een European Data Agency kwam met verdergaande bevoegdheid. Zou het ook zinvol zijn om een Resolution Trust Company te vormen, een trust die banken op Europese schaal kan saneren? Als het nu misgaat, moeten banken ten koste van de Nederlandse belastingbetaler nationaal worden gesaneerd, terwijl ze op Europese schaal opereren. Verder hoor ik graag van de minister of hij iets voelt voor een Europees depositogarantiestelsel, vergelijkbaar met het Amerikaanse, de Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC), waardoor de risico's verspreid worden over Europa. Wat denkt de minister te doen aan het voorkomen -- het woord "misbruik" is wat beladen -- van het

oneigenlijk inzetten van de ECB in de bestrijding van de crisis? Zou het mogelijk zijn, vraag ik hem, om de EFSF om te vormen tot een vennootschap of om een dochtervennootschap te creëren, die de status van bank heeft? De econoom Willem Buiter heeft dat gesuggereerd in de Financial Times.

Voorzitter. Er wordt veel gesproken over eurobonds. Nu zie ik heus wel dat het voor Nederland, Duitsland en Finland niet aantrekkelijk is om die op korte termijn in te voeren, maar op welke termijn denkt de minister dat het wel zou kunnen? Ik heb de heer Terpstra gevraagd naar de uitspraak van de Duitse zusterpartij CDU. Ik zou graag willen weten wat de minister daarvan vindt en wat hij daarvan meeneemt in zijn eigen actieradius in Europa. Een positief antwoord zou ons zeer helpen om die koppositie in te nemen. Tot nu toe zien wij, als het over Europa gaat, een kabinet met twee gezichten. Minister De Jager spreekt zich uit voor Europa, maar de premier durft eigenlijk geen positie in te nemen, uit angst voor de gedoogpartij. Die gedoogpartij -- dat hebben we vandaag ook weer kunnen zien -- heeft daar een fundamenteel andere visie op, maar zal het kabinet daar heus niet om wegsturen, althans dat is mijn taxatie. Misschien kan dit debat de minister nog helpen om daarin stappen te zetten.

Voorzitter. Ik kom aan het derde deel van mijn bijdrage, de begrotingen na 2012. Ik probeer vooruit te kijken naar wat er structureel aan de staatsfinanciën zou kunnen verbeteren, en dan doel ik niet op de sprokkelcenten die de minister met heel veel energie bijeengrabbelt om de begroting sluitend te krijgen. Dat gaat in het voorjaar van 2012 vastlopen, daar hoef je geen helderziende voor te zijn. Er zijn ook al wat luidruchtige opmerkingen over gemaakt. Het kabinet en de gedoogpartner communiceren via Twitter. Het voorjaar van 2012 wordt interessant.

Alle wetten die hier de laatste maanden zijn langsgekomen en die nog in dit huis behandeld moeten worden, zijn spoedeisend. We beginnen er met alle liefde vroeger voor met vergaderen. Het betreft allemaal kleine bezuinigingen en bij elke bespreking in de commissies komt naar voren dat als het niet gebeurt, er een gat in de begroting komt. De Wet werken naar vermogen komt hier binnenkort aan de orde, de sociale werkplaatsen, de heffingskorting, de ingangsdatum van de AOW: het is allemaal sprokkelwerk, zeg ik maar oneerbiedig. Het zijn allemaal ingrepen die ontzettend veel onrust teweegbrengen en die ook een inkomensbeeld geven -- de heer Postma sprak er eveneens over -- dat niet rechtvaardig is. Wie zich in 2010 verdiept had in de staatsbegroting en wie ook enigszins betrokken is geweest bij het opstellen van verkiezingsprogramma's, weet dat de grote ingrepen alleen maar structureel kunnen zijn. Er is een lijst van ambtelijke voorstellen, waar loyale ambtenaren een heel catalogus van hebben gemaakt. Ze hadden in hun stoutste dromen niet verwacht dat die voorstellen het ooit tot wetsvoorstel zouden schoppen. Het gaat om 121 maatregelen die dit kabinet voorstelt en die moeten optellen tot 18 mld. Ik denk dat ik geen geheim verklap als ik zeg: het is geen 18 mld. Daar zit minstens 6 mld. lastenverzwaring bij. De minister weet dat ook wel. Die structurele maatregelen zijn gewoon nodig, alleen vereisen ze politieke moed. Ik denk dat, als we ze niet nemen, de financiële markten ons inhalen.

Het CPB heeft in de Macro Economische Verkenningen al gewaarschuwd voor verslechterende vooruitzichten in het voorjaar. Ik denk dat wij erop moeten rekenen dat het minder goed zal gaan. Wat zijn dan de uitgangspunten van mijn fractie? Daarmee kom ik op kans drie, het bereiken van een nationale consensus op een aantal fundamentele hervormingen van de Nederlandse welvaartsstaat. Ik heb het over pensioenen, over de arbeidsmarkt, over particuliere schulden. Het meest omstreden is de verhoging van de AOW-leeftijd, om te beginnen met twee maanden per jaar, naar 67 jaar. De minister weet het: dat gaat cumulatief 7 mld. opleveren in 2020 en al 200 mln. in 2012. De heer De Grave heeft uitvoerig gesproken over indexleningen als een belangrijk punt. Het is misschien belangrijk, maar gaat toch om een heel andere schaal. Dit gaat over echt structurele maatregelen. Mijn tweede punt zou zijn: ophouden met de sprokkelcenten en serieuze hervormingen doorvoeren. Mijn derde punt bij de aanpak van de structurele schuldenproblematiek in Nederland zou de woningmarkt zijn, de fiscaliteit van de eigen woning. Er is nooit een goed moment voor het aanpakken van de hypotheekrenteaftrek. De heer Terpstra sprak daar ook over. In goede tijden kan het niet, in slechte tijden kan het ook niet, dus het kan nooit. Het debat heeft dit jaar toch een heel andere dimensie dan een jaar geleden. Toen ging het over de stagnerende woningmarkt, over onrechtvaardigheden in de woningmarkt. Nu is er ook een schuldenvraag. Het is gesignaleerd door het IMF, het is gesignaleerd door de OECD, door het CPB. Dat zijn allemaal niet de minste. De voorzitter van DNB, Klaas Knot, heeft erover gesproken. Wij zijn een land met een hypotheekschuld ter waarde van 600 mld. Dat is een percentage van het bruto nationaal product van 107. En dan krijgen wij een briefje van de staatssecretaris in antwoord op de motie-Kuiper, waarin staat: ja, daar is al heel veel op gestudeerd. De motie-Kuiper -- de staatssecretaris zal er straks ook wel over spreken -- is geen uiting van een balorige senaat maar een uiting van grote bezorgdheid. Mijn fractie heeft die motie mede ondertekend. Het is bijna alsof de staatssecretaris zegt, denkend aan de reactie van Alexander Pechtold van enige jaren geleden: sla maar een nietje door al die rapporten. Die studie is natuurlijk niet nodig op zichzelf maar opdat er werkelijk actie gaat volgen.

Uiteraard moet hierover niet lichtvaardig worden gesproken. Wij spreken over een betrouwbare, verantwoorde en langjarige afbouw, op een termijn van 20 jaar, van de fiscale faciliteit. Een deel ervan zal behouden blijven.

De heer **De Grave** (VVD): Ik heb een meer staatsrechtelijke vraag. Hoe ziet de heer Backer de verhouding in dit verband tussen de Tweede Kamer en de Eerste Kamer? In deze Kamer is een motie

aangenomen, maar het is ook duidelijk dat vergelijkbare moties aan de overzijde zijn verworpen. De staatsrechtelijke verhouding is altijd een belangrijk punt voor D66. Misschien kan de heer Backer daarover iets zeggen. Het lijkt mij toch voor een kabinet een heel moeilijke positie.

De heer **Backer** (D66): Zeker, te meer daar het een minderheidskabinet is. Ik denk dat je bij de staatsrechtelijke analyse -- maar ik ben in mijn fractie niet de meest onderlegde op dit punt -- wel moet meenemen dat er een minderheidskabinet is, dat met wisselende meerderheden regeert. In dit huis hebben wij al een aantal keren meegemaakt dat op heel belangrijke dossiers met één stem verschil een onderwerp passeerde. Ik denk dat de senaat alle ruimte moet hebben om bij zaken die van grote bezorgdheid getuigen een uitspraak te doen -- dat is ook eerder gebeurd, zoals bij de commissie-Davids in het Irakdossier -- en dan aan de minister te vragen om daarop serieus te reageren. De politieke opportuniteit zal uitwijzen wat daarmee gebeurt.

De heer **De Grave** (VVD): Ik ben het met de heer Backer eens dat de Eerste Kamer die ruimte moet hebben. Daar zit mijn punt ook niet. Mijn probleem is meer dat bij de algemene beschouwingen aan de overzijde vergelijkbare moties over de hypotheekrenteaftrek door een meerderheid van die Kamer zijn verworpen. De heer Backer heeft ook aangegeven dat het niet gaat om zomaar een studie. Daar zit ook duidelijk een politieke betekenis achter. Dus op het moment dat het kabinet uitvoert wat deze Kamer wil, gaat het kabinet rechtstreeks in tegen de wens van de meerderheid van de Tweede Kamer. Dat lijkt mij staatsrechtelijk lastig.

De heer **Backer** (D66): Zou het niet zo zijn dat als deze Kamer, in typisch senatoriale termen, vraagt om een studie, zij nog niet meteen vraagt om een besluit van het kabinet om politieke wetgeving in te voeren die rechtstreeks ingaat tegen voorstellen die in de Tweede Kamer zijn gedaan? Maar er is kennelijk een taboe, een moratorium op het onderwerp, zelfs om er studies naar te doen, zelfs om voorstellen voor te bereiden. Ik denk dat de senaat heel zuiver handelt door te zeggen: probeer nu die onderwerpen gereed te maken voor politieke besluitvorming. Voor het overige zou ik deze zaak moeten overlaten aan de heer Kuiper om toe te lichten wat zijn visie hierop is. Anders zou ik denk ik iets te ver buiten mijn bevoegdheden gaan. Mijn spreektijd is al krap aan het worden. Ik ga daarom ook afronden.

De **voorzitter**: U bent er ruim overheen.
**

De heer **Backer** (D66): Ja, maar ik ben veel geïnterrumpeerd.
De **voorzitter**: Nee, daarmee heb ik rekening gehouden.
**

De heer **Backer** (D66): Ter afsluiting kom ik nog even terug op de kwetsbaarheid en het risico dat tegen de Nederlandse schuld wordt gespeculeerd. De financiële markten kijken ernaar wie aan de staart van het peloton hangt en zullen de mooie woorden en de tevredenheid van de heer De Grave over de Miljoenennota en de begroting misschien minder aantrekkelijk vinden dan hij.

Wij zijn als middelgroot land -- ook de heer De Grave haalde hierbij het Sociaal en Cultureel Planbureau aan -- erg tevreden met onszelf, maar wij zakken wel af. De Nederlandse regering gaat rond met een grapje hier en een grapje daar, een reisje hier en een reisje daar. De opgerekte premier probeert uiteindelijk gewoon op het pluche te blijven zitten. Het risico is dat twee technocraten die in Italië en Griekenland te hulp worden geroepen ook hier aan de orde zouden komen. De ironie van het verhaal -- dan kom ik toch nog terug op het punt van de heer Reuten -- is dat degenen, zoals de heer Van Strien, die zich zo eurosceptisch opstellen precies het omgekeerde bereiken. Omdat de instellingen niet worden aangepast, omdat wij zelf geen maatregelen nemen, zal de markt de regering wegspeculeren. Wij zien als sociaal-liberalen de markt wel als de motor van de welvaartsgroei, maar de markt zorgt niet uit zichzelf voor rechtvaardigheid en verbondenheid. Dat zullen mensen zelf moeten doen. Daarom bepleiten wij verdere integratie met democratische verantwoording en hervormingen in Nederland. Ik heb daarvoor een aantal voorstellen gedaan. Wij hopen dat ons land dan niet een zeurend klein kind wordt, dat moet lossen uit het peloton van de grote wereld.

De heer **Reuten** (SP): Ik wil het toch graag even heel scherp hebben gesteld. De SP is niet tegen de Europese Unie, maar de SP vindt dat daar eerst democratie moet zijn. Ik neem dat als het gaat om eerst democratie en dan economie D66 en de SP aan één zijde staan.

De heer **Backer** (D66): Wij staan zeker aan één zijde, maar ik denk dat wij nog wel wat langer moeten doorpraten over de voorwaarden die dan zullen gelden, want als wij het stemgedrag van beide politieke groeperingen zouden analyseren, zien wij dat wij toch wel op heel veel onderwerpen anders stemmen. Maar wie weet is er hoop. Ik nodig u graag uit om u daarbij aan te sluiten.

*N

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. Ik hoop niet dat de temperatuur in deze zaal een voorbode is van de nabije financiële toekomst, want ik ben tamelijk verkleumd.

De **voorzitter**: Wij hebben de verwarming iets hoger gedraaid. Wij hopen dat het wat warmer wordt.
**

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Dank u.

Bezuinigen. Met dat ene woord is het financiële beleid van dit kabinet samen te vatten. 18 mld. volgens het regeerakkoord en misschien komt daar nog 3, 4 of zelfs 5 mld. bovenop. Ja, bezuinigingen zijn nodig. Of, beter gezegd, hervormingen zijn nodig om de overheidsfinanciën gezond te krijgen en op de lange termijn gezond te houden. Dat vraagt om bezuinigen met beleid. Voorkomen moet immers worden dat de economie kapot wordt bezuinigd. Dat vraagt om een financieel beleid met een visie op de langetermijndoelstellingen en met oog voor de maatschappelijke en economische effecten. Ik heb in de Miljoenennota gezocht naar deze langetermijnvisie van dit kabinet en naar de hervormingen die nodig zijn om die langetermijndoelstellingen te halen. Naar een visie op het financiële beleid dat moet worden gevoerd om Nederland toekomstbestendig te maken; om de vergrijzing het hoofd te bieden; om de woningmarkt vlot te trekken; om een groene en duurzame economie te ontwikkelen; om arbeidsparticipatie te bevorderen; om kwalitatief goede zorg betaalbaar te houden;om een vangnet te kunnen bieden aan hen die dat nodig hebben; om een stevig en solidair Europa neer te zetten.

Ik heb deze visie niet kunnen vinden in de Miljoenennota, die als enige doelstellingen noemt het op orde brengen van de overheidsfinanciën en het versterken van de economie. En die 18 mld. natuurlijk. Ik neem toch aan dat het kabinet de door mij gezochte visie wel heeft. Wij hebben hier in Nederland tenslotte geen -- of moet ik zeggen: nog geen -- technocratische regering die als enige taak heeft de overheidsfinanciën te saneren? Wij hebben een politieke regering, waarvan visie mag worden verwacht. De GroenLinksfractie is overigens, net als de CDA-fractie, die vroeg om een visie op de werkgelegenheid, heel benieuwd naar deze visie. Daarom vraag ik de minister of hij kan aangeven op welke wijze het door dit kabinet gevoerde financiële beleid bijdraagt aan een toekomstbestendig Nederland, juist ook op de lange termijn. Wat is de visie van dit kabinet op de Nederlandse samenleving in de toekomst, meer dan dat wij een concurrerende economie zijn die het huishoudboekje op orde heeft?

Hoe ziet het kabinet de alom noodzakelijk geachte hervormingen op de woningmarkt? Hoe ziet het kabinet de toekomstige arbeidsmarkt en hoe denkt het de arbeidsparticipatie te bevorderen? Hoe ziet dit kabinet de politieke en financiële inrichting van Europa? Hoe ziet een groene en duurzame economie er in de ogen van dit kabinet uit en welke maatregelen moeten wij nemen om daar te komen? Hoe zorgen we er ook op de langere termijn voor dat iedereen in Nederland de zorg en ondersteuning krijgt die hij of zij nodig heeft om optimaal te kunnen participeren? Ik vraag niet voor niets naar de visie van het kabinet en naar de lange termijndoelstellingen. Om concrete bezuinigingsvoorstellen optimaal te kunnen beoordelen, moet immers niet alleen nagegaan worden wat ze op de korte termijn opleveren aan directe besparingen, maar ook of ze bijdragen aan die langetermijndoelstellingen. Zonder die doelstellingen zijn de kortetermijnmaatregelen niet te beoordelen. En zonder zicht op de effecten van de maatregelen overigens ook niet.

Dat is ook een punt waarvoor het kabinet maar weinig aandacht lijkt te hebben: de economische en maatschappelijke effecten van de voorgestelde bezuinigingsmaatregelen. Want wat zijn de economische effecten voor onze economie van de vrij rücksichtslose bezuinigingen van dit kabinet? In de Macro Economische Verkenningen waarschuwt het CPB dat extra bezuinigingen de situatie kunnen verergeren, en uit de rapportage van het SCP van vorige week kan opgemaakt worden dat de bezuinigingen inderdaad leiden tot een recessie. Hoe beoordeelt het kabinet deze effecten en welke consequenties verbindt het eraan?

Het voert te ver om in deze algemene financiële beschouwingen in te gaan op alle effecten van alle bezuinigingsmaatregelen van het kabinet. Daar is en wordt aan de overkant bij de behandeling van de diverse begrotingen uitgebreid bij stil gestaan. Ik wil er hier wel een aantal onderwerpen uitpikken. Dat is deels ter illustratie van onze algemene zorg dat het kabinet niet geïnteresseerd lijkt in de effecten van de doorgevoerde bezuinigingen. De enige zorg lijkt immers: 18 mld. is 18 mld. Mocht de minister deze zorg overigens weg kunnen nemen en mocht hij wel oog hebben voor de effecten, dan horen wij dat graag. Deels is het ook omdat we op een aantal belangrijke dossiers toch graag enkele concrete antwoorden zouden krijgen.

Over de maatschappelijke effecten van de forse bezuinigingen in de sociale zekerheid en de zorg is het nodige gezegd en geschreven. Deze bezuinigingen lijken voor een groot deel bij dezelfde groepen burgers neer te komen. Ook het SCP waarschuwt daar weer voor. Mijn fractie is benieuwd of deze stapeling van nadelige gevolgen van de verschillende maatregelen door het kabinet bij het samenstellen van het bezuinigingspakket, ergo bij het sluiten van het regeerakkoord, reeds is voorzien. Of werd deze stapeling pas duidelijk nadat alle bezuinigingen waren uitgewerkt? En hoe beoordeelt het kabinet deze stapeling van effecten? Is die ongewenst, en dient zij in voorkomende gevallen gerepareerd of verzacht te worden of hoort dit nu eenmaal bij het gevoerde beleid?

Bij eerdere gelegenheden hebben verschillende bewindspersonen gewezen op de bijzondere bijstand als vangnet voor iedereen die door de stapeling van bezuinigingen in het nauw komt. Is er onderzoek gedaan naar het totaalbedrag aan bijzondere bijstand dat nodig is om deze vangnetfunctie daadwerkelijk te kunnen waarborgen? Is het reëel om de bijzondere bijstand als dé oplossing voor alle stapelingsproblemen te zien?

Niet alleen voor burgers is er sprake van een stapeling van nadelige effecten. In een zeer uitgebreide reactie op de Miljoenennota heeft de VNG in een ledenbrief in september uiteengezet wat de effecten van het kabinetsbeleid zijn voor de gemeenten en Nederland. En dat liegt er niet om. De VNG vat het zelf als volgt samen: "De

gemeenten nemen een groot deel van de bezuinigingen voor hun rekening en hun financiële armslag wordt sterk aangetast. Dat is een slechte zaak voor gemeenten, maar, veel belangrijker nog, ook een slechte zaak voor hun burgers." In de brief worden de effecten voor gemeenten en hun inwoners op tal van terreinen geschetst: ecologische hoofdstructuur, mobiliteit, gezinsuitkering, re-integratie en participatie, preventieve gezondheidszorgen pgb's. Dit zijn slechts enkele dossiers waarop de gemeenten geconfronteerd worden met ingrijpende maatregelen van het kabinet. Hoe beoordeelt het kabinet de conclusie van de VNG dat een groot deel van de bezuinigingen op de gemeenten wordt afgewenteld? Heeft het kabinet zicht op de effecten die dit zal hebben voor zowel de gemeenten zelf als voor het voorzieningenniveau voor burgers? Is het kabinet voornemens deze effecten te monitoren? Is het kabinet bereid om maatregelen te heroverwegen indien blijkt dat die tot grote problemen voor gemeenten gaan leiden?

Onbegrijpelijk is verder dat het kabinet bij de bezuinigingen een aantal heilige huisjes ongemoeid laat, terwijl daar toch het nodige te halen is. Ik noem -- het zal geen verrassing zijn -- de hypotheekrenteaftrek, waaraan de overheid jaarlijks zo'n 11 mld. uitgeeft, en de verschillende subsidies en vrijstellingen voor vervuilende energie ten bedrage van 5,8 mld. Niet alleen zijn op deze punten serieuze bezuinigingen te verwezenlijken, ook is het met het oog op de toekomst noodzakelijk hierop echt te hervormen. Dat zijn noodzakelijke hervormingen die nu achterwege blijven omdat ze geblokkeerd worden door een gedoogpartner met een wel zeer simpele visie op de economie, die ongeveer neerkomt op: als we de gulden terugkrijgen komt alles goed.

Tegen beter weten in blijft het kabinet halsstarrig weigeren om zelfs maar na te denken over het beperken van de hypotheekrenteaftrek, en schoffeert het deze Kamer door te weigeren de bij de algemene beschouwingen aangenomen motie uit te voeren. Bovendien negeert het kabinet zwaarwegende adviezen van het IMF, de Nederlandsche Bank en vrijwel alle economen, die het huidige systeem onhoudbaar en de enorme nationale hypotheekschuld zeer risicovol achten. Het kabinet neemt om politieke redenen financiële risico's die iedereen kunnen raken. Is het gedoogakkoord het waard om ons land op te zadelen met deze enorme risico's?

Dat het handhaven van financiële voordelen voor grootverbruikers van energie onbegrijpelijk is, werd gisteren in de Tweede Kamer nog verwoord door mevrouw Van der Werf van het CDA, die daarop schielijk tot de orde werd geroepen door minister Verhagen. Maar de vraag blijft natuurlijk: wat is de logica achter het blijven subsidiëren van het grootverbruik van vervuilende energie?

Een enkel woord nog over de financiële crisis in Europa, die zowel een schuldencrisis als een bankencrisis als een vertrouwenscrisis is. Nationale en Europese politici lijken niet in staat de noodzakelijke maatregelen te nemen om de huidige crisis effectief aan te pakken, laat staan dat er zicht is op consensus over de langetermijnoplossingen. We hebben meer daadkracht nodig en Europese oplossingen, met democratisch gecontroleerde doorzettingsmacht op Europees niveau. De GroenLinks-fractie roept het kabinet op dit met verve te blijven uitdragen en niet toe te geven aan door onzekerheid gevoede euroscepsis.

Hoewel economische groei voor GroenLinks bepaald niet heilig is -- ook andere waarden zoals duurzaamheid, welzijn en geluk zijn van groot belang -- hebben wij grote zorgen over de op handen zijnde recessie. Het tot stilstand komen van de economische groei is niet het enige gevolg van de bezuinigingen van het kabinet; er is sprake van stilstand of achteruitgang op veel terreinen. Mijn fractie is ervan overtuigd dat veel van de bezuinigingen die het kabinet uitvoert op de wat langere termijn geen enkele oplossing bieden, en mogelijk zelfs tot hogere kosten zullen leiden. In een interview met BNR Nieuwsradio gaf minister De Jager gisteren aan dat bij een eventuele nieuwe bezuinigingsronde niet simpelweg bezuinigd moet worden, maar dat dan zeker ook gekeken moet worden naar hervormingen en naar maatregelen die de economie juist stimuleren. Graag nodig ik de minister uit om deze woorden hier te herhalen en daar verder op in te gaan, en de toezegging te doen dat een mogelijk nieuw pakket aan bezuinigingen gericht zal zijn op langetermijndoelen -- lees: hervormingen -- en vergezeld zal gaan van effectanalyses.

Voorzitter, mijn fractie wacht de beantwoording van de zijde van de regering met belangstelling af.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Het zijn beangstigende tijden. Het intellectuele vertoog rond de risicomaatschappij is harde werkelijkheid geworden. En we zijn er nauwelijks op geprepareerd, zo constateren we dagelijks. Ons financiële systeem blijkt broos, kwetsbaar en niet-crisisbestendig. De beurzen gaan als jojo's op en neer en er is amper een relatie meer tussen objectieve economische prestatie en beursnotering, tussen de reële economie en de beurswaarde. Psychologie, de ongrijpbare ritmiek van geruchten en speculaties, is eigenlijk de dominante factor geworden in de economische carrousel. Het financiële systeem ontbeert gezonde rationaliteit. Deze ritmiek bepaalt van uur tot uur hoe het ons financieel-economisch vergaat. De dag dat de voormalige Griekse premier Papandreou meedeelde dat er een referendum in zijn land zou komen, verdampte een biljoen euro op de financiële markten. De rationaliteit die aan ons financieel-economische systeem ten grondslag ligt, is nauwelijks meer uit te leggen en mist iedere vorm van duurzaamheid en stressbestendigheid.

En het is precies daar waar het fundamentele probleem zich openbaart. Het is het loszingen van het financiële systeem van de reële economie dat ons nu in de problemen brengt. In de huidige crisis zijn het steeds de financiële markten die de politiek klemzetten en tot reactief handelen

dwingen. Maar hoe herwinnen we het politieke mandaat? Een algemeen principe is in ieder geval dat schulden van zowel landen als particulieren moeten worden teruggebracht. Er is immers geen economie van de onbetaalde rekening, er is wel een economie van het genoeg. We leven simpelweg op te grote voet.

De financiële crisis leidt tot grote onzekerheid, angst en ook cynisme. De burger beziet dit alles met vertwijfeling en ongeloof. Velen vrezen voor hun toekomst. Vertrouwen, een essentiële voorwaarde voor een gezonde economie, is ver te zoeken. De huidige generatie jongeren voorziet dat zij de rekening van de crisis zullen betalen. Het gevaar dat we een wereld achterlaten die slechter is dan we hem aantroffen, is allang niet meer denkbeeldig.

Hoe kan de politiek weer in de positie komen dat ze de controle herwint over ons geldsysteem als hoeder van het publieke belang? Bondskanselier Merkel rekent met een periode van meer dan tien jaar. Maar dan komt het er wel op aan wat er in die tien jaar gedaan wordt. Dan gaat het om een korte-, maar vooral ook om een langetermijnvisie. Graag horen we de visie van de minister op de stappen die de regering in de voorliggende jaren moet gaan zetten. Beschikt de regering over een perspectief op lange termijn dat de crisis weer vlot kan trekken?

Wat mijn fractie betreft is een onlosmakelijk deel van de oplossing voor de financiële crisis gelegen in een beter toezicht op de banken. Uit het vorige week verschenen boek Europa in Crisis van het Centraal Planbureau blijkt dat falend toezicht op de banken een wezenlijk onderdeel is van de monetaire crisis. De vraag is dan ook hoe wij daarmee verder willen gaan. Hoever is de minister met zijn beleid inzake het toezicht op de banken? Welk oordeel verbindt hij daaraan?

De heer **Terpstra** (CDA): Ik ben het helemaal eens met dat bankentoezicht, maar een aantal banken is Europees actief. Moet dat toezicht Europees geregeld worden?

De heer **Ester** (ChristenUnie): Niet in eerste instantie. De banken in Nederland zijn natuurlijk altijd heel internationaal georiënteerd geweest. Dat is niets nieuws. Het kan prima vallen onder het Nederlandse toezicht.

De heer **Terpstra** (CDA): Uit de commissie-De Larosière, waar ook de heer Ruding zitting in had, had ik begrepen dat het juist een van de problemen is dat de nationale toezichthouders te weinig zicht hebben op grensoverschrijdend opererende banken. De commissie stelt dat voor die grensoverschrijdend opererende banken een meer dan nationaal toezicht nodig is. Ontkent u dat?

De heer **Ester** (ChristenUnie): Als er een probleem is met het nationale toezicht, dan moet je dat nationale toezicht beter regelen. Dan hoef je niet in één keer de stap te maken naar internationaal toezicht. Je moet gewoon je eigen dingen beter doen. Dat lijkt mij de eerste opgave.

Nederland speelt volop zijn rol als het gaat om het terechtwijzen van Europese landen die hun staatshuishouding niet op orde hebben en zuchten onder ongekende schuldenlasten. En met rede. Je zult maar jong zijn in Griekenland of Italië en zien hoe de vorige generatie het land gedompeld heeft in een monetaire crisis waarvoor jouw generatie het gelag moet betalen.

Maar Nederland moet ook naar zichzelf kijken. Zeker, onze economie kan een stootje hebben en we staan er beduidend minder slecht voor dan andere landen. En gelukkig maar. Die voorsprong is evenwel relatief. Zo heeft Nederland een enorme private schuld. We hebben zelfs de twijfelachtige eer wereldleider op dit punt te zijn. De schuldquote in Nederland is aanzienlijk; een groeiend deel van de huishoudens heeft zelfs een negatief nettovermogen. Tegenover het bbp van circa 600 mld. stond eind juli een hypotheekschuld van 644 mld., aldus de Nederlandsche Bank. Dankzij aflossingsvrije hypotheken, renteaftrek en een laag rentepeil is de hypotheekschuld sinds 1996 verviervoudigd. Vijftien jaar geleden besloeg de hypotheekschuld slechts de helft van het bbp; sinds 2006 overtreft de hypotheekschuld het gezamenlijk Nederlandse verdienvermogen.

De heer **De Grave** (VVD): Ook hierbij moet ik in mijn hoofd altijd de rekensommetjes sluitend krijgen, zeg ik tevens in aansluiting op mijn eigen betoog. Nederland heeft al decennialang een spaaroverschot. Daarover zijn wij het eens. Een deel wordt gebruikt voor de financiering van het overheidstekort, maar de rest moet ook ergens zijn terechtgekomen. De heer Ester wijst op de hypotheekschuld, maar Nederlandse burgers hebben ook aanmerkelijke bezittingen. Vandaar dat spaaroverschot, dat moet ergens terecht zijn gekomen. Kan de heer Ester ingaan op het per saldo vermogen van de Nederlandse burger? Dat is volgens mij nog altijd redelijk aanzienlijk. Het kan ook niet anders, want wij hebben al jarenlang een spaaroverschot.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Toch ligt het iets ingewikkelder. Die rekensom komt trouwens niet van mij, maar van de Nederlandsche Bank. Dat lijkt mij een vertrouwenwekkende instantie. Het gaat er grosso modo om dat die private schuld van Nederlanders ook Nederlanders in de problemen brengt. Ik zal hiervan één voorbeeld geven. Als de heer De Grave tien seconden geduld heeft, zal ik iets oplezen waaruit dat blijkt.

Vorige week meldde Dynamic Credit, het bureau dat in 2008 bij de Amerikaanse toezichthouder Fed aan de bel trok over subprime hypotheken, dat in 2012 enige honderdduizenden Nederlanders hun hypotheek niet meer kunnen betalen. Het gaat om kwetsbare groepen die rond de €35.000 verdienen en hun aflossingsvrije hypotheek moeten herafsluiten tegen hogere rentes, in een veel slechter economisch klimaat voor een huis dat op de top van de markt is gekocht.

De redenering van de heer De Grave gaat grosso modo per saldo over heel Nederland. Wij zoomen in ...

De heer **De Grave** (VVD): Ik stel alleen maar een vraag. Ik zou zo graag antwoord op mijn vraag willen. Mijn vraag luidde of de heer Ester iets kan zeggen over de schuldenpositie van de Nederlanders gezamenlijk. Over die hypotheken kunnen wij ook spreken, maar dat was mijn vraag niet.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik vind het niet zo interessant om tijdens een debat over hypotheken te debatteren over hoe het met de rest van de vermogens van Nederlanders staat. Dat is de crux niet. Het gaat erom dat hetzelfde bureau dat ik net noemde, heeft laten zien dat wij in 2012 300.000 Nederlanders kunnen verwachten die hun hypotheek niet meer kunnen betalen. Dan zijn uiteraard niet de mensen met de vermogens. Dat zijn eigenlijk de Nederlandse subprime hypotheken. Zelfs de grenzen van het waarborgfonds komen in zicht.

Ook op dit punt vragen wij van de bancaire wereld dat hij stopt met het aanbieden van creatieve hypotheekproducten die ertoe leiden dat mensen risicovol gaan lenen. Dit is uiteraard ook een kwestie van publiek verantwoordelijkheidsbesef. Welke mogelijkheden, vraag ik de minister, hebben wij nog om die banken in een gezond spoor te brengen? Er is dringend behoefte aan het zelfreinigend vermogen van de financiële sector. De bankier moet weer iemand worden die hecht geworteld is in de gemeenschap en de bank laat investeren in vormen van bedrijvigheid die the good society dienen.

De heer **Van Strien** (PVV): De heer Ester noemt een bedrag van 630 mld. als totale hypotheekschuld. Of 644 mld.; wij kijken vandaag niet op een miljardje of tien. Het is dan wel netjes om erbij te noemen dat er 210 mld. in allerlei aan hypotheken gekoppelde spaarvormen zit. Dan blijft een netto hypotheekschuld over van 420 à 430 mld. Dat is een ander bedrag dan de heer Ester noemt. Dat staat tegenover een totale voorraad aan eigen woningen van pakweg 1300 mld. Dan spreken wij over een schuldpercentage van 36. Natuurlijk zijn er uitschieters in individuele gezinnen. Je spreekt over een eigen vermogen in woningen van 64%. Het midden- en kleinbedrijf zou mogen willen dat het gemiddeld zo'n riante positie had.

De heer **Ester** (ChristenUnie): De heer Van Strien verbindt macrogegevens met elkaar op een drietal niveaus. Dat kan hij doen, maar daarover gaat het niet bij de burger. Die wordt op microniveau geconfronteerd met een aantal zaken. Dan ziet het plaatje er heel anders uit.

De heer **Van Strien** (PVV): Bij het bedrag van 630 mld. ...
De heer **Ester** (ChristenUnie): Het is 644 mld.

De heer **Van Strien** (PVV): 644 mld. Bij dat bedrag hoort het totaal aan besparingen via spaarhypotheken van 210 mld. Dat hoort er gewoon bij. Bij dat bedrag hoort een totaalbedrag aan eigen woningbezit van 1300 mld. Dat zijn allemaal macrogegevens die bij elkaar horen.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Het verhaal gaat veel verder. De heer Van Strien spreekt over een prijs van een woningvoorraad die aanzienlijk lager is dan vroeger. Tegelijkertijd intervenieert het systeem macro-economisch zodanig dat een jongere generatie daartoe überhaupt geen toegang heeft. De heer Van Strien bekijkt het op macroniveau. Met alle respect, dat is niet het goede niveau wat de inzet van deze discussie betreft.

Ik kom op een aantal punten nog verder terug. Herhaaldelijk heeft mijn fractie erop gewezen dat ons huidige hypotheekstelsel niet toekomstbestendig is. Wij hebben bij voortduring gepleit voor aloude simpele financieringsprincipes: gewoon sparen en je hypotheek aflossen. Dat doen we ook nu. We moeten af van een fiscaal systeem dat aanspoort tot maximaal lenen en minimaal aflossen. We moeten toe naar een fiscaal regime dat precies het omgekeerde doet: lenen wat je aankunt en maximaal aflossen. Ik zei het net al, ook de Nederlandsche Bank plaatst grote vraagtekens bij de fiscale bevoordeling van hypotheekschuld. Niet alleen wat de substantiële schuldenlast van huishoudens betreft, maar ook wat de financiële weerbaarheid van banken zelf betreft. Nederlandse banken hebben omvangrijke hypothecaire kredietportefeuilles die te groot zijn om alleen via de net genoemde spaargelden te worden gefinancierd. De risicoanalyse van de Nederlandsche Bank laat zien dat verdere escalatie en verder vertrouwensverlies niet denkbeeldig zijn.

Deze Kamer heeft op 31 oktober jongstleden een motie aangenomen waarin het kabinet wordt gevraagd verkenningen uit te voeren voor een toekomstbestendig stelsel van hypotheekrenteaftrek. Daartoe zou een commissie in het leven dienen te worden geroepen -- het is al gememoreerd -- om het pad uit te stippelen dat we kunnen gaan. Eind vorige week ontvingen wij de reactie van het kabinet waaruit blijkt dat de motie-Kuiper -- daarom gaat het hier -- niet wordt uitgevoerd. Sterker, de motie wordt misverstaan, alsof de Kamer zou hebben gevraagd om een onderzoek zonder meer. Mijn fractie is ontstemd over deze gang van zaken. Natuurlijk gaat het ons en de andere ondertekenaars van de motie niet om de zoveelste studie naar de woningmarkt en het hypotheekstelsel. Het gaat deze Kamer om een meer toekomstbestendig systeem van hypotheekfinanciering. De criteria daarvoor werden al genoemd: uiteraard recht doen aan de positie van de huidige woningbezitters, de toegankelijkheid van de woningmarkt vergroten voor nieuwe generaties en een minder groot beslag op de algemene middelen.

Ik vraag het kabinet dan ook met klem de reactie te heroverwegen en de motie-Kuiper alsnog royaal uit te voeren. Graag een antwoord op deze voor ons en andere fracties aangelegen kwestie.

Het kan niet zo zijn dat een afspraak tussen coalitiefracties blokkerend werkt voor een discussie die we met het oog op financiële soliditeit van ons land moeten voeren.

Europa zit op een financiële tijdbom. Nu Griekenland, dadelijk Italië en dan Spanje. De rente op Italiaanse en Spaanse obligaties loopt fors op. Frankrijk dreigt zelfs zijn triple-A-status te verliezen. Portugal zit nog in de gevarenzone. Het oude Europa kraakt in al zijn voegen. De Europese mammon balanceert op de rand van het bankroet. Het zijn misschien zware woorden, maar we hebben hier volgens vele waarnemers te maken met de ernstigste crisis in 50 jaar. Het is niet alleen een kwestie dat landen als Griekenland en Italië hun begrotingsdiscipline niet op orde hebben, maar ook, en misschien vooral, dat ze er niet in slagen de transitie te maken naar een innovatieve, concurrerende en duurzame kenniseconomie. Mijn fractie heeft er bij herhaling op aangedrongen om de huidige monetaire crisis vooral ook te plaatsen binnen dat bredere sociaaleconomische debat.

Natuurlijk, op korte termijn is sprake van ongemeen grote monetaire problemen in deze landen. De landen waarover wij spreken, moeten hun basiseconomie vernieuwen. Dan heeft het niet alleen zin om te werken met kapitaalinjecties en begrotingsdisciplines. Het verhaal gaat veel verder dan dat. Het moet gaan om duurzame economie, waarmee ook dit soort landen op langere termijn een goede boterham kunnen verdienen.

Er wordt veel gedebatteerd over de positie van de euro. Het is inmiddels wel duidelijk dat wij landen te snel en te makkelijk hebben toegelaten tot de eurozone. Ik vraag de minister om te werken aan een model waarin de eurozone bestaat uit twee "eurodivisies" met verschillende snelheden: een ere-eurodivisie waarvan gezonde, concurrerende, innovatieve en vooral duurzame economieën deel uitmaken en een eerste-eurodivisie waarin landen deelnemen die nog niet aan dit profiel toe zijn, maar hiertoe wel de ambitie hebben. In andere landen in Europa wordt veel openlijker en publieker gedebatteerd over deze kwestie. Wij zouden dat misschien ook eens moeten doen. Graag hoor ik de visie van de minister op dit punt.

De positie van banken stemt bepaald niet positief. Dit jaar zijn de beurskoersen van Europese banken met een derde gedaald. Het vertrouwen tussen de banken is flink bekoeld en de rentepercentages op de interbancaire markt lopen navenant op. Een verdere neerwaartse spiraal is dan ook niet denkbeeldig.

De heer **Backer** (D66): Ik zal het gezien de tijd kort houden. De heer Ester sprak over de splitsing in een euro- en een neurozone. Deed hij dit misschien vanuit de gedachte dat hij het zelf wel een aantrekkelijk idee vindt? Is dat de visie van de ChristenUnie?

De heer **Ester** (ChristenUnie): Wij denken daarover, maar wij willen vooral het punt agenderen voor het publieke debat. Als dat debat gehouden wordt, zullen ook wij een stelling betrekken. Het valt ons op dat het debat in Nederland eigenlijk nauwelijks gevoerd wordt, althans niet in het parlement. Wij denken dat het moment is aangebroken om het debat daarover ook in dit huis te voeren. Wij zullen in dat debat graag onze stelling betrekken, maar ik wil vooral de minister uitnodigen om op dit punt een positie in te nemen.

De recessie is niet langer fictief. Als het eerste kwartaal van 2012 een negatieve groei laat zien, is de recessie volgens de definitie van het CBS een feit. Ons nationaal inkomen daalt weer voor het eerst sinds 2009. De werkloosheid stijgt nu al drie maanden op rij en nadert het dieptepunt van twee jaar geleden. De pensioenfondsen slagen er niet in om gezonde dekkingspercentages te realiseren. Kortom, alle signalen staan op rood of ten minste op oranje. In dit licht vraag ik de minister wat zijn verwachtingen zijn van een mogelijke dubbele dip of langdurige groeivertraging. Ik begrijp heel goed dat de minister op dit punt terughoudend en heel voorzichtig moet zijn, maar toch wil ik graag weten of het kabinet scenario's achter de hand heeft om deze twee recessievarianten het hoofd te bieden.

Als wij kijken naar de veelheid van bezuinigingen -- de vorige sprekers zijn er al uitvoerig op ingegaan -- moeten ook wij concluderen dat de verdeling niet evenredig is. De voornemens rond het persoonsgebonden budget, de Wajong en de rechtsbijstand laten zien dat kwetsbare groepen niet worden ontzien. Tegelijkertijd worden de grote zaken niet aangepakt. Ik doel dan op de hypotheekrenteaftrek, maar ook op de woningmarkt. Ik zal daar in mijn afsluitende woorden nog iets over zeggen. Wij vragen de minister naar zijn visie op de gevolgen van een aantal gestapelde bezuinigingen voor groepen die al op achterstand staan.

De regering buigt zich in het licht van de sombere economische verwachtingen ongetwijfeld over nieuwe bezuinigingsopties. Mijn fractie begrijpt dat zeer wel. Toch willen wij een lans breken, niet voor het incrementeel bijeen garen van 4 of 5 mld. extra bezuinigingen, maar voor het aangrijpen van dit moment om structurele hervormingen door te voeren die ook op lange termijn soelaas bieden. Wij denken dan -- dat behoeft geen betoog -- aan de hypotheekrenteaftrek, maar vooral ook aan de noodzakelijke hervorming van de arbeidsmarkt. Wat het laatste betreft, menen wij dat het gedachtegoed van de commissie-Bakker rond het omvormen van de sociale zekerheid, het ontslagrecht en de bevordering van arbeidsdeelname een vruchtbaar perspectief kan bieden. Graag horen wij van de minister wat zijn positie is in het debat over de noodzaak van structurele hervormingen die Nederland gezonder maken in de volgende tien jaar.

De financiële crisis is helaas niet de enige crisis waarmee wij te maken hebben. De wereld wordt ook geconfronteerd met een enorm klimaatprobleem. Ook hier zijn radicale oplossingen nodig die qua impact niet onderdoen voor de financiële crisis. Zowel de financiële crisis als de klimaatcrisis kenmerkt zich door dezelfde abjecte rationaliteit: het laten prevaleren van gewin op

korte termijn boven duurzaamheid op lange termijn. Ook hier hebben wij te maken met het veiligstellen van de belangen van volgende generaties.

Eind deze maand en begin volgende maand is de mondiale klimaattop in Durban, een uitermate belangrijke wereldtop. Daar komt onder meer de financiering van het internationale klimaatbeleid aan de orde. Ook daar gaat het om forse bedragen. Ik vraag de regering of de huidige financiële crisis in de eurozone van invloed zal zijn op de financiële inzet waarmee Nederland het debat in gaat. Leidt de financiële crisis tot meer terughoudendheid in onze onderhandelingsstrategie, of gaan wij juist onverdroten verder met dit zo belangrijke onderwerp? De ChristenUnie wil het krachtige signaal afgeven dat de monetaire crisis niet mag betekenen dat wij ons rentmeesterschap laten versloffen. De ultieme taak waar wij ook in Nederland voor staan, is het verbinden van duurzaamheid in het financiële domein aan duurzaamheid van onze aarde. Sterker, beiden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat is rentmeesterschap zoals wij dat willen verstaan vanuit onze Bijbelse waarden. Diezelfde waarden geven ons in dat wij het kabinet veel wijsheid toewensen in deze moeilijke tijden. Wij hopen zeer dat het erin slaagt het vertrouwen van de samenleving en de financiële sector weer te herwinnen. Wij zullen daar graag in meedenken.

De **voorzitter**: Mijnheer Reuten, is het echt nodig dat u nog interrumpeert?
* *

De heer **Reuten** (SP): Ik wil nog iets toevoegen, voorzitter. Mijn complimenten voor het verhaal van senator Ester. Wij zijn het eens over de hypotheekrenteaftrek, die vooral de hoogste inkomens en de mensen met een eigen woning dient. Volgens het laatst bekende cijfer van het CBS bedraagt het totale vermogen van Nederlandse huishoudens, dus bezittingen met schulden, 1200 mld.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Wij onderbreken de beraadslaging in het kader van de algemene financiële beschouwingen. Wij lopen uit de tijd. Om te voorkomen dat de schema's van commissievergaderingen en van de aanwezigheid van bewindslieden in de war lopen, zullen wij eerst de stemmingen houden. Wij moeten maar een keer praten over de schattingen van de duur van de bijdragen, want die blijken niet helemaal te kloppen met wat wij vandaag hebben meegemaakt.

Ik heet de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van harte welkom in deze Kamer.
* *

*B
!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Oprichting van het College voor de rechten van de mens (Wet College voor de rechten van de mens) (32467)**,
en over:
- de motie-Schrijver c.s. over een nationaal instituut voor de rechten van de mens in alle vier de landen van het Koninkrijk (32467, letter F).

(Zie vergadering van 15 november 2011.)

De heer **De Vries** (PvdA): Voorzitter. Namens de heer Schrijver meld ik u dat hij zijn motie wenst aan te houden.

De **voorzitter**: Op verzoek van de heer Schrijver stel ik voor, zijn motie (32467, letter F) van de agenda af te voeren.
* *

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring vooraf.
* *

*N

Mevrouw **Van Bijsterveld** (CDA): Voorzitter. De CDA-fractie legt deze stemverklaring af mede namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP.

De leden van deze fracties hebben tijdens de schriftelijke en mondelinge behandeling de nodige reserves geuit bij dit wetsvoorstel. Deze reserves betreffen de volgende onderdelen:
1. de onbegrensdheid van de wettelijke opsomming van de taken van het op te richten instituut. Zij vinden dit belangrijk vanwege het risico van onnodige overlap met de vele initiatieven die er al zijn en ook vanwege de noodzaak tot budgettaire begrenzing;
2. de sterke nadruk die ligt op het gelijkheidsbeginsel ten opzichte van de andere rechten;
3. de reikwijdte van het inlichtingenrecht van het college.

De fracties van het CDA, de ChristenUnie en de SGP kunnen zich vinden in de richting van beantwoording van hun vragen en zullen daarom voor het wetsvoorstel stemmen.

Wij zien uit naar de eerste evaluatie en zullen de resultaten nauwlettend wegen in het licht van de door ons aangedragen aandachtspunten.

De fracties van het CDA, de ChristenUnie en de SGP zullen tegen de motie-Schrijver c.s. stemmen.

De **voorzitter**: Die motie is nog niet aan de orde. Alles op zijn tijd.
* *

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, de SP, D66, GroenLinks, de ChristenUnie, 50PLUS, de PvdD en de OSF voor dit wetsvoorstel

hebben gestemd en de aanwezige leden van fractie van de PVV ertegen, zodat het is aangenomen.

De fractie van de SGP is afwezig.

**

*B
!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met verlening aan de notaris van bevoegdheden in verband met gemeenschappelijke verzoeken tot echtscheiding en tot ontbinding van een geregistreerd partnerschap (31714)**.

(Zie vergadering van 15 november 2011.)

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, het CDA, de ChristenUnie, 50PLUS en de OSF voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de PVV, de SP, D66, GroenLinks en de PvdD ertegen, zodat het is verworpen.

**

*B
!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden in verband met de introductie van DNA-verwantschapsonderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van het onbekende slachtoffer en de regeling van enige andere onderwerpen (32168)**.

(Zie vergadering van 15 november 2011.)

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring vooraf.

**

*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Mijn fractie is de staatssecretaris erkentelijk voor de uitvoerige beantwoording vorige week. Hij heeft duidelijk gemaakt dat onze zorgen over de risico's die kleven aan het inzetten van DNA-verwantschapsonderzoek door het kabinet serieus worden genomen.

Toch kunnen de toezeggingen over omgang en praktijk ons niet voldoende geruststellen. Voor ons geeft de doorslag dat het wetsvoorstel zelf te weinig waarborgen biedt voor onschuldige mensen die in het opsporingsonderzoek worden betrokken ten aanzien van het criterium opsporingsbelang en onderzoeksbelang en ten aanzien van de betrouwbaarheid van de te gebruiken DNA-gegevens. Voor onze fractie wegen de nadelen zwaarder dan de voordelen die de wet mogelijk in bepaalde gevallen biedt. Om deze reden stemmen wij tegen dit wetsvoorstel.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, de PVV, de SP, D66, de SGP, 50PLUS en de OSF voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van GroenLinks, de ChristenUnie en de PvdD ertegen, zodat het is aangenomen.

Ik dank de staatssecretaris voor zijn aanwezigheid.

**

*B
!Algemene financiële beschouwingen!

Aan de orde is de voortzetting van:

- de algemene financiële beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2011 (33000).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Nagel** (50PLUS): Voorzitter. Minister Verhagen heeft het namens het hele kabinet onomwonden gezegd: alle signalen staan op oranje. Dat is heel duidelijke taal. "Oranje" kan op meerdere manieren geduid worden: het Koninklijk Huis, het Nederlands elftal, het verkeerslicht dat voor de overgang van groen naar rood waarschuwt, allemaal oranje. Maar in dit geval wordt er met "oranje" zonder omwegen geduid op de perssinaasappel in onze samenleving: de ouderen die steeds verder dan mogelijk werd geacht, kunnen worden uitgeperst en ook daadwerkelijk worden uitgeperst.

Er zijn grote groepen ouderen die moeten rondkomen van alleen maar AOW en een klein pensioentje. Die pensioenen worden al een aantal jaren in de meeste gevallen niet meer geïndexeerd. Daardoor is in vergelijking met de loon- en prijsstijgingen een achterstand ontstaan van ruwweg 10%. 65-plussers krijgen dit jaar gemiddeld €540 minder dan waarop ze hadden mogen rekenen, meldt de Volkskrant op 15 oktober.

Voor de komende jaren is het beeld nog droeviger. Volgens het in arbeidsvoorwaarden gespecialiseerde bureau Mercer stijgen de lonen in het Nederlandse bedrijfsleven in 2012 met 3%. De pensioenen zullen opnieuw niet worden geïndexeerd en dat zal naar verwachting een flink aantal volgende jaren evenmin gebeuren. Sterker nog: de perssinaasappel in onze samenleving is er rijp voor gemaakt dat de pensioenen ook nog eens daadwerkelijk worden gekort. Dat is een hoogst willekeurige en onrechtvaardige behandeling, in de eerste plaats vanwege de rekenmethode voor de rente. Vorig jaar heeft de heer Van Driel van de Partij van de Arbeid-fractie hierover uitvoerig

gesproken in deze Kamer. De rekenmethode was in het verleden anders en er is eigenlijk geen enkele reden om die rekenmethode nu zo strak te handhaven.

In het tv-programma Buitenhof meldde Angelien Kemna, hoofd beleggingen APG, dat het rendement op het kapitaal van 280 mld. vorig jaar 32 mld. was en dat men dit jaar ondanks de grote crisis eveneens weer boven de nullijn zal eindigen. Er is dus objectief gezien niet zo veel aan de hand met de kapitalen.

Gelet op de kapitaalsituatie van de pensioenfondsen is het onrechtvaardig en onverstandig dat de pensioenen niet meestijgen met de inflatie of erger nog, worden gekort. Het is onrechtvaardig omdat er een grote willekeur is. Werknemers en gepensioneerden van grote banken en multinationals zoals KLM, ING, Shell, Unilever, IBM en SNS-bank blijven buiten schot in de pensioencrisis. Grote fondsen zoals Shell, ING en Elsevier hebben de afgelopen jaren miljarden in de pensioenkassen bijgestort. Dat staat in schril contrast met de vaak lage pensioenen in de metaalsector, de kapperssector, de vleeswarenindustrie en de verf- en drukwerkindustrie, om een paar voorbeelden te noemen.

Dat brengt mij op een punt waarop ik dit kabinet en deze minister rechtstreeks wil aanspreken. Het gaat om het grootste pensioenfonds van Nederland, het ABP, waarin het gemiddelde pensioen ongeveer €760 per maand bedraagt. Kan de minister nog eens uiteenzetten hoeveel miljard de regering in de jaren negentig uit het pensioenfonds heeft gehaald en hoe de situatie nu zou zijn indien dit niet was gebeurd? Is de minister het niet met ons eens dat het een kwestie van moreel fatsoen is dat de overheid in tijden dat het slecht gaat met dit pensioenfonds, in navolging van de grote bedrijven die ik eerder noemde, geld terugstort opdat onschuldige gepensioneerden, die hadden gerekend op een welverdiende en onbekommerde oude dag, niet zo ernstig worden benadeeld?

Een bijkomend maar niet onbelangrijk punt is dat de lage rentestand volgens de Volkskrant het kabinet alleen al in de eerste helft van dit jaar een voordeel van ruim 1 mld. heeft opgeleverd. Kan dit worden bevestigd? Hoe zal dit voor geheel 2011 kunnen uitpakken? Is het niet rechtvaardig dit soort meevallers terug te geven aan de gedupeerden van de rentestand, in dit geval de gepensioneerden?

Onrechtvaardig is het ook als we zien wat de regering op een ander front voor Griekenland en de Grieken doet. Om misverstanden te voorkomen: wij behoren niet tot degenen die zich principieel verzetten tegen steun aan andere landen. Wel vinden wij dat deze steun moet worden afgewogen tegen de zaken die wij voor de eigen bevolking doen. Het is nog niet zo lang geleden dat wij mochten geloven dat de miljarden die wij ter beschikking zouden stellen een pure winstpost waren. Het was absoluut zeker dat die allemaal terug zouden komen, zelfs met rente, waardoor we dik zouden verdienen. Die hoge rente smolt razendsnel weg voor de Griekse zon en de mooie beloften maakten plaats voor de aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid dat pakweg de helft van alle schulden kwijtgescholden zou moeten worden, terwijl insiders er rekening mee houden dat die andere helft eveneens een boekhoudkundige kwestie is.

Op 26 mei van dit jaar zei premier Rutte het zeer treffend in de Tweede Kamer: het kabinet voelt er eigenlijk helemaal niets voor om de Grieken te steunen. Volgens hem heeft men daar te weinig belasting geheven en heeft men ons ook voorgejokt over de groeicijfers en de overheidsfinanciën. Om het in gewoon Nederlands te zeggen: de Nederlandse belastingbetaler draait op voor de liegende en bedriegende Grieken. Dat staat in schril contrast met de gepensioneerden die wel trouw hun belasting hebben betaald en die voor hun trouwe gedrag nu worden gestraft.

Op ons verzoek heeft Maurice de Hond op dit punt de opinie van alle Nederlanders gepeild. Een duidelijke twee derde meerderheid vindt dat de Nederlandse overheid meer geld aan de pensioenen moet besteden en minder miljarden aan Griekenland. Onder de VVD-kiezers is dat percentage 77. De heer De Grave moet geloven dat dit niet alleen gepensioneerden zijn. Bij de PVV-kiezers vindt liefst 97% dat. Het kabinet is echter net zo soepel tegenover de Grieken als het star is tegen de eigen gepensioneerden. Ook daarom herhaal ik de zojuist gestelde vraag: vindt het kabinet niet dat het ook voor de gepensioneerden iets moet doen? Ik noemde al terugstorten in het ABP-fonds, maar ook een extra aanpassing van de laagste belastingschijf zou een blijk van solidariteit kunnen zijn.

De ouderen gaan er in koopkracht het meest op achteruit. Er is geen sprake van indexatie en de AOW-stijging blijft achter bij de echte inflatie. Niet meegerekend worden de hogere energiekosten, de hogere Zvw-bijdrage en het eigen risico dat opnieuw en nu met €50 per persoon wordt verhoogd. Kortingen op pensioenen lijken vrijwel zeker. Intussen bereiken ons de eerste signalen dat ouderen met een eigen huis door hun teruglopende koopkracht problemen zullen krijgen om de hypotheekrente te kunnen betalen. Welke gevolgen ziet het kabinet als dit scenario inderdaad bewaarheid zou worden?

In dit verband is het rijp maken van de volgende operatie door de directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau professor Schnabel veelzeggend. Ouderen met een eigen huis moeten de toenemende kosten in de zorg betalen door afstand te doen van hun huis. Hij zegt er bij dat deze opvatting nu misschien vreemd klinkt, maar dat dit over drie jaar anders zal zijn. Wat vindt het kabinet van deze recente gedachte?

Ook duiken er in de financiële wereld berichten op dat de geldpers moet gaan draaien om de euro te redden. Het gevolg hiervan is dat de inflatie sterk zal stijgen en alles flink duurder wordt. Graag willen wij weten of dit risico inderdaad bestaat en wat men in een dergelijk geval aan de koopkracht van ouderen en gepensioneerden wil doen. Een maatregel in de laagste belastingschijf zou een mogelijkheid kunnen zijn.

Allerlei kortingen, zoals de partnertoeslag bij de AOW, worden gerechtvaardigd met het argument dat de overheidsfinanciën op orde moeten zijn. Het zijn echter politieke keuzen. Daarom was het zo verbazingwekkend dat staatssecretaris Weekers vorig jaar op 9 november in deze Kamer zei dat de afbouw van de hypotheekrenteaftrek niet nodig is om de overheidsfinanciën gezond te maken. Die discussie wordt dus uit de weg gegaan. Natuurlijk kunnen wij ons voorstellen dat partijen die een kiezersbelofte hebben gedaan dat er deze regeerperiode niets zal veranderen, die belofte willen nakomen. Dat laat echter onverlet dat bijna iedereen weet dat er de komende jaren iets moet veranderen.

Op de persconferentie die wij hielden op 8 september 2009 bij het lanceren van de huidige 50PLUS-partij, haalden wij het ANP met het idee dat de hypotheekrente in 30 jaar moet worden afgelost, een idee dat sindsdien door andere partijen is overgenomen. Wat opviel was een reactie uit onverdachte CDA-hoek. Het toenmalige Eerste Kamerlid Hans Hillen steunde ons voorstel en zei in het Algemeen Dagblad van 7 september dat de huidige aftrek oneigenlijk wordt gebruikt. Hij noemde het huidige systeem pervers. Wat vinden de minister en staatssecretaris: delen zij de opvatting van de huidige minister van Defensie dat de hypotheekrenteaftrek zoals die nu gebeurt pervers is of nemen zij afstand van het minderheidsstandpunt in het minderheidskabinet? Ik hoor graag een duidelijke uitspraak hierover.

Het kabinet heeft besloten de overdrachtsbelasting tot 1 juli aanstaande tijdelijk te verlagen naar 2%. Bij de algemene beschouwingen in deze Kamer heeft CDA-fractievoorzitter Brinkman een pleidooi gehouden om deze verlaging permanent te maken. De partij 50PLUS wil op dit vlak een nieuw voorstel doen. Wij zouden graag zien dat de voor deze verlaging gereserveerde post op een andere manier wordt besteed, namelijk door huizenbezitters die dichter bij hun werk gaan wonen een korting op de overdrachtsbelasting te verlenen die in verhouding is tot die afstand.

Dat zou een aantal geweldige voordelen kunnen hebben. Eén: de filevorming wordt bestreden. Twee: de bijbehorende milieuvervuiling wordt teruggedrongen. Drie: de kapitaalverspilling door het in de file staan wordt tegengegaan. Vier: de reiskosten voor werkgevers, werknemers en ook overheid nemen af.

De verlaagde overdrachtsbelasting zou niet alleen moeten gelden voor huizenbezitters, maar ook voor huurders die, bij een verhuizing die leidt tot dichter bij het werk wonen, een vergelijkbare premie krijgen. In dit voorstel zouden huurders dan op gelijke wijze behandeld worden als de huizenbezitters. Wij kunnen ons voorstellen dat het kabinet eerst rustig wil kijken naar alle mogelijke consequenties. Wij vragen of het kabinet dit nieuwe idee serieus wil bestuderen en ons op termijn daarover uitsluitsel wil geven.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ogenschijnlijk gaat het best goed met Nederland. We hoeven niet extra te bezuinigen in 2012, elke euro die we geleend hebben aan Griekenland komt gegarandeerd terug met rente en we hebben een manier gevonden om 75% te bezuinigen op het natuurbudget zonder dat men ons natuurbarbaren kan noemen; het tegendeel is het geval, begreep ik van staatssecretaris Bleker. We hebben 7 miljoen vierkante meter leegstaande kantoren, en daarmee alle mogelijkheden om de economie te laten groeien. De huizenprijzen dalen in een zo rap tempo dat mensen die vanwege hun te hoge inkomen niet meer in aanmerking komen voor een sociale huurwoning, straks gewoon een huis kunnen kopen. De euro en het geloof in de euro zijn zo sterk dat ze de democratie opzij kunnen zetten door bijvoorbeeld in Italië een nieuw kabinet te formeren, zonder ook maar één gekozen politicus. Dat wordt ruimschoots gecompenseerd door het feit dat er bankiers in het kabinet zitten en de premier afkomstig is van Goldman Sachs zelve.

Ook in Griekenland hebben we al een regimechange zonder democratische verkiezingen achter de rug, want die zijn maar lastig en een referendum is dat al helemaal. Dat weten we nog wel uit de tijd dat de Nederlandse bevolking luidkeels "nee!" zei tegen de Europese Grondwet, waarna het Nederlandse kabinet er weer een heel andere naam voor moest bedenken om deze toch in te voeren. Voor wie afgaat op de vrolijke gelaatsuitdrukkingen van de minister-president en de minister van Financiën, ziet het er zonnig uit in ons land.

De heer **De Grave** (VVD): Mijnheer Koffeman, of u heeft hier een geweldige scoop, of ik vergis mij ernstig. Dat de heer Rutte bij Goldman Sachs heeft gewerkt, lijkt mij erg onwaarschijnlijk.

De heer **Koffeman** (PvdD): Nee, het ging om de premier van Italië. Maar maakt dat dit in uw optiek minder erg?

We hebben zo veel aan de invoering van de euro te danken dat we nu wel een stootje kunnen hebben, althans dat wordt beweerd. De bewijzen daarvoor ontbreken.

De euro was ooit bedoeld als het sluitstuk van een politieke unie die werd nagestreefd door Europese leiders, maar is inmiddels zo'n faliekante mislukking gebleken dat nu de versnelde en ondemocratische invoering van een politieke unie wordt gepresenteerd als de enige kans om de euro te redden. Immers, zonder de euro zouden we allemaal ten onder gaan en dreigt er oorlog; dat moet je niet willen. We gaan dus van de nood een deugd maken, we zijn nu zo ver het euromoeras ingetrokken dat we toch al een nat pak hebben, dus wat let ons om nog een grote sprong voorwaarts te maken, verder het moeras in?

Als je niet terug wilt, zul je vooruit moeten; wie euro zegt, zal ook politieke unie moeten zeggen. Dat is de consequentie van de keuze om tegen de wil van de Nederlandse bevolking toe te treden tot een eurozone zonder onderlinge correctiemechanismen, zonder deugdelijk monetair

toezicht op de begrotingsdiscipline en zonder een exitstrategie voor notoire overtreders van de stabiliteitsafspraken.

De euro is een geloof, gebaseerd op de "onzichtbare hand" van Adam Smith. Alles komt vanzelf weer goed, als de markt maar onbelemmerd haar werk kan doen. Dat wordt door steeds meer mensen betwijfeld; niet alleen door burgers die aan hun water voelen dat de euro geen bindmiddel is maar een splijtzwam, maar ook door mensen die daarvoor doorgeleerd hebben. Jaap van Duijn betoogde afgelopen donderdag nog in de NRC: "Wie beweert dat Nederland miljarden verdient aan de euro, begrijpt niet hoe het zit."

De invoering van de euro was geen monetaire noodzaak, maar politiek opportunisme van mensen die eigenlijk nauwelijks wisten waar ze mee bezig waren. De voormalige president van de Nederlandsche Bank, Holtrop, voorzag al in 1963 wat het probleem zou kunnen zijn van een gezamenlijke munt: "Geld is een attribuut van soevereiniteit. Als een land zijn munt opgeeft, heft het zichzelf een beetje op." Holtrop had gelijk. We hebben onszelf een beetje opgeheven, en vandaag spreken we over de algemene financiële beschouwingen van een land dat hard op weg is zijn soevereiniteit over te dragen aan de Verenigde Staten van Europa. Daarbij laat het Nederlands parlement zichzelf degraderen tot de Provinciale Staten van Europa. De oud-directeur van de Nederlandsche Bank, André Szász, vertelde in 1998 in de NRC onomwonden hoe de introductie van de euro tijdens het kabinet-Lubbers III werd voorbereid. Premier Lubbers vroeg of de politici eigenlijk wel wisten waar ze mee bezig waren. Minister Andriessen van Economische Zaken was helder in zijn antwoord: ze hadden geen idee.

Inmiddels hoor je steeds vaker dat het geen zin heeft om met "I told you so" te komen, we zitten in het schuitje en we moeten meevaren; meer taken en meer zeggenschap naar Europa. Het is zeer de vraag of de Nederlandse bevolking daar net zo over denkt. Professor Klemann vroeg zich zaterdag in de Volkskrant af waarom we eigenlijk zo bang zijn, of bang gemaakt worden, voor het einde van de euro.

Sarkozy dreigt dat er oorlog komt na de val van de euro, maar het is volkomen onduidelijk tussen wie die oorlog dan zou moeten uitbarsten en waarover die zou moeten gaan. Als het een oorlog is van dezelfde hevigheid als de oorlog die zou losbarsten als we "nee" zouden zeggen tegen de Europese Grondwet, hoeven we daar niet zo heel erg bang voor te zijn.

In 1992 wisten we al met de crisis in het ERM dat de euro een onmogelijk experiment zou blijken. Voortaan zouden geen correcties meer plaats kunnen vinden via aanpassing van de wisselkoersen, maar alleen via aanpassing van de lonen, de pensioenen, de begroting en de belastingheffing. Brussel bemoeit zich inmiddels indringend met ons pensioenstelsel. Het probleem van de volkomen uit de pas lopende pensioenvoorzieningen in Nederland tegenover zuidelijke Europese landen zal leiden tot een al jaren voorziene pensioenroof die zijn weerga niet kent.

De noodmaatregelen die doorgevoerd worden, zijn niet meer dan een kostenverhogend uitstel van executie. Tijd kopen is het domste dat je doen kunt wanneer de markt die tijd benut om landen, regeringen en obligaties stuk te speculeren in eigen voordeel.

We komen niet verder dan symptoombestrijding. Natuurlijk kunnen we gezellig ons nationale tuintje blijven aanharken in het zicht van een naderende vloedgolf, maar dat heeft weinig te maken met vooruitzien en nog minder met regeren. De enige oplossing die ons een toekomst geeft, is het aanpakken van de oorzaken van de crises die ons teisteren en die dreigen. We zullen de schuldeneconomie op de schop moeten nemen en drastisch hervormen. We zullen moeten uitgaan van sluitende begrotingen, het respecteren van de reproductiecapaciteit van de aarde en streven naar een kleinschalig bestuur dat verantwoordelijkheid kan dragen en binnen de menselijke maat kan opereren.

Zonder dat nemen we een voorschot op een toekomst die er niet is. We zouden nog steeds kunnen kiezen onze eigen verantwoordelijkheid te nemen, maar de mogelijkheid daartoe wordt steeds kleiner. Op 1 december wordt aan de Tweede Kamer op vertrouwelijke basis de achtergrond van het Europees Stabiliteits Mechanisme ter inzage gegeven. Die vertrouwelijkheid wijst op weinig anders dan op het medeplichtig maken van politieke partijen aan een onverdedigbaar beleid. Kan de regering duidelijk maken wat de planning is voor ratificatie van het ESM-verdrag? Op welk moment is de regering van plan de Eerste Kamer in te lichten?

Als de begrotingsdiscipline en de controle op het naleven hiervan zou komen te liggen bij het ESM, is dat dan niet in strijd met het EU verdrag? Is hiervoor een aanpassing van Europese verdragen noodzakelijk en kan die aanpassing alleen plaatsvinden met steun van alle 27 lidstaten?

De heer **Backer** (D66): Ik wil de heer Koffeman graag een vraag stellen. U sprak over kleinschalige besluitvorming. Beluister ik in uw betoog dat dat niet samen kan gaan met de euro? Bepleit u niet eigenlijk gewoon een uittreden? Het zou flauw zijn om dat bedwelmd of onbedwelmd te noemen, ik houd het maar op uittreden.

De heer **Koffeman** (PvdD): Nee, dat is niet wat ik beoog te zeggen. Mijn partij is een groot voorstander van Europese samenwerking. Wij zien de euro helemaal niet als een noodzakelijke voorwaarde voor Europese samenwerking. Wij denken dat het in een crisis als deze niet goed is om alle scenario's weg te honen, of ze over neuro's en zeuro's gaan of over de terugkeer van de gulden. Dan wordt er als snel gezegd: waarom halen we niet meteen de dukaten of de schelpen weer uit de kast? Ik denk dat je alle opties serieus moet bekijken en dat wordt op dit moment niet gedaan. Op dit moment wordt er alleen maar gezegd: misschien was de manier waarop we de

euro hebben ingevoerd in een Europa met verschillende snelheden niet handig, maar we hebben de euro nu en kunnen er nooit meer vanaf. Zo stellig staan wij daar niet in. In die zin volg ik de redenering van Jan Terlouw. Als je alleen maar zekerheden daarover hebt, lijkt mij dat gevaarlijk.

De heer **Backer** (D66): Dat delen we dan. Schelpen lijkt mij voor uw partij trouwens een probleem.

De heer **Koffeman** (PvdD): Schelpen zijn niet altijd even diervriendelijk. Als je ze vindt op het strand, gaat het goed.

Voorzitter. Is het juist dat het ESM een permanent karakter krijgt en de macht om op kosten en voor risico van de Europese burgers ongelimiteerd geld uit de staatskassen te vorderen en uit te lenen, zoals in het ontwerp al te lezen was? Klopt het dat het ESM aanvangt met een bedrag van 700 mld., €2100 per Europese burger gaat kosten, en dat de Europese burgers daarin geen enkele inspraak krijgen?

Is het juist dat de bestuurders van het ESM en hun personeelsleden volledige juridische immuniteit zullen genieten en waarom is dat?

Kunt u aangeven of er democratische controle op het ESM zal worden uitgeoefend vanuit de nationale parlementen en op welke wijze daarin voorzien is? Kunt u aangeven op welke wijze de Nederlandse begroting beïnvloed zal kunnen worden door onherroepelijke en verplichte stortingen in het ESM en of het voldoen aan deze kapitaalbehoefte op enige manier gelimiteerd is of onderhevig zal zijn aan nationale, soevereine besluitvorming?

Hoe nijpender de situatie zal worden, hoe minder ruimte er zal zijn om legitieme vragen te stellen en beantwoord te krijgen. Nu al is het "Feind hört mit"-argument reden om banken of zelfs landen te redden zonder democratisch mandaat vooraf. Kan de regering helder maken op welke wijze parlement en bevolking de kans en de tijd zullen krijgen zich uit te spreken over een zo vérgaande overdracht van nationale bevoegdheden als het ESM inhoudt en hoeveel tijd zij daarvoor wil nemen?

*N

De heer **De Lange** (OSF): Mijnheer de voorzitter. Hoewel deze algemene beschouwingen geacht worden te gaan over de op Prinsjesdag gepresenteerde begroting, is de houdbaarheidsdatum van de toen aangeleverde documenten dusdanig kort gebleken dat nu, nauwelijks twee maanden later, van een geheel nieuwe situatie sprake is. Het lijkt dan ook zinvol de nieuwe feiten als uitgangspunt te nemen en de begroting van 16 september bij te zetten op het kerkhof van niet-gerealiseerde ambities. Dat een nieuwe aanpak van de enorme problemen waar ons land voor staat meer dan noodzakelijk is, hoop ik in mijn bijdrage te onderstrepen.

Sinds kort is officieel bevestigd wat velen al als onvermijdelijk beschouwden. Nederland bevindt zich in een recessie. Die feitelijke situatie vraagt om herbezinning en om nieuw beleid. Herbezinning omdat het door dit kabinet ingezette draconische bezuinigingsbeleid nog meer dan voorheen het risico in zich bergt dat juist ten gevolge van dit beleid de crisis zich verdiept. Herbezinning ook omdat pogingen van deze regering om ons het neoliberale mensbeeld door de strot te wringen als onderdeel van een beperkte maatschappijvisie, slechts tot sociale onrust en verdeeldheid kunnen leiden die voor vele jaren de herstelkracht van ons land negatief zullen beïnvloeden. Dat in ons land lobbyisten voor ondernemersdeelbelangen momenteel de meest invloedrijke Nederlanders zijn, zou in dit verband te denken moeten geven. Een levenskrachtige samenleving zou toch waarachtig op een breder palet aan waarden moeten kunnen bogen. Ik vraag de minister, als ik in het blad Forum lees dat hij de euro redt voor de ondernemers, wat hij voor de burgers in petto heeft.

Laten we ons richten op het centrale probleem waar Europa en dus ook Nederland mee kampt: de eurocrisis. Juist deze crisis dwingt ons tot een herijking van ideeën waarvan velen dachten dat die in steen gebeiteld waren. Laat me u meenemen op een wandeling langs de wat verloederd aandoende Boulevard of Broken Dreams.

Europa bevindt zich in een financiële crisis van ongekende omvang. Het is niet langer een taboe, zelfs niet onder politici, om vast te stellen dat het onderbrengen van landen met sterk verschillende niveaus van economische ontwikkeling en met totaal verschillende culturen in één muntunie een onberaden beslissing met enorme gevolgen is geweest. Diverse landen hebben bovendien jarenlang niet door hun economische kracht maar op basis van bovenmatig krediet ver boven hun stand geleefd. De financiële markten werden uiteindelijk aan het einde van 2009 wakker geschud. Sindsdien mijden beleggers staatsobligaties van de zwakkere landen of eisen zij zeer hoge rentevergoedingen die deze landen zich niet kunnen veroorloven. Door deze uitermate giftige "cocktail" zijn diverse zwakkere eurolanden nu in feite failliet en liggen zij aan het infuus van de sterkere eurolanden. Nationale economieën zijn ingestort. Ook grote groepen burgers uit die landen kunnen niet meer aan hun betalingsverplichtingen voldoen. Hele bevolkingsgroepen vervallen nu in armoede. Wat te doen?

De eurozone bestaat uit landen met zeer uiteenlopende economieën en culturen. De verschillen zijn enorm en dateren niet van vandaag of gisteren. Zij zullen dus ook niet morgen of overmorgen verdwenen zijn. Illusies over de maakbaarheid van een Europese samenleving moeten ook vooral blijven wat zij zijn: illusies. Het is een illusie te denken dat vervanging van een regeringsleider in Griekenland of Italië de weg opent naar een nieuw Europa. De euforie die een dergelijke gebeurtenis begeleidt, duurt tegenwoordig op de financiële markten slechts een paar uur. De retoriek van politici heeft voor de economie van alledag zijn relevantie grotendeels verloren. De grote belangentegenstellingen tussen

Duitsland en Frankrijk kunnen niet verdoezeld worden door allerlei vormen van Merkozytheater, maar scheppen slechts patsituaties die werkelijk herstel in de weg staan. De echte vraag is welke realistische opties we nog hebben. Er worden er een paar gebruikt.

De eerste is pogingen om de euro te behouden, tot elke prijs. Een omineuze formulering, maar goed. Dit kan alleen door een Europees steunfonds van duizenden miljarden euro's op te tuigen en door de schulden van failliete landen grotendeels kwijt te schelden. Tegelijkertijd dient er een soevereiniteitsoverdracht op budgettair gebied plaats te vinden die zijn weerga niet kent en die op enorme weerstand kan rekenen. Everybody happy? Nou nee, niet helemaal. De belastingbetalers in landen die voor de schulden opdraaien, mokken en de inwoners van de onder curatele te stellen naties verzetten zich. Wat een perspectief! Bovendien wordt het echte probleem, de volstrekt ontoereikende concurrentiekracht van de schuldenlanden, op geen enkele wijze uit het slop geholpen. Integendeel, zelfs na kwijtschelding van een aanzienlijk deel van de schulden is de overblijvende schuldenlast, in elk geval voor Griekenland, nog steeds van een ondraaglijke omvang die, mede door de keiharde euro, werkelijk economisch herstel binnen een mensenleven uitsluit. Zijn bedelaarstaten aan de zuidgrens van Europa het antwoord op de problemen? De vraag stellen is hem beantwoorden. Ik krijg hierop graag de reactie van de minister.

De tweede optie is het volledig opbreken van de eurozone en de terugkeer naar de nationale munten van voorheen. Zelfs eurosceptici zien op bepaalde punten nog wel de voordelen van de euro. Het gemak en de symbolische waarde die staat voor een Europa van de toekomst kunnen zelfs door hen niet zonder meer weggepoetst worden. Maar is het economisch haalbaar en verstandig? Natuurlijk kan onafhankelijk onderzoek naar deze vraag geen kwaad, maar op voorhand is in te zien dat de kosten en de economische gevolgen groot zullen zijn. Een voordeel van deze strategie is wel dat schuldenlanden via de gebruikelijke mechanismes van devaluatie van de eigen munt voor zichzelf weer een economisch perspectief kunnen scheppen en hun onafhankelijkheid behouden. In geopolitieke zin zou het een politieke unie in Europa voor generaties buiten bereik brengen. Zelfs het in standhouden van een krachtige unie van economisch nauw samenwerkende landen zou in een dergelijk scenario onder zware druk komen te staan. Is een terugval naar een Europa van individuele lidstaten een toekomstbeeld dat vertrouwen schept? De vraag stellen is hem beantwoorden. Ook op dit punt krijg ik graag de reactie van de minister.

Helaas concentreert de politieke discussie zich voortdurend op een keuze ten gunste van één van beide extremen die ik hierboven geschetst heb. Dat is betreurenswaardig, omdat een evenwichtige discussie over de in beide scenario's aanwezige voor- en nadelen niet gevoerd wordt. Als dat proces zijn gang blijft gaan, worden we al te gemakkelijk een Europa binnengerommeld op basis van argumenten die wel erg eenzijdig zijn. Wat in concreto deze regering te verwijten valt, is dat de kosten voor de belastingbetaler, gekoppeld aan de diverse reddingsplannen voor de euro, angstvallig buiten beeld worden gehouden. In een zorgwekkende tijd waarin de door de regering bepleite enorme investeringen in Europa moeten plaatsvinden in een klimaat waarin de belastingbetaler zijn vertrouwen in Europa en de Europese politiek volledig verloren heeft, in dergelijk tijden, is de overheid haar burgers heel wat meer verschuldigd dan eenzijdige retoriek. Ook eerlijkheid, al kan die onplezierige kanten hebben, is een investering in de toekomst. De burger is in een totale spagaat over Europa. Hoe lang moeten we dat blijven ontkennen?

Een wijs man of een wijze vrouw kiest zelden voor extremen. Hij zet voor- en nadelen op een rij en probeert een strategie te vinden die nadelen ondervangt en voordelen in tact houdt. Bestaat er in de huidige zorgwekkende omstandigheden zo'n strategie? Ik ben van mening van wel, en ik zal daar nader op ingaan.

Een realistische oplossing van de crisis dient een aantal elementen te bevatten. De voordelen van de gemeenschappelijke munt in Europa dienen zo veel mogelijk behouden te worden en de nadelen ervan dienen naar vermogen ondervangen te worden. Als alleen wordt ingezet op behoud van de euro voor alle deelnemende landen, wordt niets gedaan aan de tekortschietende concurrentiekracht van diverse zuidelijke landen. Ook afstempelen van hun schulden zonder verdere maatregelen lost dit concurrentieprobleem niet op. Een dergelijke strategie zou deze landen slechts veroordelen tot langdurige economische krimp en armoede. Als daarentegen de euro opgegeven zou worden om de zwakke landen de op zichzelf noodzakelijke mogelijkheid te geven om door devaluatie van hun nieuwe valuta aan concurrentiekracht te winnen, wordt het kind met het badwater weggegooid. Allereerst is een dergelijk proces kostbaar en ingewikkeld. Nieuwe bankbiljetten en muntstukken zouden moeten worden ingevoerd. De bijwerkingen zijn desastreus: kapitaalvlucht van de zwakkere naar de sterkere eurolanden, waardoor de zwakkere landen en de banken daarvan direct worden geliquideerd, een crash van de financiële sectoren en een diepe mondiale recessie. Ook aan de Europese idealen van toenemende samenwerking en economische integratie zou een enorme klap worden toegebracht, met ernstige risico's van Europese polarisatie en politieke instabiliteit.

Door jarenlange nalatigheid van toonaangevende politici bestaan er nu helaas geen aantrekkelijke en eenvoudige recepten meer die de zaken in goede banen leiden. Alle oplossingen zullen zeer pijnlijke kanten hebben, maar niettemin moet er iets gebeuren. Als de ervaringen van de afgelopen jaren één ding geleerd hebben, dan is het wel dat niets doen onverantwoordelijk is. Een aanvaardbare en in de Nederlandse media nauwelijks besproken optie is de zogenaamde Matheo Solution, ontwikkeld door de Nederlandse onderzoeker André ten Dam. Met name in Duitsland

kan deze strategie zich in een toenemende belangstelling verheugen. Bij deze aanpak wordt gekozen voor een flexibel monetair systeem dat zo goed mogelijk inspeelt op de specifieke economische omstandigheden van alle eurolanden. Waar gaat het om?

In alle landen binnen de eurozone blijft de euro het enige wettig betaalmiddel en als zodanig behouden. Tot zover niets nieuws. Wat wel nieuw is, is dat daarnaast nieuwe nationale valuta-eenheden worden ingevoerd. Deze nationale valuta-eenheden kunnen dan fluctueren ten opzichte van de euro. Daarmee kunnen in de zwakke landen op nationaal niveau de noodzakelijke prijs- en loondevaluaties doorgevoerd worden ten opzichte van de euro. Op deze wijze kan de concurrentiekracht in deze landen op het vereiste peil gebracht worden. Deze nationale valuta-eenheden maken de dringend noodzakelijke introductie van rentebeleid op nationaal niveau ook weer mogelijk, waardoor ongewenste nationale economische ontwikkelingen, zoals bovenmatige inflatie en vastgoedbubbles, aangepakt kunnen worden.

Op het moment van invoering van The Matheo Solution worden alle bestaande bezittingen en vorderingen in euro's gehandhaafd. Dit ter voorkoming van kapitaalvlucht en om problemen met juridische eigendomsrechten te uit te sluiten. Nieuwe verplichtingen kunnen naar keuze worden aangegaan in euro's voor grensoverschrijdende transacties, of in de desbetreffende nationale valuta-eenheid voor binnenlands verkeer. Voorts hebben verschillende Europese overheden de mogelijkheid om eventuele bijkomende ongewenste effecten te bestrijden via nationale fiscale wetgeving op maat.

Na invoering van The Matheo Solution blijft er nog steeds het probleem van landen met een schuldenlast waar ze in geen mensenleven meer van afkomen. In die gevallen is alleen financiële steun van sterkere landen nog een optie. Aangezien de betreffende zwakke landen nu echter hun concurrentiekracht zien groeien en een economische toekomst voor zichzelf kunnen creëren, is dit niet langer een zaak van goed geld naar kwaad geld gooien. Langs deze weg wordt namelijk geïnvesteerd in economische groei van zwakke landen en daarmee van de eurozone als geheel. Hoewel verre van pijnloos, is dit te verkiezen boven de huidige politieke verlamming die slechts kan leiden tot internationale recessie en rampspoed, met name voor de zwakste groepen in de Europese samenlevingen. Het zou van wijsheid getuigen als de politiek in Nederland de creatieve Matheo-aanpak serieus zou overwegen. Graag de reactie van de minister op dit punt.

Ik dank u voor uw aandacht.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Wij zijn hiermee gekomen aan het einde van de eerste termijn van de algemene financiële beschouwingen, ervan uitgaande dat geen van de leden nog het woord wenst op dit moment.

Ik kijk even naar de bewindspersonen. Wij hadden tot 15.30 uur willen schorsen. Dat gaan wij niet halen, want dan hebben zij te weinig tijd. De vraag is of 16.00 uur haalbaar is voor de bewindspersonen. Ik constateer dat dit geval is.

Ik kondig aan dat de commissie voor Financiën en het College van Senioren nu aansluitend, binnen vijf minuten, op deze algemene beschouwingen zullen gaan vergaderen.

**

De vergadering wordt van 14.33 uur tot 16.00 uur geschorst.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

*B
!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de omzetbelasting 1968 (aanpassing tarief levende dieren) (30922);

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet milieubeheer in verband met de invoering van geluidproductieplafonds en de overheveling van hoofdstuk IX van de Wet geluidhinder naar de Wet milieubeheer (modernisering instrumentarium geluidbeleid, geluidproductieplafonds) (32252);

- het wetsvoorstel Vaststelling van overgangsrecht en wijziging van diverse wetten ten behoeve van de invoering van de wet van ... tot wijziging van de Wet milieubeheer in verband met de invoering van de geluidproductieplafonds en de overheveling van hoofdstuk IX van de Wet geluidhinder naar de Wet milieubeheer (modernisering instrumentarium geluidbeleid, geluidproductieplafonds) (Invoeringswet geluidproductieplafonds) (32625);

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het notarisambt in verband met de invoering van een informatieplicht ten aanzien van gegevens betreffende de bijzondere rekening, bedoeld in artikel 25 van die wet (informatieplicht derdengeldenrekening notariaat) (32700);

- het wetsvoorstel Wijziging van de Leerplichtwet 1969, de Wet educatie en beroepsonderwijs, de Wet op het onderwijstoezicht en de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met onder meer het toevoegen van niet-bekostigd onderwijs aan de systematiek van het

persoonsgebonden nummer en het basisregister onderwijs (32713);

- het wetsvoorstel Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Fiscale verzamelwet 2011) (32810);

- het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften in verband met de verstrekking van inlichtingen aan het openbaar ministerie bij de tenuitvoerlegging van geldboeten en enkele verbeteringen (32702).

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B
!Algemene financiële beschouwingen!

Aan de orde is de voortzetting van:

- de algemene financiële beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2011 (33000).

De beraadslaging wordt hervat.

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Financiën en de staatssecretaris van Financiën wederom van harte welkom. Aan de orde is het antwoord van de regering.

Het woord is successievelijk aan de minister van Financiën en de staatssecretaris van Financiën.
**

*N

Minister **De Jager**: Voorzitter. Dank. Ik dank ook de leden voor de grote belangstelling voor de financiële thema's die we vandaag in algemene zin bespreken. Meer specifiek zal later in deze Kamer het Belastingplan terugkomen dat mijn zeer gewaardeerde opvolger, de staatssecretaris, zal verdedigen. Vandaag spreken we over het algemene financiële beleid en de algemene begrotingen, IXB en IXA, en natuurlijk ook over het brede kader van de internationale ontwikkelingen rond de schuldencrisis. Het is goed om integraal hierover te spreken, want de onderwerpen houden nauw verband met elkaar. Ik zal eerst een korte algemene visie geven, en dan ingaan op specifieke vragen.

Bij de aanbieding van de Miljoenennota heb ik al gemeld dat er zwaar weer op komst is. Helaas geven de ontwikkelingen van de laatste weken geen aanleiding deze weerswaarschuwing in te trekken. De onrust op de financiële markten is juist toegenomen en de risico's van de Europese schuldencrisis zijn onverminderd groot, zo niet nog groter dan op het moment dat ik die uitspraak op Prinsjesdag deed. We zitten in een stevige storm. Gelukkig heeft Nederland ook een stevig schip om die storm te doorstaan. Maar we zullen dat schip wel met zijn allen moeten onderhouden. Ik zal eerst nader ingaan op de Europese storm. Daarna behandel ik in het tweede blokje het binnenlandse beleid dat is ingezet om door de storm te komen.

De Europese schuldencrisis heeft de grote economische en financiële verwevenheid tussen lidstaten nadrukkelijk bevestigd. Die sterke verwevenheid heeft ons in de eerste plaats heel veel welvaart opgeleverd. Als open handelsland profiteert Nederland bij uitstek van het wegvallen van de grenzen in Europa. Het Centraal Planbureau heeft becijferd dat elke Nederlander een extra maandsalaris verdient aan Europa en een weeksalaris aan de euro. Tegelijkertijd zien we nu ook de negatieve kanten van de Europese verwevenheid. Een crisis in één euroland kan gemakkelijk overslaan naar de andere landen. Landen die de afgelopen jaren een solide beleid hebben gevoerd, worden nu met de rekening geconfronteerd van landen waar de zaak economisch gezien uit de hand is gelopen.

Om de economische en monetaire unie duurzaam te verankeren, is er heel veel werk aan de winkel. Op korte termijn moet de brand geblust worden, maar er is juist ook werk voor de langere termijn. Allereerst moeten de landen in het oog van de storm het roer radicaal omgooien. De opbouw van steeds hogere schulden en het laten verslonzen van de concurrentiekracht zijn geen basis voor duurzame economische groei. Beide hebben nu geresulteerd in een explosieve situatie op de financiële markten. De landen in problemen moeten daarom forse maatregelen nemen om de crisis te beheersen. Met de eurolanden bieden we gezamenlijk steun aan die landen in ruil voor noodzakelijke bezuinigingen en hervormingen. Dankzij Nederland is het IMF betrokken bij de steunprogramma's. De heer Terpstra memoreerde al dat Nederland zich daarvoor hard heeft gemaakt. De betrokkenheid van het IMF is heel erg belangrijk om te verzekeren dat gemaakte afspraken daadwerkelijk worden nagekomen.

De druk op de landen werkt ook. Ze nemen nu forse maatregelen en het bewustzijn dat grote veranderingen noodzakelijk zijn, is ingedaald. Dat gebeurde laat, maar het is nu ingedaald. Het komt ook tot uiting door de recente benoemingen van Mario Monti in Italië en Lucas Papademos in Griekenland. Eigenlijk zie je in al die landen veranderingen van regeringen.

Verder zullen de Europese systemen stormbestendig moeten worden gemaakt. De beleidssamenwerking in Europa heeft geen tred gehouden met de toegenomen financieel-economische integratie. Terwijl handelsstromen en financiële markten steeds meer pan-Europees werden, zetten de grote lidstaten het Europese verdrag en het Stabiliteits- en Groeipact in de ijskast toen in 2003 het Franse en het Duitse tekort de 3%-grens overschreed. Ook bleek de disciplinerende werking van de markten onvoldoende te zijn. Langere tijd hoefde Griekenland nauwelijks meer rente te betalen dan Duitsland, terwijl Griekenland voor de toetreding tot de euro altijd veel meer rente had betaald. Pas recent zien we dat markten daadwerkelijk onderscheid maken tussen landen. Ineens slaan ze

misschien een beetje door en maken ze dat onderscheid wel heel erg sterk.

De druk van de financiële markten en het besef dat veranderingen noodzakelijk zijn, bieden nu wel een uniek momentum in de geschiedenis om te werken aan een stormbestendig Europees systeem. Veranderingen die voorheen onmogelijk waren, blijken nu wel afgesproken te kunnen worden. Het is nu het moment dat de weeffouten van destijds bij het ontstaan van de euro worden hersteld. We moeten dat momentum dus met beide handen aangrijpen.

Ik kom op een voor Nederland essentieel punt. Het kabinet zet in Brussel hard in op versterking van de Europese governance. In ruil voor onze deelname aan de crisisbestrijding, die Europa hard nodig heeft, willen we ook dat de crisispreventie wordt verbeterd. Dat betekent onafhankelijke statistieken en onafhankelijke goed functionerende en solide begrotingsraamwerken in de eurolanden met een actieve monitoring door de Ecofin-Raad. Dat betekent ook beter toezicht op de begrotingsregels en een meer onafhankelijke rol voor de Commissie. Een stormbestendig systeem moet niet alleen zorgen voor solide overheidsfinanciën, maar ook voor duurzame groei in de eurolanden. Dat laat de situatie in Ierland of Italië zien. Die landen hadden hun overheidsfinanciën in eerste instantie op orde, maar kenden grote onevenwichtigheden in hun economieën. Die onevenwichtigheden waren zichtbaar in een groot tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans. Toen de activaprijzen, de economische groei en het bankenstelsel onderuit gingen, verslechterden de overheidsfinanciën enorm snel. Met de macro-economische-onevenwichtighedenprocedure heeft Europa een belangrijke stap gezet om het toezicht op de economieën van landen te verbeteren. Een belangrijk doel van deze procedure is dat de lidstaten werken aan het versterken van hun concurrentiekracht. Zo zal de procedure veel aandacht geven aan de hervorming van arbeidsmarkten en productmarkten waar veel landen een belangrijke inhaalslag hebben te maken. De onevenwichtighedenprocedure is ook naar Nederlandse en Duitse eis asymmetrisch.

Terwijl landen met tekorten op de betalingsbalans sancties opgelegd kunnen krijgen, hebben landen met overschotten, zoals Nederland, er weinig van te vrezen. Dat neemt niet weg dat ook Nederland alert moet zijn op onevenwichtigheden. Het is nadrukkelijk in ons eigen belang om onze concurrentiekracht te bewaken en te blijven verbeteren.

De heer **Reuten** (SP): Als het een onevenwichtigheid heet dat landen een betalingsbalanstekort hebben -- zeg maar: de zuidlanden -- dan moet er toch bij de noordlanden ook een onevenwichtigheid zijn? Dat kan toch niet anders?

Minister **De Jager**: Ja, maar het is de vraag of dat veroorzaakt wordt door zwakheden in Zuid-Europa of door sterke concurrentiekracht en exportkracht in Nederland en Duitsland. Op een scorebord zie je de cijfertjes. Daarbij hebben wij overigens al een asymmetrische regel. Bij een overschot licht het wat minder snel op dan bij een tekort: plus zes en min vier. Als je de plus zes overschrijdt, is er een onevenwichtigheid die niet tot sancties leidt. Over het algemeen komt dit namelijk door een sterke exportpositie. Het tekort van Zuid-Europa is niet automatisch het overschot van Noord-Europa. De gedachte dat er geen handel is buiten de autarkie van het gebied, hoort bij een oude socialistische heilstaat met een autarkische economie. Dat is natuurlijk niet zo, want wij concurreren met China, India, alle BRIC-landen, Zuid-Amerika en de VS.

De heer **Reuten** (SP): Voor 80% is het wel intra-Europese handel, maar de minister zegt dus eigenlijk dat de zuidelijke landen het zo moeten regelen dat de noordelijke landen geen overschot meer hebben. Dat is toch een rare redenering?

Minister **De Jager**: Nee. Het doet mij altijd enig leed dat het zo veel moeite kost om dit over te brengen bij de SP, zowel in de Tweede Kamer als in de Eerste Kamer; dat is overigens wel consistent. Als Zuid-Europa te weinig concurrerend is en daardoor in de mist gaat -- Zuid-Europa heeft overigens niet alleen met Duitsland en Nederland een tekort op de handelsbalans, maar ook met andere landen buiten de eurozone of de EU -- en als ik er daarom toe oproep dat Zuid-Europa concurrerender moet worden, zeg ik inderdaad ook dat er best een stukje van het Nederlandse overschot af mag.

De heer **Reuten** (SP): Helemaal!

Minister **De Jager**: Nee, wij exporteren voornamelijk naar Duitsland. Voorop staat dat dit niet moet gebeuren door ons zwakker te maken, bijvoorbeeld door onze lonen te verhogen en daardoor de concurrentiepositie van heel Europa in de wereld te verslechteren, maar door de concurrentiepositie van die landen te verbeteren, niet alleen ten opzichte van Noord-Europa maar ten opzichte van de rest van de wereld. Zo moeten wij het inderdaad doen. Daar ben ik echt van overtuigd.

De heer **Reuten** (SP): De minister vindt dus dat de Griekse, Italiaanse en Spaanse lonen eigenlijk onder de armoedegrens moeten.

Minister **De Jager**: Ik weet niet of de heer Reuten wel eens in Italië is geweest, maar dat is best een rijk land. Noord-Italië is zelfs zeer concurrerend en zeer rijk, rijker dan de meeste regio's van Nederland. Het gaat dus niet om de armoedegrens. Het gaat om de vraag of je concurrerend kunt zijn of niet. Dat heeft niet alleen met de salariskosten te maken. Ja, als de arbeidsproductiviteit heel laag is, zal er ook iets moeten gebeuren met de salariskosten, maar men kan ook langer doorwerken, meer uren maken per week of later met pensioen gaan. Men kan ook de arbeidsparticipatie van vrouwen verhogen of de

werkloosheid verlagen. In Spanje is er een werkloosheid van ruim 20%. De jeugdwerkloosheid is 46%. Dat kan de SP toch niet accepteren? Dat is toch verschrikkelijk? Ook in Griekenland nam de jeugdwerkloosheid de afgelopen jaren schrikbarend toe, ook al voor deze eurocrisis. Dat moeten wij echt veranderen. Ik weet heel goed dat dit best een pijnlijk veranderingsproces is. Daar sluit ik mijn ogen niet voor, maar ik weet wel dat dit uiteindelijk de enige manier is om die landen er weer bovenop te krijgen. Ik zou het fantastisch vinden als zij weer helemaal kunnen concurreren met Noord-Europa.

Dan Nederland. De Miljoenennota wijst op de drie uitdagingen waar Nederland momenteel voor staat, allereerst het verankeren van de financiële stabiliteit, ten tweede het weer gezond maken van de overheidsfinanciën en ten derde het versterken van het groeivermogen. Ik zal deze drie punten kort langslopen, te beginnen met de financiële stabiliteit. Die is voor Nederland van enorm groot belang. Nederland heeft een zeer open economie, die deel uitmaakt van het eurogebied en een grote financiële sector kent. Nederland is daarmee per definitie kwetsbaar voor externe schokken. Dat betekent dat er allereerst gewerkt moet worden aan de stabiliteit in Europa, maar het betekent ook dat de financiële regelgeving en het toezicht op de financiële sector moeten worden versterkt. Volgens mij liggen er nu al acht wetsvoorstellen; ik kijk even naar de heer Essers, de voorzitter van de desbetreffende vaste commissie. Het vergt net als van de Tweede Kamer en mijn mensen op het ministerie ook van deze Kamer -- daarvoor al bij voorbaat mijn excuses -- heel veel inspanning om die wetsvoorstel heel snel te behandelen. In totaal komen er 30 grote regelgevingstrajecten op ons af. Een klein deel ligt nu al hier, maar volgend jaar komt daar nog heel veel bij. Dat vergt dus veel van ons allen, maar dat is nodig om dat punt te regelen.

De heer **Postema** (PvdA): Ik denk deze Kamer van harte meewerkt aan de totstandkoming van de wetten die nodig zijn om dat toezicht te verbeteren. Mijn aarzeling betreft het volgende. De minister zegt dat de problemen met name de zuidelijke staten betreffen en dat al die problemen opgelost moeten worden met toezicht. Met een betere statistiek, met monitoring en een grotere rol voor de commissie zouden wij deze crisis dus kunnen bestrijden. Ik denk dat dit echt een illusie is. Misschien durfden wij dit een jaar geleden te hopen, maar de minister gaf zelf al aan dat de situatie met de week slechter wordt. Mijn vraag aan de minister is daarom welke aanvullende maatregelen de Nederlandse regering wil bepleiten in Europa om deze crisis nu echt een halt toe te roepen. Nogmaals, dat gaat verder dan het uitoefenen van toezicht, hoe belangrijk dat ook is.

Minister **De Jager**: Voor alle duidelijkheid eerst een correctie: de zojuist door mij genoemde acht wetsvoorstellen, waarbij ik dus hoop op een snelle medewerking, hebben geen directe relatie met de Europese schuldencrisis. Zij komen nog voort uit de bankencrisis van 2008 en 2009. Dat is het werk dat wij toen met z'n allen hebben ingezet, met samenwerking in heel Europa, om een heel groot wetgevingsprogramma op te zetten. De banken en verzekeraars hadden twintig jaar van productinnovatie gekend, maar de wetgever is eigenlijk al die tijd een beetje achtergebleven. Die achterstand moeten wij versneld inlopen. Die wetsvoorstellen zijn nagenoeg allemaal Kamerbreed aangenomen. Over die wetsvoorstellen, die nu in deze Kamer liggen, is dus weinig discussie.

De heer **Postema** (PvdA): Dat kan ik alleen maar beamen. U hebt gelijk: die wetsvoorstellen gaan met name over de banken. De banken zijn echter inmiddels ook een essentieel onderdeel van de crisis waar wij nu in zitten. U moet het de PvdA-fractie dus niet kwalijk nemen dat zij wel degelijk moedwillig een relatie legt tussen de noodzakelijke snelheid met dat soort wetgeving en het daadwerkelijk goed adresseren van de eurocrisis.

Minister **De Jager**: Dat begrijp ik heel goed, maar laat het betere nooit de vijand van het goede zijn. Dit komt nog voort uit de vorige crisis en we hebben daar de afgelopen twee jaar hard aan gewerkt. Dit moet dus sowieso gebeuren en er is sprake van "no regret". Uw vraag is terecht, maar ik heb zelf geen relatie gelegd tussen die wetsvoorstellen en het oplossen van de eurocrisis, want dat zou inderdaad niet adequaat zijn. Op dat punt hebben wij een ander veelomvattend pakket voor ogen. Aan het eind van mijn algemene inleiding kom ik bij het blok "internationaal" en dan handel ik de eurocrisis eerst af. Dan zal ik ook aangeven dat Nederland echt zo'n veelomvattend pakket voorstaat dat uit alle ingrediënten bestaat. Het zijn veel eerder andere Europese landen die op dit moment op de rem trappen, maar daar kom ik straks dus op terug.

De financiële stabiliteit is voor Nederland dus van enorm groot belang. In internationaal verband zetten wij samen grote stappen, bijvoorbeeld met het nieuwe Baselse kapitaalakkoord, dat banken verplicht om grote buffers aan te houden. Op verschillende punten zet het kabinet ook nationaal verdere stappen die moeten leiden tot een meer schokbestendige sector, bijvoorbeeld door aanscherping van het beloningsbeleid en het opbouwen van een fonds ex ante om het depositogarantiestelsel uit te betalen. Ook van groot belang zijn de inspanningen om de kans te verkleinen dat problemen in de financiële sector voor rekening komen van de belastingbetaler. Met de interventiewet wordt het mogelijk om vroegtijdig in te grijpen bij financiële instellingen. Die interventiewet ligt nu in de Tweede Kamer en zal daarna uiteraard ook in deze Kamer terechtkomen. Instellingen moeten tevens voortaan van tevoren vastleggen hoe zij bij problemen kunnen herstructureren zonder hulp van de overheid. Tot slot neemt het kabinet maatregelen om tegen te gaan dat problemen in het zakenbankieren het nutsbedrijf van een bank kunnen aantasten.

Financiële stabiliteit betekent ook gezonde overheidsfinanciën. De Griekse banken zijn

momenteel in problemen omdat hun overheid in problemen is. Dat brengt mij op het tweede punt, het belang van gezonde overheidsfinanciën, ook hier in Nederland. In Nederland staan de overheidsfinanciën er internationaal gezien nog redelijk voor. Daar plukken wij nu de vruchten van, onder andere in de vorm van lage rentekosten. Tegelijkertijd moeten wij onze ogen niet sluiten voor het feit dat de situatie van de overheidsfinanciën in Nederland sterk is verslechterd. Het afgelopen jaar heeft Financiën samen met de Nederlandsche Bank en het Centraal Planbureau een schokproefanalyse uitgevoerd. Daaruit bleek dat bij nieuwe tegenvallers de economische groei een behoorlijke klap kan krijgen en dat de overheidsfinanciën dan sterk kunnen verslechteren. Onze staatsschuld is al sinds 2008 met zo'n 20% van het bnp toegenomen. Dat betekent dat de uitgangspositie voor de vergrijzing is verslechterd, terwijl Nederland te maken krijgt met een relatief forse vergrijzingsgolf. Als we nu niet werken aan het afbouwen van de schulden, hoe vervelend dat soms ook is, dan komt de rekening bij toekomstige generaties te liggen. De vergrijzing en de afbouw van schulden zullen in de komende jaren de groei drukken.

Dat brengt me bij het derde punt, namelijk het belang om het groeivermogen te versterken. Dat is belangrijk om Nederland welvarend te houden in een vergrijzende wereld, waarin de opkomende economieën een steeds grotere rol spelen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Hoe moet ik deze toch wel verontrustende woorden nu rijmen met de geruststellende woorden van de minister van vorige week? Toen zei hij dat er waarschijnlijk in 2012 geen extra bezuinigingen nodig zouden zijn.

Minister **De Jager**: Ik heb geen debat gehad in deze Kamer vorige week.

De heer **Koffeman** (PvdD): Nee, dat las ik in de krant.

Minister **De Jager**: Ja, precies. Daar was ik al bang voor.

De heer **Koffeman** (PvdD): Betekent dit dat u misschien vindt dat er wel extra bezuinigingen moeten komen?

Minister **De Jager**: Dit is daar geen natuurlijk moment voor in mijn betoog, maar laat ik even ingaan op de begrotingsregels. Die zijn soms heel moeilijk te begrijpen in een kleine krantenkop, maar de heer Koffeman kan dat wel. Wij kijken in het voorjaar op basis van de cijfers vooruit, niet alleen naar het lopende jaar, maar ook naar een jaar vooruit. We kijken dus komend voorjaar naar 2013. Als we door de signaalmarge van 1% bbp heen gaan, dan moeten we maatregelen nemen. Die maatregelen moeten we gaan voorbereiden in 2012 ten behoeve van Prinsjesdag 2012, maar ze slaan naar verwachting pas in 2013 voor het eerst neer. Als het uitgavenoverschrijdingen betreft, moeten we die in hetzelfde jaar nog oplossen. Inkomstentegenvallers door de verslechterde conjunctuur vangen we eerst op in de buffer van de automatische stabilisatoren, 6 mld. ongeveer, 1% van het bbp. Als het meer is, dan moeten we maatregelen nemen, zodat we in de jaren daarna weer richting het pad gaan. Dat is wat ik heb gezegd.

Voorzitter. Het kabinet heeft diverse stappen gezet om de innovatiekracht van Nederland te verbeteren. Door de zorgkosten te beteugelen, vermijden we dat andere noodzakelijke uitgaven zoals onderwijs worden verdrongen. De zorgkosten nemen namelijk enorm toe en als we dat in de komende jaren continue zouden toelaten, dan verdringt dat op een gegeven moment alle andere collectieve uitgaven. Iemand wees er al op -- ik dacht de heer Terpstra of de heer De Grave -- dat de zorgkosten en de kosten van de sociale zekerheid bij elkaar steeds meer de andere collectieve uitgaven verdringen, terwijl dat nu juist collectieve uitgaven zijn -- ik noem onderwijs en infrastructuur -- die investeringen zijn in de toekomst.

We zijn ook bezig met het nemen van diverse maatregelen om de bureaucratie te verminderen. Minder regels, een compactere rijksoverheid, decentralisaties naar medeoverheden, meer ruimte voor het bedrijfsleven voor eigen initiatief. Een belangrijke bijvangst is dat we zo in een vergrijzende omgeving ruimte scheppen op de arbeidsmarkt. Dat helpt bedrijven om concurrerend te blijven in een nieuwe wereld.

De heer **De Grave** (VVD): Voorzitter. Ik wil graag een verduidelijking vragen aan de minister op het vorige punt. Hij wijst terecht op het feit -- dat heb ik zelf ook gedaan -- dat vooral de zorgkosten stevig oplopen. Dan gaat het om de collectieve zorgkosten. Je zou kunnen zeggen: als burgers in dit land van mening zijn dat ze een groter deel van hun inkomen willen besteden aan zorg, in plaats van aan een vakantie, een ijskast, aan de auto, dat dit dan macro-economisch gezien een eigen afweging van de burgers is. Het probleem zit hem in het feit dat het overgrote deel van de kosten in Nederland collectieve lasten zijn. Vindt de minister het bespreekbaar en denkt het kabinet erover na om dat probleem langs die lijn een plek te geven en om het collectieve deel van de zorg minder groot te maken?

Minister **De Jager**: Voorzitter. Dat hangt er natuurlijk vanaf of er echt een keuze is voor iemand om te consumeren. We hebben een basispakket. De minister van VWS is beter geoutilleerd om het debat te voeren over de vraag wat er wel of niet in dat basispakket hoort. We hebben een basispakket en dat zou, vind ik, moeten bestaan uit de echt noodzakelijke zorg. Mensen hebben nu al de mogelijkheid om pakketten daarboven te stapelen met aanvullende verzekeringen. Daar heb ik het niet over. De stijging daarin zal de minister van Financiën niet snel zorgen baren. Het gaat mij inderdaad om de collectieve uitgaven voor zorg. Als

je echter noodzakelijke uitgaven heretiketteert van collectief naar privaat, dan ben je elkaar voor de gek aan het houden. Dat zou ook niet goed zijn. Als er echt keuzevrijheid is en het gaat om zaken die niet per se hoeven, die een extraatje zijn, dan zouden die in het aanvullende pakket kunnen zitten. Dat zeg ik zonder specifiek aan te geven waar die grens ligt, want dat laat ik aan de minister van VWS over.

De heer **De Grave** (VVD): Ik zou die discussie ook helemaal niet hier willen voeren. Dat is heel complex. Laten wij kijken naar het macrobeeld en een internationale vergelijking. Nederland heeft een heleboel sterke punten, maar het deel van de zorg dat collectief wordt gefinancierd, is in Nederland heel erg hoog, Europees vergeleken.

Minister **De Jager**: Dat ben ik met u eens. Ook in de ouderenzorg is met name de stijging in de komende jaren in Nederland relatief heel groot.

Voorzitter. Ik sluit mijn inleiding af. Het is eenieder duidelijk dat we in zwaar weer zitten. Het is echt alle hens aan dek. Het Nederlandse schip is schokbestendig, maar de golven zijn hoog. Herstellen van deze crisis is dan ook, zo vrees ik, niet zomaar makkelijk te doen. Om uit het dal te komen, is actie nodig. Het gaat niet automatisch, ook al levert die actie soms moeilijke beslissingen op. Zoals beargumenteerd in de Miljoenennota zullen de komende jaren niet eenvoudig zijn. Ik sluit daar de ogen niet voor en ben daar ook heel eerlijk over. De koopkracht zal onder druk staan. Door te werken aan financiële stabiliteit, aan gezonde overheidsfinanciën en aan het groeivermogen wordt echter wel de basis gelegd voor toekomstig herstel. Een voortvarende aanpak blijft nodig, zowel om de directe crisis te beheersen als om uiteindelijk weer in rustiger vaarwater te komen.

Voorzitter. Dan ga ik nu in op de specifieke vragen die zijn gesteld door de leden van uw Kamer.

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. De minister probeert ons ervan te overtuigen dat het allemaal zeer goed gaat met het in de hand houden van onze rijksfinanciën. Onder andere blijkt dat uit het beteugelen van de zorguitgaven, zoals hij net zei. Ik vind een stijging van 22% eerlijk gezegd daar niet onder vallen. Voordat de minister ingaat op de specifieke vragen, wil ik nog even terugkomen op de snelheid waarmee de minister een aantal wetten wel aan deze Kamer voorlegt als gevolg van de bankencrisis. Ik constateer namelijk dat er ook een aantal potentiële wetsvoorstellen is dat hij niet hier neerlegt. Ik denk met name aan de kwestie van de systeembanken, aan de "too big to fail"-status van banken in Nederland en aan de hele discussie over het scheiden van nuts- en zakenbanken. Waarom wacht de minister daarmee zo lang? Dat zijn toch twee essentiële vraagstukken om in ieder geval het bankengedeelte van de crisis adequaat te adresseren?

Minister **De Jager**: Het punt uit uw eerste vraag biedt hoop. Als ik het goed hoor, is immers ook de PvdA nu doordrongen van de urgentie van de stijgende kosten, van het beteugelen van onder andere de stijging van de zorgkosten en van het op orde brengen van de overheidsfinanciën. Dat was eigenlijk al te merken in het betoog in eerste termijn van de heer Postema, al werd er nog op twee gedachten gehinkt. Enerzijds gaat het misschien allemaal te ver, en anderzijds gaat het nog niet ver genoeg. Ik weet nog dat vroeger de heer Lubbers in zo'n situatie altijd zei: dan volgt het kabinet kennelijk precies de juiste middenweg. Dat ook de PvdA het zo belangrijk vindt om die kosten te beteugelen, biedt voor mij in ieder geval de hoop dat ik ook met de PvdA open dat debat in kan gaan.

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Een belangrijk punt. Het is nu net niet de middenweg, want dat is "stuck in the middle". Wat ik heb geprobeerd te betogen in eerste termijn, is dat de kortetermijnmaatregelen van dit kabinet weinig soelaas bieden en veel overhoop halen bij gezinnen die daar net zo afhankelijk van zijn. Wat wij bepleiten, zijn structurele hervormingen, ook in de zorg. Als die er komen, zal de minister zien dat hij ook bij de PvdA veel medestanders zal vinden.

Minister **De Jager**: Dat is interessant, want voor een minderheidskabinet is het altijd goed om te weten dat er voor hervormingen ook op andere partijen een beroep gedaan kan worden. Bij het pensioendossier is dat overigens ook gebeurd in de Tweede Kamer, zeg ik tegen de PvdA. We kunnen op hervormingen samenwerken. Helaas kan dat niet altijd, maar op sommige dossiers kan het wel.

Met de twee punten rond de financiële markten -- "too big to fail" en de nuts- en spaarbanken -- zijn wij wel degelijk aan het werk, op allerlei vlakken. Ten eerste is uit onderzoek, onder andere van de Wereldbank, gebleken dat een systeembank niet noodzakelijkerwijs een hoger risico heeft dan twee losse functies. Sterker nog, de onderzoekers wijzen op de grote risico's als je die twee functies helemaal tevoren al hebt gescheiden. Dan krijg je namelijk Lehmanbrothertjes en DSB'tjes en moeten de Lehmanbrothertjes een beroep doen op de wholesalemarkt, terwijl de DSB-bankjes heel veel geld ophalen en dat ook kwijt moeten op de kapitaalmarkt. In tijden van crisis functioneert de interbancaire markt niet, dus die twee vinden elkaar niet. Ze kennen het product niet, ze kennen niet de hypotheekportefeuilles en ze durven niet aan elkaar geld te lenen. Het probleem "know your customer", dat je een klant niet kent en de securisatie die daaruit voortvloeit, heeft juist bijgedragen aan het feit dat in Spanje de cajas, in Duitsland de Landesbank, in Nederland de DSB'tjes en de Icesaves en in Amerika de Lehman Brothers in problemen kwamen. Het waren niet zozeer de systeembanken die de grootste problemen hadden.

Wel is het zo dat die functies scheidbaar moeten zijn, ringfenceable. Ik ben inderdaad concreet bezig om wetgeving te maken. Ik steek niet onder stoelen of banken dat er in de Tweede

Kamer wel een debat over is of we niet tevoren die zaken eruit moeten trekken. De aanbeveling van de commissie-De Wit is naar mijn volle overtuiging wel duidelijk, namelijk dat dat niet al ex ante de bedoeling is maar dat je die functies scheidbaar maakt op het moment dat het nodig is. Dus je zorgt dat zo'n bank als het ware nu al zo is ingericht dat wanneer dat nodig is de minister van Financiën of de Nederlandsche Bank kan ingrijpen en die functies uit elkaar kan drukken, terwijl die van te voren misschien juist kunnen leiden tot een hoog risico. Dus wij zijn hier echt mee bezig en ik kom ook met voorstellen op beide onderwerpen.

Overigens hebben wij bij "too big to fail" ook al recentelijk weer extra maatregelen afgekondigd, zoals een SIFI surcharge door Financiën en de Nederlandsche Bank voor Nederland, naar Zwitsers voorbeeld, en een hogere kapitaaleis voor de systeemrelevante instellingen in Nederland. Dus zij moeten aan strengere voorwaarden voldoen. Wij zijn een van de eerste landen in de eurozone die zijn overgegaan tot dat soort maatregelen.

Dan de specifieke vragen. Ik heb eerst een blok internationale vragen, dan vragen over Europa, vervolgens over de financiële markten en ten slotte over het begrotingsbeeld. Ten slotte zal de staatssecretaris ingaan op de fiscale vragen. Onder die noemer gaat hij ook in op de bankenbelasting en de hypotheekrenteaftrek, want de staatssecretaris doet moeilijke dingen vandaag in dit debat.

Eerst dus het blok internationaal algemeen exclusief Europa. De heer Terpstra heeft gevraagd naar hervorming van het IMF. Een jaar geleden is een pakket aan IMF-governancehervormingen afgesproken. De opkomende economieën krijgen meer gewicht in het IMF en Europa zal inderdaad twee stoelen inleveren in de IMF Board. Wij zijn op dit moment nog bezig om die afspraken in te vullen. Die stoelendans doe je achter de schermen, het is diplomatie. De heer Terpstra kent dat wel. Het is altijd heel ingewikkeld, want niemand durft het eerst op te staan: opgestaan, plaats vergaan. Dus wij zijn dit met elkaar aan het bespreken. Wij vinden dat Nederland daarin een actieve rol moet hebben. Wij kijken hoe wij een bijdrage kunnen leveren aan het vrijmaken van stoelen voor de opkomende markten, terwijl wij wel betrokkenheid houden bij het IMF, want dat vinden wij natuurlijk ook heel belangrijk. Ik vind het in dit stadium lastig om in het openbaar uitspraken te doen over welke landen wij dan specifiek spreken. Wij spreken met diverse landen om tot een vergelijk te komen.

Dan de G8-nieuwe stijl. Is dat scenario door de eurocrisis nu dichterbij gekomen, met bijvoorbeeld één vertegenwoordiging van de EU in de G20? Europa is al in de G20 vertegenwoordigd door de Europese Raad en de Commissie. Toen ik erbij zat, onder andere op de allereerste G20 voor regeringsleiders toen ik als surrogaat-regeringsleider mocht optreden, viel het mij ook al op dat er een heleboel Europese landen aan tafel zitten, naast de voorzitter van de Europese Raad en de Europese Commissie. Dus dat is al het geval. Het is natuurlijk moeilijk te voorspellen wat de toekomst moge brengen, want het is ook duidelijk dat die landen niet altijd dezelfde inbreng hebben als de Commissie en de Raad. Dat maakt het allemaal wel heel lastig. Wij zijn natuurlijk nog niet één federaal Europa. Daar is het kabinet overigens ook geen voorstander van. Wij blijven landen met een eigen buitenlands beleid.

De heer **Backer** (D66): U schetst eerst een wat potsierlijk beeld van de G20, volgens mij geheel naar de werkelijkheid. Daarin zijn dus allerlei Europese landen vertegenwoordigd, de voorzitter van de Commissie en de president van de Europese Raad. Daar laat u op volgen: maar wij zijn ook geen voorstander van een federale aanpak. Is dat met elkaar te rijmen?

Minister **De Jager**: Ja, want ik constateer ook dat dat nu kennelijk nu nog nodig is omdat die verschillende landen een verschillend geluid hebben, dat moet worden gehoord. Het zou natuurlijk prachtig zijn wanneer je als één Europees blok één geluid zou kunnen laten horen, dat democratisch tot stand is gekomen en dat eensluidend is. Maar zolang die diversiteit er is, cultureel maar ook politiek, ook in het buitenlands beleid en met meer dan accenten, vind ik het ook belangrijk dat in een zo belangrijk gremium als de G20 verschillende accenten, gradaties, schakeringen van Europa naar buiten kunnen worden gebracht, omdat Europa niet één land is. Dus het is op zichzelf ook goed dat die verschillende landen daar vertegenwoordigd zijn. Ik bedoelde te zeggen dat het er wel een beetje tegenaan schuurt dat er ook een vertegenwoordiging zit die dan weer alle Europese landen vertegenwoordigt, en die dan soms ook weer een eigen agenda heeft en niet per se de mening van de Europese landen vertegenwoordigt.

De heer **Backer** (D66): Maar dan draait u het om. Nadat het volledige palet aan verschillende meningen van Europa daar is uitgesproken, gaat de president van Europa ook nog een keer iets zeggen. Ik zou het eigenlijk andersom willen zeggen. De effectiviteit van die vertegenwoordiging daar neemt natuurlijk af. Dan praat ik niet over de pragmatische aanpak waarover u hier spreekt maar over de wenselijke aanpak. Europa zou veel effectiever zijn als wij daar wel met één stem konden spreken, met alle problemen die daar in het voortraject natuurlijk aan voorafgaan.

Minister **De Jager**: Ja, dat zou kunnen, maar ik constateer dat dat niet het geval is en dat niet alle landen het altijd met elkaar eens zijn in Europa. Overigens zit je wel met veel landen aan tafel, dus dat biedt je ook een zekere invloed wanneer je in het IMF acht -- of straks zes -- stoelen hebt als Europa. Dan heb je toch meer te zeggen dan de VS met die ene stoel. Dat is ook de reden waarom de VS graag dat aantal stoelen van Europa wat wil terugbrengen, want de VS heeft niet meer in te brengen dan alle Europese landen bij elkaar op dit moment in het IMF.

Dan het blokje Europa. Ik begin met de vraag van de heer De Grave hoe het staat met versterking van de governance in Europa. De positie van de commissaris voor Economische en Monetaire Zaken wordt binnen de Commissie versterkt naar aanleiding van de uitkomsten van de Eurotop. Nu is het ook zaak om verder te kijken hoe die commissaris meer instrumenten krijgt om budgettaire discipline te handhaven en liefst ook nog eens zo veel mogelijk los van de Raad, vinden wij als Nederland.

Er zijn twee trajecten gaande. Ten eerste komt de Commissie naar alle waarschijnlijkheid morgen met een voorstel op basis van artikel 136 van het verdrag. Ten tweede is president Van Rompuy verzocht om te kijken naar manieren om onder andere verdere budgettaire discipline af te dwingen, desnoods door middel van een limited treaty change. Het rapport zou in maart 2012 klaar moeten zijn, waarbij de Europese Raad van aanstaande december de voorlopige hoofdlijnen ervan al zou moeten accorderen. De eurogroep zal dan verder ook worden geïnformeerd over dit traject. Dus de interne positie van de commissaris is eigenlijk al geregeld en die ten opzichte van zijn collega's is versterkt. Nu komt het er ook op aan om hem meer instrumenten te geven. Voor een deel is dat ook gebeurd, voor een deel vinden wij dat het nog verder kan. Daarmee is de Commissie ook bezig. Dat is ook het traject van Van Rompuy zelf.

Europa heeft twee keer een stresstest uitgevoerd, die geen rekening hield met afboekingen. Dat was inderdaad het geval. Wel werden de exposures transparant gepubliceerd, bij de laatste stresstest althans. Desalniettemin was dat een momentopname van een fictief scenario. Dit jaar was de stresstest wel strenger, maar werd de afboeking nog niet gedaan. Op dit moment is er dus met de nieuwe kapitaalsversterkingsexercitie wel degelijk sprake van dat de afboeking op staatsobligaties mee wordt genomen en dat de nieuwe kapitaaleis van 9% core tier 1 vanaf 30 juni 2012 geldt. Het overheidspapier wordt hierbij op de marktwaarde van eind september 2011 gewaardeerd. Je moet al die afboekingen dan ook daadwerkelijk doen. Voor de voorlopige test gebaseerd op de data van juli 2012 houdt dit in dat er zo'n 100 mld. kapitaaltekort is. Het is echter nog onzeker hoeveel dit precies is. Veel banken hebben waarschijnlijk in de tussentijd papier verkocht. Het kan dus ook minder zijn. Men is gelukkig veel strenger geworden. Nederland heeft daar heel erg op aangedrongen.

Er werd gevraagd hoeveel euro er uitstaat in de PIIGS-landen. Precieze cijfers over de exposure van de Nederlandse sector kan ik niet geven. Die zullen ook aan snelle veranderingen onderhevig zijn. Ik moet even putten uit openbare gegevens, omdat de rest toezichtsvertrouwelijk is. Ter indicatie vertel ik dat de exposure van Nederland op Spanje enkele maanden geleden circa 75 mld. was, waarvan 10 mld. op staatsobligaties, en op Italië 65 mld. tot 70 mld., waarvan circa 40 mld. op staatsobligaties. De exposure op de andere kwetsbare landen, Griekenland, Ierland, Portugal, de programmalanden, is een stuk kleiner. Het gaat niettemin bij elkaar om veel geld dus.

De heer Van Strien had het over de 3% en de 60% van het SGP. Hij vroeg of je de 5% groei wel haalt. Kennelijk refereert de heer Van Strien aan een rekensom waarbij sprake is van een inflatie van 2%, een reële economische groei van 3% en een tekort van 3%. Dat is dus een nominale groei van 5%. Normaal rekenen wij overigens nooit in nominale groei. In die situatie convergeert de schuldenlast naar 60% van het bbp. Het klopt dat Europa gemiddeld geen reële groei van 3% meer laat zien. Het is niet meer reëel om dat aan te nemen. Dat is ook een van de redenen dat we de preventieve arm van het SGP hebben aangescherpt, het governancepakket. Hierdoor moeten lidstaten niet alleen hun tekorten terugbrengen naar 3% van het bbp, maar ze moeten ook meer dan eerst bewegen naar een evenwicht op de begroting. Dat is een alternatieve route om te realiseren dat de schuldenlast naar 60% van het bbp convergeert. Sowieso is er nog een tweede afspraak gemaakt met het sixpack, namelijk dat ook de excessieve schuld boven de 60% in 1/20 afgebouwd moet worden. We hebben meer veiligheidskleppen ingebouwd dan in het oude SGP. Dat was op dit punt inderdaad niet meer afdoende.

De heer Van Strien vroeg ook of de statistieken wel betrouwbaar zijn. Ik vind het altijd lastig om daar met zekerheid commentaar op te geven, want in Griekenland waren die verre van betrouwbaar. Het lijkt er wel op dat de Griekse situatie tamelijk op zichzelf staat. Dat de cijfers zo excessief niet kloppen, hebben we niet in andere landen gezien. De cijfers van Italië en Spanje worden niet vaker bijgesteld dan cijfers van noordelijke landen.

Ook vroeg de heer Van Strien of er naar aanleiding van de situatie in Griekenland stappen zijn gezet om de statistieken van Europa te verbeteren. Onder meer heeft het Europese statistiekbureau Eurostat nu al nieuwe bevoegdheden gekregen. Het mag bijvoorbeeld boekinspecties en meer controle op publieke entiteiten uitvoeren die cijfers van nationale statistiekbureaus verstrekken. Men is dus overal bezig. Tot nu toe heeft dit niet tot een nieuwe doos van Pandora geleid.

De CDA-fractie vroeg of er goede afspraken komen met betrekking tot de naleving van het SGP. Ja, dat is natuurlijk essentieel. Er zijn inmiddels al goede stappen gezet, maar er moet meer worden gedaan. Er is echter al wel heel veel gedaan. De Amerikanen zeggen: Never waste the opportunities of a good crisis. Dat hebben we ook gedaan met het aannemen van het governancepakket en het versterken van de positie van de commissaris van Economische en Monetaire Zaken. Het kabinet is via meerdere kanalen bezig om nog verdere versterking te bepleiten. Er komen morgen Commissievoorstellen, twee verordeningen, uit over de versterkte monitoring van lidstaten met een buitensporig tekort en over versterkte surveillance van lidstaten in financiële problemen. Het zijn verordeningen. Die kunnen we dus ook snel tot wetgeving maken, als er overeenstemming is. Het

tweede rapport van Van Rompuy noemde ik al. Centraal voor het Nederlandse kabinet staat dat de Eurocommissaris de juiste instrumenten krijgt, zo onafhankelijk mogelijk van de Raad.

Ook vroeg de heer Terpstra naar het betrekken van de bankensector, de zogenaamde psi, private sector involvement. Daar wordt verschillend over gedacht. Ten eerste moeten alle crediteuren een rol spelen om tot een houdbare Griekse rol te komen, ook de bancaire sector, als je constateert dat de schuld van dat land niet houdbaar is. We hadden daar vraagtekens bij en hebben herhaalde malen het IMF verzocht om met een schuldhoudbaarheidsanalyse te komen. Met name ikzelf en Duitsland hebben daar heel erg op aangedrongen. Die is gekomen. De schuld bleek inderdaad niet houdbaar te zijn. In die situatie moet je van de obligatiehouders op dat moment een bijdrage vragen, want alleen door een significante bijdrage van de private sector, de banken met name, kan de herstructurering van Griekse schulden succesvol zijn. De eurolanden hebben in het eerste steunpakket het voortouw genomen in de ondersteuning van Griekenland. De private sector heeft daarvan kunnen profiteren en heeft hiermee tijd gekregen om in de tussentijd balansen te versterken. Banken zijn veel sterker geworden. De situatie in Griekenland is nu intern dusdanig verslechterd dat de private sector een bijdrage moet leveren. Inmiddels hebben banken de gelegenheid gehad om zich wat meer te wapenen.

De heer Reuten vraagt, de redenering van het kabinet volgend, of ik nog meer aan financiële stabiliteit kan doen. Ja, dat kan ik. Er ligt namelijk een uitvoerig pakket aan maatregelen om de financiële stabiliteit nog beter te waarborgen. Ik refereerde al aan acht wetsvoorstellen die in de Eerste Kamer liggen. Er komen nog veel andere maatregelen aan, zoals een ex ante gefinancierd depositogarantiestelsel en een crisisinterventiewet met interventieladder. Verder worden de kapitaaleisen van banken aangescherpt via CRD IV. In Nederland is er een nationale surcharge voor SIFI's. Het gebruik van centrale tegenpartijen bij derivate contracten wordt bevorderd via EMIR. We versterken verzekeringstoezicht via Solvency II. We hebben dus een totaal omvattend pakket. In reactie op de uitvoering van de commissie-De Wit heb ik pas een vrij uitvoerige brief naar de Kamer gestuurd, waarin, pagina's vol, staat wat we op dit moment allemaal aan het doen zijn. Het is echt te veel om op te noemen, zowel in wetgeving, als daarbuiten met de Nederlandsche Bank et cetera.

De heer **Reuten** (SP): Dat is heel indrukwekkend, maar ik vroeg iets anders. In de Miljoenennota werd de bankenbelasting van 300 mln. verdedigd in termen van stabiliteit. Ik neem aan dat dit gaat om de hefboomwerking voor vreemd en eigen vermogen. Ik vroeg of de minister in dat kader nog meer aan stabiliteit wil doen, door een nog hogere bankenbelasting in te voeren. Maar misschien beantwoordt de staatssecretaris dat.

Minister **De Jager**: De staatssecretaris zal straks verder ingaan op de bankenbelasting en op de tariefsetting. Laat ik alvast zeggen dat dit maar een heel klein onderdeel is van de financiële stabiliteit. Het is niet iets dat het hele systeem veel stabieler zal maken. De bankenbelasting heeft overigens twee rechtvaardigingsgronden. Allereerst is dat het feit dat de overheid de impliciete garantie afgeeft aan systeemrelevante instellingen. Daar vragen we een prijs voor. Het kabinet vindt dat de bankensector daar een bijdrage aan moet betalen. Het tweede is dat als je toch een bankenbelasting hebt, je die dan zo in moet richten dat je niet of weinig risicodragende passiva niet of minder belast dan meer risicodragende passiva. De bankenbalans aan de passivakant heeft grofweg drie blokken. Het eerste is het eigen vermogen. Dat wordt geadresseerd door Basel III. Het tweede wordt gevormd door de deposito's. Dat wordt geadresseerd door de dgs-heffing voor het depositogarantiestelsel. Het derde is het vreemde vermogen dat niet onder het dgs valt. Dat wordt geraakt door deze nieuwe bankenbelasting. Zo hebben we een mooi, alomvattend pakket. Dat bevordert inderdaad wel enigszins de financiële stabiliteit, maar de rechtvaardigingsgrond van het vragen van een bijdrage van banken voor het impliciete risico dat wij lopen, is groter dan dat. De financiële stabiliteit zit ook voornamelijk in al die andere onderwerpen.

De heer Backer van D66 vraagt of ik vind dat in Europa meer solidariteit nodig is en wat ik vind van de pro-Europakoers van de CDU. Ik heb altijd al gezegd dat Nederland zelf ook een pro-Europakoers vaart. Wij vinden dat dus alleen maar goed. We zijn solidair met Europese landen die onder druk staan. Nederland is een van de belangrijke steunverlenende landen. We denken ook heel actief mee over het versterken van de governance, want in het voorkomen zit net zoveel solidariteit, of nog meer. Ellende voorkomen is namelijk belangrijker dan ellende genezen. Dat is essentieel voor een houdbare euro op de langere termijn. Alleen solidariteit vanuit de sterke landen is natuurlijk niet voldoende, want het is juist belangrijk -- voor de financiële markten is dat zelfs het allerbelangrijkste -- dat landen zelf alles doen om orde op zaken te stellen en het vertrouwen van de markten te herwinnen: de overheidsfinanciën saneren en structureel hervormen. Dat moeten die landen sowieso doen, en wij staan gereed om aan landen die dat doen liquiditeitssteun te bieden.

Uit een recent CPB-boek blijkt dat de kosten van een break-up van de eurozone gigantisch kunnen zijn. Nederland profiteert als kleine, open economie van Europa en de voordelen van de euro zelf zijn nog niet eens heel goed te kwantificeren. Met name de voordelen van de interne markt zijn namelijk door economen heel goed gewaardeerd. Overigens hangt de euro wel sterk samen, ook in politieke zin, met de interne markt. Je kunt niet zo makkelijk zeggen: het een is een maandsalaris en het andere een weeksalaris. Bij elkaar is het een maand en een week, zou je kunnen zeggen. Ik zie wel in dat het moeilijker is om de voordelen van de euro te kwantificeren, maar andersom ben ik het

zeker ook eens met de andere conclusie van het Centraal Planbureau, namelijk dat de kosten van het opbreken nu je er eenmaal in zit, uitzonderlijk hoog en heel onvoorspelbaar zijn. Om die reden hebben wij ook het beleid ingezet van het nemen van uitzonderlijke maatregelen om de stabiliteit van de euro te borgen. Dat is inderdaad ook voor een belangrijk deel ingegeven door welbegrepen eigenbelang. Dat is natuurlijk ook waar.

De heer Backer heeft gevraagd of ik kan bevorderen dat de EFSF een bankstatus krijgt. Dat idee is door een aantal partijen geopperd. Wij hebben nu een aantal leveragevoorstellen gedaan die door de eurotop van 26 oktober jongstleden zijn voorgesteld. Die eurotop heeft niet dit voorstel gedaan. Daarom kijken wij nu met voorrang naar de twee leveragevoorstellen van de Europese regeringsleiders. Wij zijn terughoudend ten opzichte van voorstellen die de ECB te zeer betrekken bij de crisis. De ECB moet in ieder geval onafhankelijk blijven. Dat is ook essentieel voor de monetaire stabiliteit op langere termijn. Wanneer wij de volgende week in Brussel bij elkaar komen, verwacht ik dat de baas van het noodfonds, die optimistisch is over de leveragevoorstellen, concreet kan zeggen wat hij denkt te kunnen binne

De heer **Backer** (D66): Waarop is het optimisme van de minister op dit punt gebaseerd? Wij lezen uitlatingen van de baas van de EFSF. Wij hebben ook kunnen zien wat de G20 zei op de vraag van Europa of men wilde meedoen. Ik zeg het in mijn eigen woorden. Als Europa niet samen iets kan bedenken waarin wij geloven, zullen wij daaraan ook niet meedoen, zei de G20. Men heeft het natuurlijk diplomatieker gezegd. Een van de gedachten was om special purpose vehicles te creëren. De Engelse termen sluipen hier een beetje binnen. De minister sprak over leverage. Ik denk dat wij daarmee hetzelfde bedoelen. Als het iets anders is, wil ik dat graag horen. Wat zijn dan de middelen die de EFSF kan creëren als derde partijen daar geld moeten inleggen? Hoe is dat dan geloofwaardig? Daarom kwam ik met de gedachte, die overigens niet van mij is, van een eventuele bankstatus van een dochter van de EFSF.

Minister **De Jager**: Dit idee is heel veel geopperd. Het wordt nog steeds geopperd. Nogmaals, ik serveer niets bij voorbaat af. Ik constateer alleen dat de regeringsleiders hebben gevraagd deze twee leverageopties te bekijken. Daarmee is de baas van het noodfonds ook bezig. Ik heb geen optimisme proberen te uiten. Dit is het optimisme van de heer Klaus Regling, de baas van het noodfonds. Die heeft aangegeven dat hij in dit stadium nog wel optimistisch over is over de mogelijkheid van een leverage. In ben in deze crisis het stadium van het optimisme allang voorbij. Het is een soort doorgegeven optimisme, maar in ieder geval niet van mijzelf.

De heer **Backer** (D66): Ik probeer het aan de minister door te geven.

Minister **De Jager**: Wij weten dit binnen enkele dagen. Als het dan niet komt, zal ik de heer Regling vragen: wat is het nu, gaat het nu wel of niet lukken? Want wij moeten verder met het noodfonds, het moet worden versterkt en het is belangrijk om aan de financiële markten te laten zien dat het ons menens is. Het gaat om de verzekeringsoptie. Dat betekent dat er een soort "first loss"-garantie bestaat van 20%, 30% of 50%, van een nog te bezien percentage, op door probleemlanden uit te geven schuldpapieren. Daarop zit een "first loss"-garantie van bijvoorbeeld de EFSF. Het probleem is nu al dat het EFSF lastig aan geld kan komen. Dat is voor ons wel een aandachtspunt. Dat heeft ook te maken met de totale garantiestructuur, want dit wordt gegarandeerd door eurolanden, maar die zitten zelf in een crisis. De markt vraagt wel wat die garantie van landen die zelf in een crisis zitten dan waard is. Dat is wat er gebeurt. Dat is één optie.

De tweede was de SPV-optie. Daarover hebben de BRIC-landen al gezegd dat ze zoiets liever via het IMF doen en niet via de EFSF. Dat zouden wij prima vinden, want Nederland heeft altijd zoveel mogelijk IMF-involvement willen hebben. Ik hoop dat het IMF daarover volgende week tijdens de bijeenkomst van de eurogroep iets kan zeggen. Nederland vraagt in ieder geval ook daarvan duidelijkheid.

De heer **Backer** (D66): Is de minister het met mij eens dat wij in deze Kamer het noodfonds weer moeten bespreken als het optimisme, dat ik deel, in de realiteit niet wordt bewaarheid?

Minister **De Jager**: Dat zou goed kunnen. Ik sluit niets uit. Ik lees heel vaak in de krant dat Duitsland en Nederland de vergroting van het noodfonds tegenhouden. Niets is minder waar. Ik hoorde het vanmorgen nog een partijgenoot van de heer Backer zeggen in een radioprogramma.

De heer **Backer** (D66): Dat kan geen toeval zijn.

Minister **De Jager**: Dat kan geen toeval zijn, maar ik kan de heer Backer direct geruststellen: dat is niet het geval. Er zijn wel veel landen -- ik zal ze niet allemaal opnoemen -- die op dit moment bijvoorbeeld een verhoging blokkeren, maar Nederland blokkeert niets. Wij eisen wel, terecht, heel veel terug aan structurele verandering. Dat steunt de D66-fractie over het algemeen ook altijd: governance, veel strengere regels, meer Europees begrotingstoezicht. Dat ontvangt ook warme steun van de fractie van de heer Backer.

De heer **Backer** (D66): Ik had het niet beter kunnen zeggen.

Minister **De Jager**: Precies. Wij zeggen: kom op met die vraag, maar dan krijg je ook een rekening terug gepresenteerd. Het probleem is nu echter dat veel andere landen blokkeren. Wij moeten daar dus eerst deze opties langslopen, om te zien of dat lukt. Als dat niet lukt, moeten wij bekijken of het nodig is het noodfonds zelf te vergroten of wat dan ook.

De heer **Reuten** (SP): Ik wil het standpunt van het kabinet over dit punt heel scherp hebben: de euro is primair een kwestie van Nederlands eigenbelang en iets als de Europese Gemeenschap is secundair?

Minister **De Jager**: Precies rangorden aanbrengen in beweegredenen vind ik lastig. Ik weet ook niet of ik mij daartoe moet laten uitlokken. Het is goed bedoeld van de heer Reuten. Het is welbegrepen eigenbelang, maar er hoort ook dat je met elkaar in een bootje bent gestapt. In een monetaire unie gaan is net zo zwaar als in een huwelijksbootje stappen, zeggen sommigen. Ik denk dat het in Nederland een stuk makkelijker is om terug te stappen uit het huwelijksbootje dan terug te stappen uit een monetaire unie. Ik kan dus wel zeggen dat in een monetaire unie stappen een veel groter commitment betekent dan in een huwelijksbootje stappen. Als je samen in het monetaire bootje stapt, geldt dat wie A zegt ook B moet zeggen. Naast welbegrepen eigenbelang hoort er ook verbondenheid bij met die economische en monetaire unie. Dat is ook een stukje solidariteit. Om er nu een kunstmatig onderscheid in te maken ... De een zal misschien meer nadruk op het een leggen en de ander wat meer nadruk op het ander, maar als minister van Financiën kom ik tot dezelfde conclusie.

De heer Backer heeft gevraagd naar de uitgifte van eurobonds, zoals de heer Verhofstadt cum suis heeft bepleit. Op 5 oktober jongstleden heb ik een brief gestuurd naar de Tweede Kamer met allerlei voor- en nadelen van eurobonds. Daarin stonden heel objectief de voor- en nadelen beschreven, zonder dat ik daaraan een oordeel wilde koppelen. Samengevat: het is geen oplossing in de context van deze crisis. Sterker nog: omdat wij dat begrotingstoezicht nu niet hebben, waren de financiële markten de enige andere prikkel waardoor Berlusconi uiteindelijk is vertrokken. Het was niet omdat Europa daartoe had opgeroepen of omdat de Europese Commissie een brief schreef. Het waren de financiële markten die ook nu Italië en Spanje echt aanzetten tot change, tot grote veranderingen. Dat hopen wij in ieder geval. Als je die prikkel wegneemt terwijl de andere er nog niet is, is het pervers. Kort en goed: nu niet. Het is geen oplossing voor deze crisis, maar voor de lange termijn. Als alle landen beneden de 60% schuld zitten, als je het een beetje à la Bruegelinstituut inricht, met boven de eerste 60% red bonds, met heel streng begrotingstoezicht en automatische sancties, dan zou je in theorie een Pareto-optimum kunnen bereiken. Landen krijgen dan wel liquiditeitsvoordeel, maar hebben geen nadeel door credit default swap. Voor Nederland zou dit zelfs in die context positief kunnen uitpakken. Dan spreek je over misschien wel tien, vijftien of twintig jaar. Dat sluit ik op de heel lange termijn niet uit. Op de korte termijn is het voor landen een perverse prikkel om te hervormen. Het zou Nederland ook veel meer rente kosten. Als schatkistbewaarder vind ik dat geen goed idee. Op de korte termijn, in de context van deze crisis, is het dus geen oplossing, maar wij sluiten dit perspectief niet bij voorbaat uit.

De heer Backer heeft voorts gesproken over de European Debt Agency. Een en ander hangt samen met de eurobonds en het gezamenlijk uitgeven van schuld.

Ook vraagt de heer Backer naar een langetermijnvisie voor Europa en wil hij graag weten welke stappen nodig zijn om de crisis te beëindigen. Het kabinet heeft een tweetal brieven verzonden aan de Tweede Kamer waarin de langetermijnvisie voor Europa is opgenomen. De eerste brief, verstuurd in de zomer door de minister-president en mijzelf, ging over het Stabiliteits- en Groeipact, de tweede brief, verstuurd door de minister van EL&I en mijzelf, handelde over de macro-economische onevenwichtigheden. Bij elkaar is dat een heel pakket aan visie op de toekomst van Europa, gebaseerd op een aantal sporen. Het eerste spoor wordt gevormd door begrotingsdiscipline, betaalbare cijfers, onafhankelijke ramingen, onafhankelijk commissarissen en een interventieladder met oplopend Europees instrumentarium om dwingend te kunnen ingrijpen. Het tweede spoor bestaat uit concurrentievermogen, strikte naleving van de macro-economische onevenwichtighedenprocedure, inclusief sancties en, wat Nederland betreft, een onthouding van Europese fondsen. De geruchten gaan dat de Commissie morgen het Nederlandse voorstel overneemt, zodat die fondsen dus kunnen worden onthouden. Dat zou goed nieuws zijn, want dat lijkt mij echt iets voor de Zuid-Europese landen. Het is echt een substantiële straf voor het geval men "stout" is geweest. Het derde spoor behelst de versterking van het financieel toezicht. Eerst zal overal in Europa gewerkt moeten worden aan het herkapitaliseren van instellingen tot een gelijk niveau. Naast een geharmoniseerd Europees toezicht moet er ook in Nederland een Europees crisis- en resolutieraamwerk komen. De kosten van crisisresolutie moeten zo veel mogelijk bij private partijen worden neergelegd. Als op die drie hoofdsporen de nodige vooruitgang wordt geboekt, kunnen wij als Europa inderdaad sterker uit de crisis komen. Ik wijs op hetgeen aan de andere kant van de plas, in de Verenigde Staten gebeurt. Daar heeft men weliswaar te maken met één regering, één parlement en één senaat, maar daar maakt men er op dit moment een potje van. De Verenigde Staten hebben een grotere schuld en een groter tekort dan gemiddeld in de eurozone het geval is.

De heer De Lange heeft gevraagd wat ik vind van de Matheo Solution. Die is praktisch onuitvoerbaar en heeft op een aantal punten ongewenste effecten. Die oplossing houdt in dat de ECB direct kan ingrijpen in het prijs- en loonpeil van de individuele lidstaten. Het ECB-bestuur betaalt voortaan wat onze salarissen waard zijn. Het zou ook gepaard gaan met een verstoring van het prijsmechanisme en meer gaan in de richting van een centraal gestuurde economie. Wij denken dat dit niet op veel warme belangstelling in Europa kan rekenen.

De OSF spreekt voorts over twee extreme opties: de euro behouden tegen elke prijs, of

opbreken van de eurozone en terugkeren naar de nationale munteenheden. Dat zijn twee ongewenste uitersten. Ook journalisten stellen mij tijdens interviews wel eens de vraag: wilt u dat de euro wordt opgebroken, of moeten alle registers maximaal worden opengetrokken en moet er een onbeperkte subsidiepijplijn worden aangelegd van nood naar zuid? Beide opties zijn uiterst onwenselijk. Ik denk dat er andere opties zijn, die wij momenteel uitvoeren.

De heer **De Lange** (OSF): Twee dingen over de Matheo Solution. Het is niet de bedoeling dat de ECB vanuit een dictatoriaal gevoel vaststelt hoe de wisselkoersen zullen zijn in de landen die problemen hebben. Dit moet gebeuren op basis van keiharde economische indicatoren, die natuurlijk wel degelijk bestaan. Die wisselkoersen worden niet tot stand gebracht via ongewenste mechanismen, maar op basis van de economische werkelijkheid van dat moment. Het grote voordeel is dat de desbetreffende landen zelf in staat zijn, via het normale mechanisme van devaluatie dat wij al honderd jaar kennen, zichzelf weer uit het moeras te trekken. In alle andere varianten is dat veel minder aan de orde.

Dat de beide extreme standpunten niet realistisch zijn, ben ik uiteraard eens met de heer De Jager. Ook vandaag echter beluister ik dat men misschien niet tot elke prijs de euro wil behouden, maar dat men wel bereid is daar een zeer hoge prijs voor te betalen. Het verhullend jargon zegt altijd dat het de Staat is die de prijs betaalt, maar de werkelijkheid is dat de belastingbetaler de prijs betaalt. Die wil graag weten hoe hoog die prijs is in individuele gevallen. Daar horen wij echter heel erg weinig over.

Minister **De Jager**: Het is natuurlijk heel moeilijk om die prijs te kwantificeren, maar wij proberen daar wel informatie over te geven. Ook het Centraal Planbureau heeft een poging gedaan om te beschrijven dat de kosten voor het opbreken van de EMU enorm hoog zijn. Die zijn gigantisch hoog. Terecht merkt de heer De Lange op dat de kosten voor de staat uiteindelijk de kosten voor de burger zijn. Zowel gisteren als vorige week maandag heb ik op een middelbare school een gastles gegeven aan 15- en 16-jarige scholieren, wat ik lang niet heb kunnen doen vanwege de eurocrisis. Ik heb hun laten zien dat zij gemiddeld al €25.000 schuld hebben, want de staatsschuld is immers ook hun schuld. Die scholieren schrokken zich natuurlijk dood, want zij krijgen slechts een paar euro zakgeld per week. Het opbreken van de eurozone leidt wel tot enorm hoge kosten. Alhoewel het nooit precies kwantificeerbaar is, zijn er veel onderzoeken die dat ondersteunen. Ook veel economen geven dat aan.

De heer **Reuten** (SP): Ik weet dat de minister het niet zo bedoelt, maar als ik dit verhaal van een ander zou horen, zou ik het een beetje demagogisch vinden ten opzichte van die scholieren. Het CBS heeft eveneens berekend hoe groot het bezit is dat daartegenover staat. Vanuit dat oogpunt hebben wij een flink positief staatsvermogen. Vertelt de minister dat ook aan de kinderen?

Minister **De Jager**: Dat vertel ik de kinderen ook, maar ik vertel hun tevens dat die schuld voor een deel zit in pensioenclaims van hun ouders. Als het misgaat met de euro, kunnen de pensioenclaims wel eens een stuk minder waard worden. Ook dat vind ik een ondersteuning van ons beleid om een dergelijk horrorscenario te voorkomen.

Ik begrijp heel goed hoe vanuit de zijde van de OSF wordt geredeneerd. Het punt blijft dat ik het idee in algemene en praktische zin niet uitvoerbaar acht. Ik zie er ook heel erg weinig belangstelling voor dit idee binnen de eurolanden. Ik denk dus niet dat dit een oplossing zal bieden.

De heer **De Lange** (OSF): De minister zei zojuist dat als het slecht gaat met euro, dat voor de pensioenen heel negatieve gevolgen kan hebben. Dat is ongetwijfeld waar. Als de euro echter tot elke prijs behouden blijft, zal de ECB schulden blijven opkopen, waardoor de inflatie aangejaagd wordt en het om die reden slecht zal gaan met de pensioenen. Dus linksom of rechtsom gaat het slecht met de pensioenen.

Minister **De Jager**: Als de eurozone opbreekt, heeft het sowieso heel nare gevolgen. Die nare gevolgen zijn er ook bij een hoge inflatie. Die hoge inflatie hebben wij echter niet en die wordt op dit moment ook niet voorzien. Wij gaan nu naar een situatie waarin veel economen juist een lage inflatie verwachten, vanwege de economische situatie. Ik ben het met de OSF eens dat inflatie slecht is voor de pensioenen. Ik zit in het traditioneel Duits-Nederlandse kamp waar het de inflatiebestrijding betreft, want inflatie is toch een soort ontneming van mensen met vermogen en oudere mensen. Wij proberen inflatie dus zo veel mogelijk te voorkomen.

De heer **Backer** (D66): Misschien heeft de minister het gezegd en heb ik het gemist, of misschien is het een van de onderwerpen waar de Commissie morgen mee naar buiten komt, maar ik heb nog geen antwoord gehoord op mijn vraag over de versterking van het Europese toezicht op de banken via de European Banking Authority. Ik kan mij niet goed voorstellen dat de Commissie daarmee komt, want dat zou toch een verdragswijziging inhouden? Niet alleen coördinerende bevoegdheden, maar ook werkelijke bevoegdheden bij de Europese toezichthouder voor banken. Zit dat in de voorstellen? Zo niet, wil de minister dat bepleiten?

Minister **De Jager**: Dat laatste doen wij in ieder geval. Wij pleiten voor een Europees toezicht dat veel verder gaat. Ik heb een aantal concepten van de voorstellen van de Commissie gezien, maar laten wij even afwachten wat morgen precies gaat brengen. De versterking van het toezicht kan voor een groot deel geregeld worden via verordeningen van de EBA. Het is lastig om de precieze scheidslijn aan te geven. Over het algemeen kosten verdragswijzigingen inderdaad heel veel tijd.

Daarom proberen wij zo veel mogelijk te werken via verordeningen. Als het goed juridisch wordt uitgezocht, zien wij dat er meer via verordeningen geregeld kan worden dan wel wordt gedacht. Ik ben het wel met de heer Backer eens dat wij moeten inzetten op een sterk en stevig Europees toezicht en dat de EBA voldoende moet worden uitgerust om zijn tanden te kunnen laten zien.

Als de begrotingsdiscipline en controle op de naleving daarvan zouden komen te liggen bij het ESM , is dat dan niet in strijd met het EU-verdrag, zo vroeg de heer Koffeman. Het ESM zal noch verantwoordelijk zijn voor de begrotingsdiscipline van de lidstaten noch komt de controle hierop daar te liggen. Het ESM is het permanente noodfonds. Ik zou niet al te snel afgaan op filmpjes die op YouTube worden vertoond. Binnenkort geef ik daarop een reactie in een brief. De Tweede Kamer heeft dat gevraagd. Wat op internet of het ESM wordt beweerd, klopt niet altijd helemaal.

Het geld dat kan worden opgevraagd door het ESM is gelimiteerd door de 700 mld. oproepbaar kapitaal. Bij aanvang is 80 mld. ingelegd. Het geld kan alleen worden opgevraagd door een unanieme beslissing van de ministers van Financiën. Zij vormen de raad van gouverneurs van het ESM. Er is dus een democratische legitimiteit. De ministers van Financiën moeten immers verantwoording afleggen in hun parlement. Wanneer het kapitaal van het ESM ontoereikend is en de kredietwaardigheid van het ESM in gevaar is, kan daarnaast kapitaal bij de lidstaten worden opgevraagd. Het bedrag van 7 mld. kan alleen worden aangepast als de ministers van Financiën dit unaniem besluiten. Zij moeten hiervoor uiteraard gemandateerd worden door hun parlementen. Bovendien krijgen de parlementen via de normale ratificatieprocedure de gelegenheid zich uit te spreken over het ESM-verdrag en dus ook over de 700 mld. maatschappelijk kapitaal daarin.

Er is ook gesproken over juridische immuniteit. Het zijn eigenlijk allemaal dingen uit het filmpje op YouTube. Zoals reeds gezegd, ik kom binnenkort met een brief naar de Tweede Kamer. Voor een internationale organisatie als het ESM, is immuniteit voor bestuurders standaard om het onafhankelijk handelen van de ESM te waarborgen; om er bij wijze van spreken voor te zorgen dat bijvoorbeeld Malta hen niet voor het gerecht kan dagen. Immuniteit bij het ESM is vergelijkbaar met die van de Europese Investeringsbank en de EBRD. Die instellingen hebben ook dit soort afspraken. Dit doet niets af aan de plicht van de ministers van Financiën om verantwoording af te leggen aan hun parlementen.

In dit kader is ook gevraagd of er democratische controle op het ESM wordt uitgeoefend. De belangrijkste besluiten worden genomen in de raad van gouverneurs, bestaande uit de ministers van Financiën. De ministers leggen weer verantwoording af in het hun parlement.

Op de vraag hoe de Nederlandse begroting zal worden beïnvloed, is het antwoord dat dit gebeurt via de kapitaalstorting. Ook het parlement moet het oprichten van het ESM accorderen. Dat geldt ook voor een eventuele ophoging van het maatschappelijk kapitaal.

De heer **Koffeman** (PvdD): De minister zegt dus dat alleen bij unanimiteit van de minister van Financiën uitbreiding van het kapitaal van het ESM mogelijk is? Als één land tegen is, gebeurt het niet?

Minister **De Jager**: Dat klopt. Sterker nog, als de uitbreiding van het kapitaal de maatschappelijke hoeveelheid overstijgt, moet dat in ieder geval in Nederland gaan via een suppletoire begroting. Wij kunnen nooit gedwongen worden tot een kapitaaluitbreiding als wij er zelf tegen zijn.

De heer **Koffeman** (PvdD): De minister informeert op 1 december de Tweede Kamer vertrouwelijk over het ESM. Kan hij aangeven of er ook zo'n ronde voor de Eerste Kamer komt en wanneer die is voorzien?

Minister **De Jager**: Misschien is er een besloten technische briefing. Die kan ik ook aanbieden aan de Eerste Kamer.

De heer **Koffeman** (PvdD): Dat is altijd op ambtelijk niveau?

Minister **De Jager**: Inderdaad.

Ik begin nu met het blok banken. Afgaande op berichten van diverse organisaties die proberen lobbycircuits in kaart te brengen, vraagt de heer Reuten of onder andere Nederlandse banken hun belangen proberen te verdedigen. Hij vraagt ook of ik onaanvaardbare druk ervaar vanuit dat soort organisaties.

De Nederlandse Vereniging van Banken wordt natuurlijk net als andere organisaties gehoord door het ministerie van Financiën en ook door mij. Zij is een klankbord voor regelgeving in de financiële sector. Het is goed dat de NVB daarbij betrokken is. Dat de NVB haar eigen belangen verdedigt, is natuurlijk haar goed recht. Gehoord alle belanghebbenden, neemt het kabinet een eigenstandig besluit over de manier waarmee naar de mening van het kabinet het algemeen belang het beste is gediend. Als ik per se een besluit wilde nemen, heb ik mij nooit laten weerhouden door een lobby van banken. Je hoort natuurlijk wel geluiden en soms is het goed om daarmee rekening te houden, maar zij zijn niet doorslaggevend.

De heer Backer vraagt of ik mij in de naaste toekomst kan inzetten voor een Europees dgs en voor een EU Trust Corporation om banken te saneren. Op korte termijn vind ik een Europese dgs en een Europese resolutieautoriteit niet gewenst. Dat komt omdat nog niet wordt voldaan aan twee daarvoor belangrijke harde voorwaarden. Allereerst moet er een echt goed functionerend Europees toezicht zijn. Daar wil ik mij wel hard voor maken, maar dat is nog wel ver weg. Op de tweede plaats moet er sprake zijn van burden sharing. Ik vind dit altijd een beetje riskant.

In 2008 heeft de bankencrisis in onder andere Nederland heel veel geld gekost. Toen hebben wij Frankrijk en Spanje niet gehoord. Nu de

crisis daar toeslaat, vindt men ineens dat Europa moet betalen voor hun banken. Dat vind ik niet evenwichtig. Het zijn best ingewikkeld vragen. Het begint met een goed functionerend Europees toezicht. Het kan nooit zo zijn dat een land een beetje zit te slapen en andere landen daarvoor de rekening moeten betalen. Dat is een perverse prikkel.

De heer Backer vraagt ook of ik de analyse deel dat de bankbalans en particuliere schulden belangrijk zijn voor speculaties door markten. Particuliere schulden en de financiële positie van banken spelen zeker een belangrijke rol. Op de eerste plaats is dit een belangrijke reden voor de Nederlandse regering om de perifere landen te steunen. Als wij dat niet doen, komt de rekening via onze banken en pensioenfondsen alsnog terecht bij de Nederlandse burger als het misgaat met die landen.

Op de tweede plaats zien wij in verschillende crisislanden dat het gebrek aan soliditeit van het bankenstelsel bijdraagt aan de onrust op de markt. De Nederlandse regering neemt zoals bekend verschillende maatregelen om de soliditeit van het financiële systeem te versterken, zowel in Nederland als via afspraken in het buitenland.

Als je naar particuliere schulden kijkt, moet je ook naar particuliere bezittingen kijken. Uiteindelijk kom je op de totale vermogenspositie van de economie. Anders dan de landen in de periferie heeft Nederland een positieve vermogenspositie.

In het licht van de cultuurveranderingen in de financiële sector vraagt de heer Esser hoe het staat met de aanscherping van het toezicht op banken. Ik ben enorm druk bezig met diverse acties. Wij bereiden maatregelen voor de hele financiële sector voor. Verschillende wetgevingspakketten zijn inmiddels bij het parlement ingediend maar er komt ook nog heel veel aan. Onder die wetgeving zitten drie belangrijke pijlers. De eerste pijler is een solide financiële sector. Daarbij hoort ook aanscherping van het financiële toezicht op de banken. De tweede pijler betreft een versterking van de positie van de consument en een gedrags- en cultuurverandering binnen de financiële sector. Je kunt niet alles met wetgeving regelen, je moet ook zorgen voor een gedragsverandering opdat banken nette producten aanbieden. Het moet niet meer mogelijk zijn dat men woekerpolissen of iets dergelijks wil aanbieden. De derde pijler houdt een versterking van het institutioneel kader in. Daarnaast is er voor de financiële sector zelf een belangrijke rol weggelegd in een gedrags- en cultuurverandering. Ik ben voorstander van het afleggen van een moreel-ethische verklaring, een bankierseed. Een bankier die heel veel klantcontacten heeft, moet deze moreel-ethische verklaring afleggen. Voor een gedrags- en cultuurverandering willen we ook dat de banken met zelfregulering werken en het zelf bedenken. Denk daarbij aan de Code Banken en de governance-principes van de verzekeraars. Op die manier ben ik niet alleen van bovenaf bezig met wetgeving. Dat doe ik, maar ik wil ook dat de banken zelf van onderaf nadenken over die cultuurverandering.

De heer Ester vraagt wat we kunnen doen om de banken in een gezond spoor te brengen. Het risico van hoge hypotheekschulden moeten we zeker serieus nemen. Op dat terrein heeft de sector onlangs een grote stap gezet, met een beetje hulp of een duwtje in de rug van mijzelf. Per 1 augustus is namelijk de nieuwe Gedragscode hypothecaire financieringen van kracht geworden, die overkreditering, een groot maatschappelijk probleem, moet tegengaan. De nieuwe gedragscode beperkt de risico's voor huishoudens. Zo is in de nieuwe code een "loan-to-value"-norm geïntroduceerd, voor de verhouding van het onderpand ten opzichte van de hypothecaire schuld. In het verleden werden te hoge hypotheken afgesloten. De afwijkmogelijkheden van de inkomstennorm zijn nu beperkt. Nog maar 50% van de waarde van de woning mag worden gefinancierd met een aflossingsvrije hypotheek. Met die nieuwe gedragscode, die ook wordt onderschreven door de AFM, wordt overkreditering dus tegengegaan.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik wil nog even terug naar het interessante punt van de moreel-ethische eed. Kunt u daar nog een paar zinnen extra aan wijden? Aan wie wordt die gelofte afgelegd? Wie is de adressant?

Minister **De Jager**: Daarover zijn we in gesprek met de sector. De bestuurders van een bank moeten de geschiktheidstoets van de Nederlandsche Bank afleggen. Eigenlijk moet ik zeggen "de dagelijkse beleidsbepalers". Zij vormen een grotere groep dan alleen de bestuurders bij een bank. Aan de geschiktheidstoets koppelen wij de eed. Zonder de eed ben je dus niet geschikt. Daarmee hebben we een mooie wettelijke verankering. We hebben in eerste instantie getwijfeld of mensen die lager in de organisatie zitten ook een eed moeten afleggen. Uiteindelijk heb ik er toch voor gekozen om dit te onderzoeken en om daarin een positieve grondhouding aan te nemen. Ik ben er eigenlijk wel voorstander van dat ook de bankiers, die bankiersachtige functies uitoefenen met veel klantencontacten, een dergelijke eed afleggen. De organisatie moet dit zelf op een goede manier inkleden. Het is niet de bedoeling dat het op een klein papiertje wordt afgevinkt. Er moet in de organisatie een kleine ceremonie worden opgetuigd, waarin de eed wordt afgenomen.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik vind het een serieuze en interessante gedachtegang. Wat gebeurt er als iemand die eed overtreedt?

Minister **De Jager**: We hebben hiervoor mogelijkheden binnen de Wft en met de toezichthouder AFM. We kunnen nu al optreden bij overtredingen die eigenlijk onder overtredingen van de eed vallen. Het normale proces is dat de instelling wordt aangesproken. De instelling spreekt vervolgens de persoon aan. Die eed is meer een

moreel-ethische borging. Deze zorgt ervoor dat iemand zich voldoende bewust is van zijn positie in de maatschappij. Hij verkoopt niet zomaar producten, maar adviseert financieel complexe producten aan een klant, waar een klant vervolgens lang aan vastzit. Een bos bloemen die na twee dagen is verwelkt, is een miskoop. Dat is jammer, want je kunt er niet twee weken van genieten. Als je een financieel product of een hypotheek aanschaft die eigenlijk niet passend is, kun je er wel 30 jaar last van hebben. Dat kan je hele leven veranderen. Daarom vinden wij dat we daarmee anders mogen omgaan dan in de afgelopen tien of vijftien jaar. De tijdgeest was toen misschien dat bankiers gewoon een product verkopen en op dezelfde manier in de markt mogen handelen als bij een ander product. Ik stel zwaardere eisen.

Ik ga over naar het volgende blok, het algemene begrotingsbeeld.

De heer **Postema** (PvdA): Alvorens de minister dat doet, heb ik nog een vraag. Volgens mij lacht de Vereniging van Nederlandse Banken zich hierbij een breuk. Wat zeggen we eigenlijk? Na alle malaise die ons is overkomen, komen we nu met een eed. Daarnaast komen we zeer schoorvoetend met een beperking van de aflossingsvrije hypotheek. De president van de Nederlandsche Bank heeft hiervoor een veel helderder lijn geformuleerd, die echter werd afgeschoten. Kan de minister aangeven of dit type maatregelen daadwerkelijk bijdraagt aan het gezond maken van de financiële sector? Voelt men het daadwerkelijk in de portemonnee en in de bedrijfsvoering als men zich niet gedraagt zoals wij willen?

De minister heeft aangegeven dat hij nutsbanken en zakenbanken niet wil scheiden. Zijn we niet te veel bezig met vertragen en met de immateriële kant? Hiervoor hebben we weinig sanctiemogelijkheden. Draaien we wat dat betreft niet om de hete brij heen?

Minister **De Jager**: Ik kom met een enorm pakket aan maatregelen en dan vind ik het niet kunnen dat de Partij van de Arbeid-fractie er één punt uitpakt, een stevig moreel-ethisch punt, en daarvan zegt: dit gaat de financiële crisis niet oplossen. Dit punt zal niet voorkomen dat er weer een bankencrisis uitbreekt. Dat kun je wel bij ieder punt zeggen. Dat geldt voor elke denkbare maatregel, ook voor de maatregelen die de Partij van de Arbeid kan bedenken. Het gaat om het totale pakket, een comprehensive package aan maatregelen. Dit is ongekend voor de financiële markten in Nederland. Geen voorganger van mij heeft ooit zoiets over de financiële markten uitgesproken. Ik heb naar aanleiding van een vraag van de heer Ester het punt van de bankierseed eruit gelicht. Daar kan de heer Postema wel lacherig over doen, maar het is ook belangrijk, zeker voor een aantal fracties in deze Kamer, om de moreel-ethische kant van een bankier te benadrukken. Dat heeft niets te maken met het scheidbaar maken van nuts- en spaarfuncties. Dat vind ik ook belangrijk. Alle andere onderwerpen vind ik ook belangrijk. Het is echter een beetje gemakkelijk om één punt eruit te pakken en daarvan te zeggen: dat is niet de oplossing. Het is wel degelijk belangrijk om, naast alle wetgeving, ook een appel te doen op het moreel-ethische aspect, op de verantwoordelijkheid van de bankiers zelf. Dat is ook belangrijk, naast het hele pakket aan maatregelen dat ik neem.

De heer **Postema** (PvdA): Dat is fair enough. Ik wijs er wel op dat u vanuit de overheid een professie een eed wil laten afleggen. We zijn in Nederland gewend dat dit vooral door de professie zelf wordt geregeld, bijvoorbeeld in de geneeskunde. Ik lach me niet een breuk; ik ben zeer bezorgd over de toekomst van de Nederlandse bankensector. Ik ben bang dat we daar eindeloos mee bezig zijn, terwijl er om de echte interventies heen wordt gedraaid.

Minister **De Jager**: Die maatregelen nemen we ook. We doen het overigens niet vanuit de overheid. Voor de bestuurders zit er een wettelijk haakje aan de geschiktheidstoets. Misschien moet ik ook nog andere maatregelen nemen om dit mogelijk te maken. Het is uiteindelijk iets wat, net als in de medische sector, moet worden gedragen door de sector zelf.

Ik heb de heer Postema er net op gewezen dat het belangrijk is om de nuts- en spaarfunctie scheidbaar te maken. We zullen dat ook doen. Dat is iets anders dan het ex ante scheiden. We moeten wel naar elkaars argumenten luisteren. Er is geen enkel empirisch of theoretisch bewijs dat het ex ante scheiden beter is voor de stabiliteit, sterker nog, dat kan juist problemen opleveren. Mij gaat het om de financiële stabiliteit. Dat was ook de aanbeveling van de commissie-De Wit. Deze voer ik uit.

De heer **Postema** (PvdA): Wij wachten dat voorstel graag af. Ik zeg niet op voorhand dat wij tegen het ringfenceable maken van banken zijn. Ik doe een oproep aan u om er haast mee te maken. Als wij niet uitkijken overkomt ons straks weer van alles zonder dat adequate wet- en regelgeving dat heeft kunnen voorkomen.

Minister **De Jager**: Ik hoop dat de heer Postema ook alle wetgeving namens zijn fractie doet. Ik zal hem aan de uitspraak herinneren dat het allemaal wat veel was, want wij gaan er samen voor zorgen dat er heel veel maatregelen heel snel zullen worden genomen. Ik zet mij daar volop voor in.

De heer **Backer** (D66): Ik heb een vraag en een observatie. De vraag is of u hiermee ook de aftrekbaarheid van de hypotheekrente besproken heeft, of komt dat nog? U zei net dat u zo trots was op de code en ik dacht dat u daarover zou beginnen. Ik begrijp uit uw reactie nu dat dat een losse flodder is geweest.

Minister **De Jager**: Nee, het is zeker geen losse flodder.

De heer **Backer** (D66): Ik wilde ook nog iets aardigs zeggen, maar dat komt straks.

Minister **De Jager**: Vroeger had deze Kamer een iets voorzichtiger woordkeuze. Het is zeker geen losse flodder. Overkreditering is een verantwoordelijkheid van de minister van Financiën en die hebben wij aangepakt middels alle regels rond de Gedragscode Hypothecaire Financieringen en hypothecaire leningen. Dat heeft op zichzelf niets met de fiscale aftrek te maken. De fiscale aftrek behandelt de staatssecretaris.

De heer **Backer** (D66): Dan mijn observatie, wellicht in de stijl van dit huis. Wij moeten niet te veel ingaan op wat de eed of de gelofte voor de bankier precies betekent en welke juridische implicatie die heeft. Ik stel voor om het de eed van Darius te noemen. Dat was de eerste Perzische koning, die de munt introduceerde. Ik hoop dat de heer Van Strien dat goed vindt. Ik wil u niet ontzeggen dat het de eed van De Jager wordt, maar de eed van Darius lijkt mij mooier.

Minister **De Jager**: Het zal niet de eed van De Jager worden, maar ik zal er nog even over nadenken.

Dan het blok algemeen begrotingsbeleid met als eerste de vraag van de heer Postema van de Partij van de Arbeid. Hoe kijk ik er tegenaan dat je aan de ene kant een groei van de rentebetaling van 25% ziet waarbij ook de zorguitgaven sterk toenemen, terwijl de overheid aan de andere kant minder wil uitgeven? Wij streven inderdaad naar gezonde overheidsfinanciën. Het terugbrengen van het houdbaarheidstekort met 80% is heel erg belangrijk. Het kabinet-Balkenende IV heeft bij zijn aantreden gezegd dat vanaf nu ieder kabinet een derde van het houdbaarheidstekort moet oplossen. Dat kabinet had als doelstelling om een derde van het houdbaarheidstekort op te lossen, maar dat is bij lange na niet gehaald. Wij maken dat in deze periode meer dan goed, want wij lossen in deze ene periode 80% van het houdbaarheidstekort op. Dat is heel fors.

We moeten doortastend optreden. Vandaag zullen wij het niet unaniem eens worden in deze Kamer. Of dat ook moet en op welke manier dat moet, zijn politieke keuzen en die komen ook in deze Kamer terug. Het gaat mij nu om het algemene beeld. De uitgavenreductie moet ervoor zorgen dat de rentelasten teruggedrongen worden. Zonder het ombuigingspakket was de stijging nog aanzienlijk hoger geweest dan in de figuur waarop de heer Postema wees, te zien zal zijn, en wel om twee redenen.

Door het hoge tekort zal de schuld veel meer toenemen. Daardoor nemen de rentelasten sterk toe. Maar ook zullen de financiële markten een hogere premie eisen van Nederland op de rentemarkt, waardoor we ook nog eens meer rente moeten betalen. We moeten rente betalen over een hogere basis, maar ook de rente zelf wordt hoger. Dat tikt dubbel en dwars aan.

De groei van de zorguitgaven hangt sterk samen met de vergrijzing en dat is een belangrijk aandachtspunt en een belangrijke zorg. Dat ben ik met de heer Postema eens. Ik heb dit overigens al eerder aangestipt als het grootste financiële probleem. Er is in de media bericht dat ik dit op langere termijn als grootste financiële probleem in Nederland beschouw. Daarom zijn wij met dit kabinet druk bezig dit op orde te brengen. Het zal niet het laatste kabinet zijn dat daarvoor maatregelen moet nemen, dat kan ik u wel voorspellen.

Wat is de lijn van het kabinet ten aanzien van de signaalmarge? Wij hebben in deze kabinetsperiode ineens een signaalmarge, de heer De Grave vraagt hiernaar. Wij hebben een signaalmarge opgenomen in de begrotingsregels. Overigens past dat helemaal binnen het trendmatig begrotingsbeleid. Trendmatig begrotingsbeleid betekent niet dat je onbeperkt de trossen losgooit als de economie verslechtert. Je weet nooit of de conjuncturele verslechtering een pure conjuncturele verslechtering is, of ook structureel van aard is. Dat heeft de crisis van 2008 laten zien. Achteraf gezien is een groot deel van die verslechtering structureel gebleken.

In het komende voorjaar vindt het echte toetsmoment plaats en gaan we kijken of aan de signaalmarge wordt voldaan, of dat we er doorheen gaan. Als dat zo is, zullen wij bezien of er extra maatregelen getroffen moeten worden.

De heer **De Grave** (VVD): Dat is een duidelijk antwoord. Kan de minister dit standpunt nog eens nader uitleggen tegenover degenen die zeggen dat dit verstandige beleid Nederland kapot bezuinigt? Die geluiden zijn toch ook een beetje afkomstig van het wetenschappelijk bureau van het CDA en wekken de indruk dat wij als een gek aan het bezuinigen zijn geslagen. Ik nodig u uit om die criticasters uit te leggen dat dit een verstandig beleid is. Ik erger mij een beetje aan de beelden dat we maar een beetje dogmatisch bezuinigen in plaats van een verstandig begrotingsbeleid uit te voeren.

Minister **De Jager**: Ik sta hier natuurlijk als dienaar van de Kroon en niet als vertegenwoordiger van enige politieke partij. Het wetenschappelijk bureau waar u op duidt, zegt grosso modo min of meer hetzelfde: maatregelen die je moet nemen hoeven niet per se in hetzelfde jaar genomen te worden, maar je moet wel structurele maatregelen nemen. Dat is grosso modo de begrotingsregel. Ik ben het helemaal eens met de vragensteller dat die geluiden rond het kapot bezuinigen van de economie in deze financiële crisistijden naar het rijk der fabelen verwezen moeten worden. Ik heb in een vorige miljoenennota in een ander kabinet heel ruim aandacht gegeven aan het klassieke hoofdstuk 2, het macro-economisch beleid van het kabinet, waarin ook heel veel onderzoek is besproken.

Onder deze discussie zit natuurlijk een flink stuk politiek; er zijn politieke stromingen die er anders over denken. Bij een grote financiële crisis met grote schulden en tekorten en een potentieel wantrouwen van de financiële markten, is het voor de economie veel beter om orde op zaken te

stellen. De vertrouwenseffecten worden dan belangrijker dan de kortstondige positieve bestedingseffecten van het meer geld in de economie pompen. Het oplopende tekort en de schuld doen meer kwaad dan het positieve effectje van de overheidsbestedingen.

Ook is het belangrijk om maatregelen te blijven nemen in groei. Die hoeven niet altijd geld te kosten. Zo ontziet het kabinet het onderwijs en blijven we fors investeren in de infrastructuur. Dat zijn de uitgavenposten van de overheid die echt economische groei kunnen realiseren. Tegelijkertijd zie je dat hervormingen die soms geld opleveren voor de economie heel goed zijn. Ik doel hierbij bijvoorbeeld op de hervormingen van dit kabinet op de arbeidsmarkt. Die twee kunnen goed samengaan. Ook al bezuinig je zonder dat er direct sprake is van een hervorming, kun je daarmee het vertrouwen van de financiële markt herwinnen.

Tot slot nog een belangrijke toevoeging bij mijn antwoord van zo-even op de vraag over de signaalmarge. We komen in een situatie waarin het denkbaar is dat niet alleen onze nationale begrotingsregels beknellend kunnen werken voor dit kabinet, maar dat kunnen ook de excessieve deficit procedure, de buitensporigtekortprocedure en de stabiliteit- en groeipactregels zijn. Wat dat betreft hebben wij natuurlijk ook afspraken, van maximaal min 1,3%. Nederland moet dat in 2013 halen. Wij moeten ook een schuldverbetering laten zien, de schuld moet op een gegeven moment duidelijk omlaag gaan. Dat soort afspraken zal er ook wel eens, misschien zelfs eerder of tegelijkertijd, naast de nationale begrotingsregels zijn. Wij vinden toch allemaal dat de Europese regels ook gehandhaafd moeten worden.

De heer **Backer** (D66): De minister zegt dat bezuinigingen soms nodig zijn voor de financiële markten, ook als je misschien andere opties zou willen benutten. Toch heb ik hem horen zeggen -- maar dat kan een verkeerde weergave in de pers zijn -- dat als de tegenvallers in het voorjaar bekend worden, verder bezuinigen niet de eerste optie zou zijn. Is dat een juiste weergave? Heeft de minister daarover andere gedachten of komt hij daar straks nog op?

Minister **De Jager**: Ik kan dat nu wel beantwoorden. Ik weet niet precies waaraan de heer Backer refereert, maar laat ik gewoon aangeven hoe ik erover denk.

Wij weten nog niet of het noodzakelijk is om maatregelen te nemen; dat blijkt pas in het voorjaar. Het is dus eigenlijk ontijdig om daarover veel te speculeren. Dat geef ik altijd aan in de media en dat blijf ik herhalen. Als het noodzakelijk is om maatregelen te nemen, dan moet er ook worden gekeken naar economische hervormingen en eventueel bezuinigingsmaatregelen. De regel stelt alleen niet dat dit in hetzelfde jaar al moet gebeuren. Ik heb gewoon de begrotingsregel uitgelegd die ik hier zojuist ook heb uitgelegd. Het is best wel ingewikkeld voor een ANP-kop, dus misschien dat het dan wordt "nog niet dit jaar bezuinigen" of zo. De begrotingsregel is zoals ik net heb uitgelegd. Meer heb ik daarover niet gezegd.

De heer **Backer** (D66): Maar dan hebben wij het over de begroting 2013.

Minister **De Jager**: Precies. Dan zouden maatregelen kunnen volgen. Als in het voorjaar blijkt dat er maatregelen moeten worden genomen, zal het kabinet zich daarover beraden en dan maken wij afspraken. Dan zal het maatregelen moeten voorbereiden en die zullen naar verwachting, als het zo ver komt, hun weerslag krijgen in de begroting voor 2013. Zo heb ik het inderdaad aangegeven. Uitgavenoverschrijdingen moeten wel in het jaar T=0 worden geadresseerd. Dat is al moeilijk genoeg, want wij hebben de WW kaderrelevant gemaakt en wij hebben rentetegenvallers kaderelevant gemaakt. Die maatregelen moeten wij in hetzelfde jaar adresseren. Voor inkomstentegenvallers, voor zover ze door de signaalmarge heen gaan, laat de regel iets meer ruimte toe dan het lopende jaar.

De heer **Reuten** (SP): Wat vindt de minister van het idee van het IMF dat in deze barre tijden rijke landen, zoals Nederland, hun verantwoordelijkheid moeten nemen wat betreft de bestedingen?

Minister **De Jager**: Kijk, je kunt altijd uit een rapport een zinnetje van het IMF pakken. Het is misschien een beetje ambigu opgeschreven dat dit soort landen ook naar de bestedingen kan kijken. Nederland verkeert niet in de situatie dat er heel erg veel ruimte is. Duitsland en Finland hebben een veel lager tekort dan Nederland. Dat moeten wij niet vergeten. We doen alsof het allemaal zo supergoed is, maar ook Nederland zal orde op zaken moeten stellen. Nederland heeft een flink hoger tekort dan Duitsland en Finland. Als alles heel erg goed gaat, is er inderdaad wat meer ruimte om bijvoorbeeld lastenverlichting door te voeren, zoals Duitsland nu doet. Voor de economie is lastenverlichting meestal beter dan meer uitgaven van de overheid. Ik denk niet dat Nederland zich op dit moment in dat kwadrant begeeft, dat wij heel veel ruimte hebben. Wij staan er natuurlijk beter voor dan veel andere landen. Dat geef ik de heer Reuten zeker toe. Ik vat het zelfs als een compliment op, maar als minister van Financiën blijf ik de solide lijn volgen dat wij koersvast moeten blijven bij het op orde brengen. Het is ontijdig om over extra bezuinigingen te speculeren, want wij kennen de cijfers van het SEP voor 2012 nog niet.

Ik kom tot slot bij de vraag van de heer Terpstra of de huidige ruimte voor dualisme in de Tweede Kamer een risico of een zegen is voor een solide beleid en hoe ik daartegen aankijk na een jaar ervaring. Dat is een prachtige traditionele Terpstraopmerking, met veel diepgang en met hier en daar een klein steekje naar niet zozeer de regering als wel andere partijen of politieke stromingen. Het kabinet doet natuurlijk wat goed en nodig is voor solide overheidsfinanciën. Ik kan bevestigen dat tot nu toe het dualistische debat

met beide Kamers daaraan een positieve bijdrage levert, maar het is natuurlijk ook aan beide Kamers zelf om er dan echt wat van te maken. Een minderheidskabinet kan namelijk alleen maar goed functioneren in een vruchtbare samenwerking met beide Kamers der Staten-Generaal.

Gezien de lastige politieke uitslag in 2010 staan wij er relatief eigenlijk heel goed voor. Misschien heeft men gisteren het bericht gezien dat Olli Rehn internationaal complimenten maakt aan de Nederlandse regering voor een goed solide en degelijk beleid, overigens niet alleen van dit kabinet maar ook van voorgaande kabinetten. Nederland staat er gewoon heel goed voor, het hervormt en bezuinigt. Wij zijn vorig jaar al vrij vroeg begonnen. Toen ik vorig jaar zomer bij de informateur werd genood, niet zozeer om mee te doen want mijn politieke stroming stond op dat moment buiten de gesprekken, heb ik gezegd wat ik als minister van Financiën vond dat ik moest zeggen. Dat was niet zozeer dat er een kabinet moest komen waarvan mijn partij deel zou uitmaken als wel dat er met het oog op de financiële markten zo snel mogelijk een kabinet moest komen. Kijk wat er deze week in België is gebeurd op de financiële markten, nadat het nieuws bekend werd dat het weer niet is gelukt om een regering te vormen. Verder heb ik gezegd dat er een kabinet moest worden gevormd dat ook het advies van de studiegroep begrotingsruimte ter harte neemt om structureel 18 mld. en liefst nog meer dan dat te consolideren -- wij doen dat ook, het is ongeveer 25 mld. -- en daarmee het vertrouwen te behouden van de financiële markten. Ik zag toen, in de zomer van 2010, namelijk al dat zich donkere wolken boven Nederland samenpakten. Voor een minister van Financiën is het niet altijd makkelijk. Met de schuldencrisis zijn die sterk toegenomen dualistische verhoudingen niet altijd makkelijk, omdat wij een minderheidskabinet pur sang zijn. Desalniettemin vind ik toch dat wij op dit moment redelijk door de storm heen laveren, maar -- zo zeg ik als weerwaarschuwing tegen de heer Terpstra -- wij zijn er nog niet.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor zijn antwoorden.

Mevrouw De Boer, u bent wel erg laat.

**

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik zat te wachten op een antwoord op een van mijn vragen, maar ik heb er geen een gehoord. Ik heb bijvoorbeeld een aantal vragen gesteld over de effecten van de stapeling van diverse maatregelen voor de gemeenten. Ik heb gevraagd naar nogal wat meer over de visie van de minister op de lange termijn op een aantal hervormingen. Ik begrijp dat de minister hierop geen antwoord heeft. Zo nodig kom ik er in tweede termijn op terug, maar ik vind het wel wat teleurstellend.

Minister **De Jager**: Ik ben hier kort, maar ik heb ook een spreektijd die mij door de Voorzitter en de Kamer wordt gegund. Ik probeer mij daar een beetje aan te houden. Ik heb in het begin al kort mijn visie in verband met zowel de wereld als Europa als Nederland weergegeven. Dat volgt dezelfde opzet als de visie in de Miljoenennota. Hoofdstuk 1 van de Miljoenennota werd ook door oppositiepartijen aan de linkerzijde heel erg positief ontvangen, omdat dit kabinet een heel internationale en pro-Europese koers in deze crisis uiteenzet. Deze visie heb ik uitgezet.

De beantwoording van de vraag over de stapelingseffecten zal met name bij de begrotingsbehandeling van Sociale Zaken terugkomen. Het is namelijk een aangelegenheid van de vakministers, met name in dit geval de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de minister van VWS.

*N

Staatssecretaris **Weekers**: Voorzitter. In aanvulling op de antwoorden van de minister, zal ik nog een aantal vragen voor mijn rekening nemen. Hierbij lopen wij vooruit op de behandeling van het Belastingplan, die in deze Kamer over een paar weken zal plaatsvinden. De vragen die voor mij resteren, liggen vooral op het terrein van de bankenbelasting en de hypotheekrenteaftrek.

De heer Terpstra heeft gevraagd naar de economische gevolgen van de invoering van een financiëletransactiebelasting, vooral in relatie tot pensioenfondsen. Op de top van de G20 is inderdaad gesproken over een belasting op kapitaaltransacties. Pensioenfondsen en pensioenbeheerders hebben hierover hun bezorgdheid uitgesproken, omdat zij relatief veel kapitaaltransacties verzorgen. De belasting kan ten koste gaan de hoogte van de pensioenuitkeringen, en kan leiden tot hogere pensioenpremies. In beide gevallen gaat de belasting uiteindelijk ten koste van de koopkracht van deelnemers aan pensioenregelingen. Exacte gegevens over de gevolgen voor Nederland zijn niet bekend. De regering zal daarom aan het Centraal Planbureau vragen om de economische gevolgen van de financiëletransactietaks voor Nederland door te rekenen, waarbij dan ook wordt gekeken naar het effect voor de pensioenfondsen. Ik verwacht de Kamer begin volgend jaar daarover te kunnen informeren.

De heer Terpstra vroeg ook: waarom wordt nu wel ingestemd met een bankenbelasting, terwijl het in het verleden een voorwaarde was dat er geen sprake was van een Nederlandse alleingang? Anders dan de heer Terpstra lijkt te betogen, was mijn ambtsvoorganger naar mijn volle overtuiging geen tegenstander van een Nederlandse bankenbelasting, maar hij heeft wel terecht een drietal randvoorwaarden daaraan verbonden. Dit kabinet heeft die randvoorwaarden uiteraard overgenomen. Dat betekent dat er geen stapeling komt en dat we ervoor moeten zorgen dat de kredietverlening er niet onder lijdt. Het betekent ook dat je moet kijken naar een level playing field. In het kader van het level playing field -- daar sloeg de heer Terpstra in zijn betoog namelijk op aan -- hebben inmiddels meerdere lidstaten van de Europese Unie, waaronder een aantal grote, al dan

niet tijdelijk een bankenbelasting of een resolutiefondsheffing ingevoerd. Denk hierbij onder andere aan het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk, Zweden, Hongarije, Cyprus, Portugal en Oostenrijk. Wat dat betreft is van een Nederlandse alleingang dan ook geen sprake. Bij de vormgeving is ook rekening gehouden met een level playing field. De systematiek van de bankenbelasting zoals wij die thans voorbereiden, is gebaseerd op de bank levy in het Verenigd Koninkrijk. Deze systematiek wordt op hoofdlijnen gevolgd door de meeste overige landen. Door middel van deze best practices, wordt het level playing field in de gaten gehouden, en loopt Nederland zeker niet uit de pas. Op de drie voorwaarden die altijd zijn gehanteerd, zal ik in de memorie van toelichting bij de bankenbelasting uitvoerig ingaan. We kunnen daarna hierover in volle omvang met elkaar het debat voeren.

De heer Terpstra heeft ook gevraagd hoe het invoeren van de relatief kleine bankenbelastingen zich verhoudt tot het algemene beleid van het afschaffen van een aantal kleine belastingen. Inderdaad doe ik in het Belastingplan, dat vorige week unaniem door de Tweede Kamer is aangenomen en dat binnenkort hier wordt behandeld, een voorstel om 7 van de 22 rijksbelastingen af te schaffen. Maar daarmee wil dit kabinet geen absoluut verbod op de invoering van nieuwe belastingen uitspreken. Maatschappelijke ontwikkelingen kunnen immers nopen tot invoering van een nieuwe belasting, al ben ik wel van mening dat we daar uiterst terughoudend mee moeten omgaan. Bij de invoering van de bankenbelasting is eenvoud wel een belangrijk uitgangspunt geweest. De uitvoeringslasten voor de Belastingdienst en de administratieve belasting voor banken blijven daardoor uitermate laag, onder meer omdat er aansluiting wordt gezocht bij de commerciële jaarstukken en de stukken die ook bij de Nederlandsche Bank moeten worden ingediend. Er hoeft dus geen aparte administratie voor te worden opgezet. Daar komt bij dat dit kabinet, ondanks de invoering van de bankenbelasting, per saldo nog steeds zes belastingen afschaft, tenminste met welnemen van de Eerste Kamer. Het Belastingplan is de Tweede Kamer gepasseerd, maar ik zal het uiteraard ook hier graag verdedigen. Er is dus nog steeds sprake van een forse vermindering van het aantal belastingen en een navenant duidelijke vereenvoudiging van het fiscale stelsel.

De heer Reuten heeft gevraagd of wij voor 2013 een substantiële bankenbelasting tegemoet kunnen zien, en in welke orde van grootte dat zal geschieden. Het kabinet heeft het streven dat die bankenbelasting medio 2012 in werking kan treden. Ik hoop het wetsvoorstel snel naar het parlement te kunnen sturen. Het is geen incidentele belasting, maar een structurele belasting. Ook voor 2013 wordt een opbrengst van 300 mln. voorzien. Deze bankenbelasting moet in samenhang worden gezien met hogere kapitaalbuffers voor banken, Basel III en de ex-antefinanciering van het depositogarantiestelsel. De opbrengst moet eveneens in het licht van de huidige economische omstandigheden en onzekerheid op de financiële markten worden gezien. Een bankenbelasting met een structurele opbrengst van 300 mln. kan zeker substantieel genoemd worden.

De heer Reuten heeft mij gevraagd om in te gaan op de cijfers die de Kamer zijn verstrekt. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat banken in 2007 een effectieve vennootschapsbelasting van 8,6% betaalden, terwijl het tarief 25,5% bedraagt. Uit de openbare gegevens van de database van de Nederlandsche Bank kunnen geen conclusies worden getrokken over de effectieve vennootschapsbelastingdruk van de bancaire sector in Nederland. Wereldwijde commerciële winst wordt vergeleken met wereldwijd verschuldigde vennootschapsbelasting. Dat zijn appels en peren. Er kan niet worden gesteld dat op de winst van banken in Nederland een effectief Vpb-tarief van 8,6% zou drukken.

De heer **Reuten** (SP): Kan de staatssecretaris ons de correcte cijfers sturen: de daadwerkelijke vennootschapsbelasting in Nederland vergeleken met de effectieve?

Staatssecretaris **Weekers**: Dat kan ik niet, want ik ben gebonden aan artikel 67 van de Algemene wet inzake rijksbelastingen, dat het mij verhindert om herleidbare gegevens van individuele belastingplichtigen openbaar te maken.

De heer **Reuten** (SP): Het gaat mij om het totaal van de banken.

Staatssecretaris **Weekers**: Het Vpb-tarief is 25%. Het mkb-opstapje is 20%. Wat is het effectieve tarief? Wij moeten natuurlijk rekening houden met aftrekbare kosten. Daarmee kan het effectieve tarief worden gedrukt. Uiteindelijk wordt over de fiscale winst het statutaire tarief geheven. Winsten in het buitenland, winsten die door deelnemingen worden behaald, worden in het buitenland aan belasting onderworpen. Ze kunnen vervolgens door middel van de deelnemingsvrijstelling belastingvrij Nederland worden binnengehaald.

De heer **Reuten** (SP): Dat begrijp ik. Ik had gevraagd om cijfers van Nederlandse banken en Nederlandse belastingen. De staatssecretaris zegt dat die cijfers niet helemaal sporen. Ik bereken 8,6% effectieve belasting. De staatssecretaris zegt dat dat niet klopt. Dat geloof ik onmiddellijk, maar dan wil ik wel de correcte cijfers hebben. Alleen dan kunnen wij de regering controleren. Ik vraag niet om cijfers van individuele banken, maar om cijfers van het totaal van de banken.

Staatssecretaris **Weekers**: Over de fiscale winst wordt in Nederland gewoon het statutaire tarief geheven. Als de heer Reuten vraagt welke posten een bank in aftrek kan nemen op zijn fiscale winst, dan kan ik daarop natuurlijk niet antwoorden. Dat kan ik niet voor elke bank gaan doen. Elke bank krijgt natuurlijk een belastingaanslag op basis van de Nederlandse wetgeving. Die wetgeving wordt correct uitgevoerd door de Belastingdienst.

Over de hypotheekrenteaftrek hebben diverse sprekers vragen gesteld en opmerkingen gemaakt: de heren Ester, Postema, Backer en De Boer hebben daar kritische vragen over gesteld. De heren Van Strien en De Grave hebben zeer expliciet hun steun uitgesproken voor het kabinetsbeleid. De heer Nagel heeft zijn zorgen uitgesproken over de betaalbaarheid van de hypotheekrente voor ouderen. Mag ik dat zo verstaan dat hij, in elk geval voor de korte termijn, op dit punt geen aanpassing wenst?

Het beleid van het kabinet is gericht op het in stand houden van de hypotheekrenteaftrek en op het beperken van de financiële risico's van hypotheekschulden. Juist de onzekere situatie op de huizenmarkt onderstreept het belang van vertrouwen. De huizenbezitter heeft nu behoefte aan rust. Door de renteaftrek in stand te houden, ondersteunt het kabinet de huizenmarkt. Op grond van de huidige fiscale regels kan de hypotheekrente maximaal 30 jaar worden afgetrokken. Daarna is er in het individuele geval een eind gekomen aan de hypotheekrenteaftrek. Daarnaast is er de bijleenregeling. Bij volledige aflossing hoeft op basis van de Wet-Hillen, die een prikkel heeft ingebouwd om het laatste stukje af te lossen, geen rekening te worden gehouden met het eigenwoningforfait.

De heer Postema stelt dat private schuld wordt gestimuleerd door de hypotheekrenteaftrek. Ik herhaal dat het kabinet rust wil op de huizenmarkt en niet wil morrelen aan de hypotheekrenteaftrek, maar het kabinet deelt wel de zorgen van bijvoorbeeld de Nederlandsche Bank over overkreditering en aflossingsvrije hypotheken. De minister heeft al uitgebreid aangekaart dat per 1 augustus jongstleden de nieuwe gedragscode hypothecaire financieringen een verantwoord krediet borgt, want maximaal slechts 50% van de lening mag aflossingsvrij zijn. Bovendien zijn de uitzonderingsmogelijkheden voor de inkomensnorm beperkt en is ook een "loan to value"-norm geïntroduceerd. De Nederlandsche Bank steunt dit ook ten volle. Dat is echt een heel grote stap. Ik denk dat het effect daarvan over een tijd goed zichtbaar zal worden. Zoals aangegeven stimuleren wij aflossing van hypotheken al via de Wet-Hillen. Het sparen stimuleren wij door middel van banksparen en dergelijke.

De heer **Postema** (PvdA): In het voorstel van de president van de Nederlandsche Bank werd niet alleen gepleit voor volledige afschaffing van de aflossingsvrije hypotheek, maar ook voor het hanteren van een fictief fiscaal aflossingsschema. Ook daarop verneem ik graag de reactie van de staatssecretaris.

Staatssecretaris **Weekers**: Daar is het kabinet niet voor. Het kabinet wil niet tornen aan de hypotheekrenteaftrek. Dat betekent ook dat wij nu niet met voorstellen komen om een ander fiscaal aflossingsschema in te voeren. Ik heb zojuist aangegeven wat wij wel hebben gedaan, namelijk het per 1 augustus jongstleden in de wetgeving voor financiële markten opnemen van een nieuwe gedragscode. Dat is een heel forse aanscherping ten opzichte van het beleid van daarvoor.

De heer **Postema** (PvdA): Ik begrijp niet waarom in reactie op inhoudelijke vragen, suggesties en voorstellen -- nota bene van de president van de Nederlandsche Bank -- om de grote schuldposities van Nederlanders aan te pakken, nog steeds wordt gezegd dat er niet wordt getornd aan de hypotheekrenteaftrek. Dat vind ik eerlijk gezegd een heel mager en dogmatisch antwoord.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik kom daar straks misschien op terug. Er is zojuist tussen diverse woordvoerders al even gediscussieerd over die schuldposities. Daarbij moet je natuurlijk niet alleen kijken naar de absolute uitstaande hypothecaire schuld, maar ook naar de waarde van het onderpand dat daartegenover staat. Daarnaast moet je ook bekijken welke spaar-, verzekerings- en beleggingsposities zijn opgebouwd in relatie tot die aangegane hypotheken. Dan blijkt ruimschoots minder dan 50% van de waarde van het eigenwoningbezit in Nederland uit te staan aan netto hypothecaire schuld. Dat plaatst de eerder genoemde getallen wel even in een ander perspectief.

De heer **Postema** (PvdA): Volgens mij en volgens zeer vele anderen is de wereld veranderd. Daar zijn wij niet blij mee. Grote overheidsschulden worden gewoon niet meer getolereerd. Begrotingstekorten worden niet meer geaccepteerd door de financiële markten. Dat geldt ook voor de private schulden. De wereld is echt veranderd. We verwachten van het kabinet ook voor het beteugelen van private schulden nieuwe maatregelen, zodat de mensen niet meer nodeloos in zulke schulden worden gejaagd.

Staatssecretaris **Weekers**: Mag ik dan toch even een paar getallen noemen? In 2006 was de schuld min het opgebouwde kapitaal 45,3% van de woningwaarde. De afgelopen jaren is dit met een paar procenten opgelopen, maar in 2010 was dit 48,9%. Dat is dus, zoals zojuist gezegd, ruim onder de 50%. Niet voor niets heeft de minister van Financiën in samenwerking met de AFM per 1 augustus jongstleden de normen voor hypothecaire kredietverstrekking aanzienlijk aangescherpt. Dat mag toch wel enige naam hebben? Misschien moeten wij nog even op een rijtje zetten wat dit de komende jaren uiteindelijk gaat betekenen voor de netto hypothecaire schuld.

De heer **Backer** (D66): Als de staatssecretaris dit met zoveel overtuiging brengt, denk ik dat daar toch iets in moet zitten, maar dan is het merkwaardig dat gerenommeerde instituten zoals de OECD, het IMF en DNB wijzen op de kwetsbaarheid van Nederland. In het landenrapport van het IMF over Nederland staat onder aanbeveling 36: "It is crucial to address promptly housing market vulnerabilities and distortions." Daar staat een hele paragraaf over. De staatssecretaris kan van alles voorrekenen, maar

eigenlijk zegt hij dus dat zij de sommen niet goed maken.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik wil niet beweren dat hun sommen niet goed zijn. Ik heb de stukken even niet scherp voor ogen, maar als ik mij niet vergis, zijn in de rapportage van het IMF in het voorjaar de maatregelen die per 1 augustus zijn ingegaan, niet verdisconteerd. Daar moeten wij maar eens heel goed naar kijken: wat hebben die maatregelen vervolgens gedaan?

De heer **Ester** (ChristenUnie): U stapt een beetje makkelijk over een aantal dingen heen. Er werd al gerefereerd aan internationale waarnemers. We hebben ook net het rapport gehad van Dynamic Credit. Ik noemde Dynamic Credit al in mijn interventie; dat is de instelling die de American Fed heeft gewaarschuwd in verband met de subprime hypotheken. Nu zegt deze instantie dat volgend jaar, in 2012, meer dan 300.000 Nederlanders in problemen komen vanwege hun hypotheekschuld.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik heb dat bericht van Dynamic Credit in de krant gelezen, maar ik heb ook reacties daarop gezien van gerenommeerde Nederlandse banken, die de beweringen van Dynamic Credit niet voor hun rekening wilden nemen. Zij zeiden dat zij dit, kijkend naar hun hypotheekportefeuille, totaal niet herkenden.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Zouden wij de reactie waarover u het hebt, op schrift kunnen krijgen? Die heb ik niet gezien.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik heb het zelf uit de krant gehaald, maar als u dat vraagt, wil ik dat natuurlijk best nog eens opdiepen.

De heer De Grave heeft vanochtend in het debat gevraagd of ik de oploop in de kosten van de hypotheekrenteaftrek in een algemeen perspectief kon plaatsen. De stijging van de kosten met 1,8 mld. van 2010 tot 2016 blijft, zoals de heer De Grave al vermoedde, constant ten opzichte van de geraamde groei van de economie. De waarde daalt zelfs licht van 1,63% bbp in 2010 naar 1,59% in 2016. Als teruggekeken wordt vanaf 2006, daalde het relatieve deel van de hypotheekrenteaftrek zelfs van 1,77% in 2006 naar de net genoemde 1,59% in 2016. Hier geldt uiteraard ook het noemereffect. We kunnen de economische groei wel voorspellen voor de komende jaren, maar uiteindelijk zullen de komende jaren ons moeten leren wat gerealiseerd zal worden.

De heer **De Grave** (VVD): Ik wil daar nog één ding over vragen. Het is toch wel nuttig om te weten waar we het over hebben in percentages en in getallen. Ik heb vanmorgen toch veel mensen horen zeggen dat er wel mooi structureel bezuinigd kan worden als je wat aan de hypotheekrenteaftrek doet. Kan de staatssecretaris daar in dit huis iets over zeggen? Als je al iets zou willen met de hypotheekrenteaftrek, structureel, en je wilt de bestaande gevallen ontzien, dan kan het toch voor deze begrotingscyclus van dit kabinet geen betekenis meer hebben? Dan praat je toch echt over de langere termijn?

Staatssecretaris **Weekers**: Als je mensen niet onmiddellijk in de problemen wilt brengen, dan praat je inderdaad over heel lange termijnen. Ik heb hier diverse sprekers horen betogen dat je de aftrek in 30 jaar zou moeten afbouwen. Dat betekent dus ook dat je daar pas op lange termijn de revenuen van haalt. De vraag is echter ook of je het überhaupt moet willen in het kader van het op orde brengen van het huishoudboekje van de overheid. De hypotheekrenteaftrek is immers ook een middel -- ik meen dat de heer De Grave dat ook aangaf -- om de hoge belastingdruk effectief wat lager te doen zijn. De premier heeft dat ook in de algemene politieke beschouwingen als zodanig betiteld. Mocht je er al wat aan willen doen -- het kabinet is dat niet van plan, want het heeft een duidelijke boodschap meegekregen van de schragende partijen en er ligt een opdracht in het regeerakkoord besloten -- dan moet je vervolgens ook de belastingen verlagen.

De heer **Backer** (D66): Als we spreken over de hypotheekrenteaftrek en als ik spreek namens D66 over een langjarige afbouw, dan kan het natuurlijk niet alleen over de nieuwe gevallen gaan. Dat is niet de discussie. U zegt: aan de kant van de creditering pakken we het al aan en de effecten daarvan zullen zichtbaar zijn. Ja, die zullen inderdaad zichtbaar zijn voor de starters, maar dat gaat natuurlijk geen structurele oplossing brengen. Die vereist een meerjarig, lang vol te houden fiscale wijziging. Daar ging het over. Dat geldt ook voor de bestaande gevallen, dat zal helaas niet anders kunnen. Het gaat ook over u en mij.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik wijs erop dat onder de aangescherpte gedragscode voor hypothecaire financiering natuurlijk ook de gevallen worden geschaard waarin er sprake is van schuldvernieuwing. Daarmee worden toch ook bestaande gevallen met de regels geconfronteerd. Als je nu tegen mensen die een paar jaar geleden een huisje hebben gekocht en daar met zijn tweeën hard voor moeten werken, zegt: we gaan de regels aanpassen en dat betekent dat u toch fors meer moet gaan aflossen dan wat u met de bank had afgesproken, anders staat daar een fiscale straf op, dan worden die mensen dus gewoon maand voor maand enorm hard getroffen in hun huishoudboekje. Daarmee kunnen heel veel gewone gezinnen in grote problemen komen en dat wil het kabinet niet. Zeker nu, in een tijd waarin de woningmarkt buitengewoon slecht draait en we worden geconfronteerd met berichten dat huizenprijzen eerder dalen dan stijgen, moet je ervoor zorgen dat er rust komt. Mensen moeten weer een klein beetje vertrouwen krijgen. Als ze naar de bank gaan en volgens de bestaande regels een lening kunnen krijgen, dan moet de bank kunnen uitrekenen wat die lening betekent voor de maandlasten, zodat die mensen weten wat ze uiteindelijk netto kwijt zijn. Daar moeten ze jarenlang op kunnen bouwen. Als je een hoop

onrust gaat creëren, dan durft helemaal niemand meer een huis te kopen.

De heer **Ester** (ChristenUnie): De staatssecretaris houdt hier een breed verhaal over de voors en tegens. Het was aardig geweest als hij dat verhaal had verwerkt in zijn reactie op de motie-Kuiper en de uitleg waarom het kabinet die motie afwijst. We zijn vorige week geconfronteerd met een briefje waarin de staatssecretaris in precies 50 woorden -- wat op zich al knap is -- zegt waarom hij de motie niet overneemt, zonder enige toelichting daarop, anders dan dat hij bereid is om een aantal uittreksels van andere studies naar de Kamer te sturen. Het betreft studies die wij allang hebben en ook tot ons hebben genomen. Waar wij om vragen -- en dat geeft toch een wat andere strekking aan het antwoord van de staatssecretaris -- is juist een uitgebalanceerde visie op alle pro's en contra's, met name om toe te werken naar een duurzaam bestel. Dan gaat het ook om de huidige woningbezitters; die term staat zelfs letterlijk in de motie. Het gaat ook om jongeren. De staatssecretaris zegt wel dat er rust is op de markt. Nou, dat is heel betrekkelijk, want de jongeren van de huidige generatie die ook een woning willen bemachtigen, die kunnen dat gewoon niet. Dat is een element dat wij willen opnemen. Het derde element is het beslag op de collectieve middelen. Linksom of rechtsom geredeneerd hebben we toch te maken met een heel forse collectieve schuld en een forse private schuld in Nederland. We hebben het daar eerder vandaag over gehad. Waarom heeft de staatssecretaris dat hele betoog niet verwerkt in een reactie op die motie?

Staatssecretaris **Weekers**: Misschien is het goed om dan nu ook even op het punt van de heer Ester in te gaan.

De **voorzitter**: Misschien is het goed dat mevrouw De Boer haar vraag ook stelt en dat u dan antwoord geeft op beide vragen in één keer.
* *

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Het is wel een wat andere vraag, maar slaat direct op wat de staatssecretaris zei. Het is duidelijk dat het kabinet niets wil doen aan de hypotheekrenteaftrek. Waar het ons om gaat en waar het de heer Ester ook om gaat, is dat we niet stoppen met nadenken. Het punt dat ik wil maken, is dat er in de argumentatie wordt gezegd: wij moeten de huiseigenaren niet confronteren met bezuinigingen die ze direct raken in de portemonnee; dat brengt onzekerheid. Ik stoor mij er enorm aan dat wij dat niet mogen doen bij huiseigenaren, maar wel bij mensen die worden getroffen door alle andere maatregelen. Over die stapeling mag ik het al helemaal niet hebben, begrijp ik, maar aan de onderkant van de samenleving worden heel veel mensen getroffen door allerlei maatregelen die bovendien optellen. Ik vind het niet acceptabel dat we het daar wel over mogen hebben en niet over de hypotheekrenteaftrek voor de hogere inkomens.

Staatssecretaris **Weekers**: Voorzitter. Ik heb het helemaal niet over de hogere inkomens gehad. Wat de stapeling van maatregelen betreft, zijn er ook tal van maatregelen die het kabinet noodgedwongen moet nemen, om het eigen huishoudboekje op orde te krijgen. Die maatregelen raken ook de mensen die net een huisje hebben gekocht. De stapeling van bepaalde maatregelen zit niet in één bepaalde hoek. Over die stapeling worden uitvoerige discussies gevoerd, zowel in dit huis als ook in de Tweede Kamer. Het kabinet heeft in de besluitvorming van augustus zeer veel oog gehad voor een evenwichtig koopkrachtbeeld. Bepaalde maatregelen die in het regeerakkoord waren aangekondigd, zijn daarom op een zekere manier aangepast, er zijn nog wat andere maatregelen genomen en is er ook extra geld gekomen voor de bijzondere bijstand, juist om ervoor te zorgen dat de meest kwetsbaren niet de dupe worden. Uiteindelijk zijn we met een evenwichtig beleid gekomen.

Voorzitter. Ik wil toch even terug naar de hypotheekrenteaftrek, want ik begrijp de heer Ester natuurlijk goed, zeker naar aanleiding van zijn betoog vandaag. Hij heeft het kabinet vanochtend met klem gevraagd om de reactie op de motie te heroverwegen en hij zegt -- ik heb even meegeschreven -- dat het niet zo kan zijn dat een afspraak tussen coalitiepartijen blokkerend werkt voor een discussie die we met het oog op de financiële soliditeit van het land moeten voeren. Daarop wil ik het volgende zeggen. Zoals zojuist ook aangegeven, hebben wij in het regeer- en gedoogakkoord afgesproken dat er niet wordt getornd aan de hypotheekrenteaftrek. Daaraan houdt het kabinet zich. Ik heb daarvoor zojuist wat argumenten gegeven. Maar dat laat natuurlijk onverlet dat wanneer uw Kamer om een studie vraagt naar de hypotheekrenteaftrek, ook in relatie tot de financiële soliditeit van het land, teneinde daarover een discussie te kunnen voeren, het kabinet dat natuurlijk heeft te respecteren en daar waar mogelijk ook te accommoderen. In dat licht moet u even de brief van afgelopen vrijdag zien. Wij wilden daarin niet de hele discussie in volle omvang opschrijven, maar wij verwijzen naar het feit dat er al heel wat studies zijn gedaan en dat het op zichzelf niet zo zinvol is om die studies over te doen. Maar ik denk dat ik met die formulering de indiener van de motie, de heer Kuiper, en daarmee ook de meerderheid van uw Kamer misschien wel tekort heb gedaan.

Er zijn heel veel studies. Ik noem maar de Commissie Sociaal-Economische Deskundigen van de SER die in 2010 een studie heeft uitgebracht, het Centraal Planbureau, dat verschillende studies heeft uitgebracht, het rapport Brede heroverweging wonen, de Studiecommissie Belastingstelsel, de VROM-raad, het Economisch Instituut voor de Bouw en de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Dan heb ik nog niet de internationale studies genoemd.

Wat ik mij zou kunnen voorstellen, en wat ik dan ook graag wil toezeggen, is dat ik eens even desk research doe en de komende twee maanden studie maak van wat er nu allemaal ligt. Wat zijn de

meest actuele inzichten, mede in relatie tot de uitspraken die de president van de Nederlandsche Bank heeft gedaan, maar ook kijkend naar datgene wat er intussen al aan maatregelen is genomen per 1 augustus jongstleden? Ik heb daarstraks ook al aangegeven wat ter relativering mag worden meegenomen: wat is nu de waarde van het eigenwoningbezit en wat staat daar nu netto aan hypotheek tegenover? Dat is minder dan 50%. Misschien moet ik dat in relatie tot die studies ook eens even heel goed voor u opschrijven en dat dan over een paar maanden naar u toe sturen. Dan kan de Kamer kijken of dit nu het materiaal is op basis waarvan hier een goed en inhoudelijk beleidsdebat kan worden gevoerd of niet. Missen wij dan nog dingen, dan moeten wij zorgen dat die informatie natuurlijk ook op tafel komt.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik vind het een beetje mager. U begon zo mooi door ruiterlijk uw schuld toe te geven -- dat doet het in onze kringen altijd goed -- maar u eindigde wat minder mooi. U noemt een groot aantal rapporten. Die kennen wij ook. U hebt het over een rapport van de SER. Tot voor kort was ik Kroonlid van de SER, dus ik ken dat rapport ook goed. Maar die rapporten gaan niet in op de materie zoals wij die hebben geformuleerd: een brede visie op de hypotheekrenteaftrek in al zijn aspecten, dus echt een integrale visie, om daar eens over te mogen nadenken. Dan gaat het niet alleen om de financiering maar ook om de huidige woningbezitters en om de toegang van jongere generaties tot de woningmarkt. En met name om de vraag: is het huidige systeem toekomstbestendig? Dat is de grote vraag. Ik dring er toch op aan dat u die motie royaal uitvoert. Waar u nu mee komt, vind ik eerlijk gezegd een beetje mager.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik heb zojuist aangegeven dat er heel veel materiaal beschikbaar is. Een aantal aspecten die de heer Ester zojuist heeft genoemd, is ook genoemd in de motie van de heer Kuiper. Mag ik het anders zo met u afspreken dat ik gewoon eens even heel zorgvuldig kijk wat er allemaal beschikbaar is en wat daar ook aan materiaal in zit om ook juist dit soort vragen te adresseren of te beantwoorden? En dat ik dan ook met een heel goede brief of notitie naar u terugkom en dat wij dan ook het debat kunnen voeren?

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik blijf dit gewoon heel mager vinden. U herhaalt wat u in eerste instantie hebt gezegd. Wij dringen aan op een royale uitvoering van de motie. Die is heel breed in de Kamer aangenomen. Dat moet toch iets zeggen. Nogmaals, het gaat ons er niet om een plan te maken hoe wij zo snel mogelijk de hypotheekrente om zeep kunnen helpen, absoluut niet. Ons gaat het erom hoe wij een toekomstbestendig hypotheekmodel kunnen creëren. Dat is de inzet.

Staatssecretaris **Weekers**: Dat begrijp ik, maar laat mij eens een poging wagen. Nogmaals, ik begrijp dat een brief van 50 woorden onvoldoende recht doet aan de motie zoals die door een meerderheid van deze Kamer is aangenomen. Het was niet de bedoeling om de motie onrecht aan te doen. Vandaar dat ik zojuist ook heb aangegeven hoe ik daar vervolgens mee zou willen omgaan. Geef mij even de tijd om te kijken wat uiteindelijk de meest geëigende manier is en welke informatie ik daarvoor nodig heb, zodat ik erop kan terugkomen. Ik begrijp dat het misschien voor de heer Ester net te mager is en dat het voor anderen in deze Kamer misschien alweer veel te ver gaat, die hier vandaag een vurig pleidooi hebben gehouden, en voor wie alleen al het praten hierover leidt tot onrust. Ik heb de heer Ester zo begrepen dat hij zegt: ik maak mij zorgen over de financiële stabiliteit van ons land, dit is één element en daarover wil ik gewoon een zorgvuldige discussie voeren. In de motie-Kuiper staan daarnaast nog wat andere zorgen, zoals de vraag hoe starters aan een woning komen. Dat zijn zorgen die ook door het kabinet worden gedeeld. Het kabinet deelt ook de zorg daar waar de woningmarkt op slot zit. Niet voor niets hebben wij in het voorjaar het besluit genomen om de overdrachtsbelasting tijdelijk zeer fors te verlagen. Laat ik daar op deze wijze op terugkomen.

De heer **De Grave** (VVD): Ik vind het mooi dat er wordt geprobeerd om de motie uit te voeren. Ik geloof ook wel dat dat een tegemoetkoming is, maar ik wil het zelf ook wel even heel goed begrijpen zodat wij weten waar wij het over hebben. Er komt dus een notitie van de kant van de staatssecretaris, met bouwstenen waarover deze Kamer een debat kan voeren. Met andere woorden, de beleidsconclusies worden hier getrokken. Het is dus geen beleidsstuk van de kant van het kabinet. Het zijn bouwstenen, want dat is volgens mij ook wat de motie vraagt, voor een debat dat wij kunnen voeren.

Staatssecretaris **Weekers**: Precies, want ik heb de positie van het kabinet ...

De heer **De Grave** (VVD): Dat vraagt de motie ook. Dan is het helder.

Staatssecretaris **Weekers**: Precies. Ik heb daarom niet voor niets eerst de positie van het kabinet gemarkeerd, waarom het niet wil morrelen aan de hypotheekrenteaftrek. Maar ik heb ook aangegeven dat ik begrip heb voor de discussie die u hier in huis wilt voeren aan de hand van gedegen stukken. Die stukken krijgt u van mij.

De **voorzitter**: Mooi. Dit is nu een beetje mosterd na de maaltijd.

**

De heer **Postema** (PvdA): Jazeker, houd dit vast. Wat ik heel bijzonder vind, is dat het nu een brief, een reactie wordt van het kabinet, daar waar de motie uitdrukkelijk vraagt om het instellen van een commissie. Ik zou dat eigenlijk ook aan de staatssecretaris willen meegeven. Als dit zo'n dogmatisch nee is om over de hypotheekrenteaftrek met dit kabinet te spreken,

dan is het toch juist een uitstekende handreiking geweest van het lid Kuiper om u te vragen daarvoor een commissie in te stellen, zodat wij ook daadwerkelijk op basis van een objectieve weergave van de feiten kunnen debatteren over het toekomstbestendig krijgen van dit fiscale stelsel?

Staatssecretaris **Weekers**: Dit is een kabinet dat graag problemen aanpakt en dingen doet, niet om zaken in allerhande commissies te parkeren. Soms is het nodig om een commissie in te stellen. Ik wil echter niet te veel commissies, zeker niet voor aanpalende onderwerpen. Mag ik de heer Postema er in dit verband op wijzen dat in de Tweede Kamer een motie van de heer Dijkgraaf is aangenomen tijdens de algemene financiële beschouwingen? Daarin vraagt de heer Dijkgraaf om een commissie in te stellen die naar de belastingen en de toeslagen kijkt om te bezien of de belasting op arbeid gedrukt kan worden om de concurrentiekracht van Nederland te verbeteren. Daarmee wordt ook het punt van de heer De Grave geadresseerd. Die commissie moet ik nog instellen. Ik heb aangegeven dat ik de motie-Dijkgraaf graag ga uitvoeren. De opdrachtformulering moet het parlement nog bereiken, want die moet ik nog maken. Daar komt dus al een commissie voor. Vervolgens is de vraag of de notitie die ik zojuist heb toegezegd voor deze Kamer of voor de commissie aanleiding is om dit onderwerp op een of andere manier ook als een van de scenario's mee te nemen. Dit is nu echter nog niet aan de orde.

De heer **Postema** (PvdA): Mogen wij er dan ook van uitgaan dat de vraagstelling in de motie-Kuiper wordt meegenomen in de opdrachtverlening aan die toekomstige commissie?

Staatssecretaris **Weekers**: Zo ver wil ik nu nog niet gaan. Ik heb mijn toezegging zojuist gedaan, zoals ik die heb gedaan. Ik heb haar nog even verduidelijkt aan de heer De Grave. Het lijkt mij dat daar eerst ook een goed debat aan moet worden gewijd om vervolgens te bezien of dit eventueel nog onder de aandacht van de nog in te stellen commissie gebracht moet worden. Die commissie zal haar handen vol hebben. Als de commissie begin volgend jaar wordt ingesteld, dan zal die commissie daar naar mijn inschatting minimaal een heel jaar mee bezig zijn. Mocht het parlement besluiten dat dit daar deel van moet uitmaken, bijvoorbeeld als een van de scenario's, dan is er nog alle gelegenheid toe om dat mee te nemen.

Dan was er nog wat onduidelijkheid over het al dan niet doorgaan van de villabelasting. Voor de helderheid, het kabinet schaft de villabelasting niet af. De heer De Grave zei dat ook al. Het vorige kabinet, van PvdA, CDA en de ChristenUnie, heeft deze maatregel ingevoerd. Daar wijzigt dit kabinet niets aan. Het vorige kabinet heeft daarnaast op de valreep nog een wetsvoorstel ingediend waarbij de waardegrens van de villabelasting wordt bevroren in plaats van die mee te laten groeien met de inflatie. Daarmee zou de villabelasting op lange termijn een portiekwoningbelasting worden. Steeds meer huizen zouden eronder vallen. Om die reden heeft de Tweede Kamer dat wetsvoorstel destijds controversieel verklaard. Het kabinet is ook geen voorstander van dit wetsvoorstel en heeft het daarom ingetrokken.

Het pleidooi van de heer De Grave om belasting op arbeid niet verder te verhogen, heb ik zojuist al meegenomen toen ik sprak over de nog in te stellen commissie naar aanleiding van de motie-Dijkgraaf. De hoogte van de last op arbeid in Nederland baart ook het kabinet zorgen. In mijn fiscale agenda heb ik in dit verband voorgesteld om te bekijken in hoeverre de lasten op arbeid verlaagd kunnen worden door bijvoorbeeld een verschuiving naar belasting op consumptie. Ik heb de fiscale agenda in april aan beide Kamers der Staten-Generaal aangeboden. De behandeling ervan in de Tweede Kamer is een paar keer uitgesteld en zal in januari plaatsvinden. Dan zal ik bekijken in hoeverre er in de Tweede Kamer draagvlak bestaat om nu al bepaalde stappen in die richting te zetten. Daarnaast zal dit ook worden meegenomen door de nog in te stellen commissie. Voor de helderheid, er is geen ruimte voor netto lastenverlichting. Uiteindelijk zal het verlagen van de lasten op arbeid dus gefinancierd moeten worden door hetzij grondslagverbreding hetzij een lastenschuif in de richting van indirecte belastingen.

Dan heeft mevrouw De Boer gevraagd naar de logica om aparte tarieven voor grootgebruikers te hanteren in de energiebelasting. Er zijn lage energiebelastingtarieven voor grootgebruikers vanwege de internationale concurrentiepositie. Begin september jongstleden is het onderzoek van CE Delft en Ecofys "Belasting op energieproducten, elektriciteit en CO_2" naar de Tweede Kamer verzonden. Uit dit onderzoek blijkt dat de ons omringende landen eveneens lage tarieven en vrijstellingen over energie-intensieve industrie hanteren. In het kader van de onderhandelingen voor het richtlijnvoorstel Energiebelastingen zet het kabinet dan ook in op hogere Europese minimumbelastingtarieven voor energieverbruik. Hierdoor zal de energie-intensieve industrie niet in een nadelige positie worden gebracht ten opzichte van haar concurrenten over de grens. Mevrouw De Boer is het vast met mij eens dat het milieu er uiteindelijk weinig mee opschiet als de productie wordt verplaatst in plaats van vergroend.

De heer Postema vroeg waarom het kabinet de RDA voorstelt, terwijl het zich uitspreekt tegen het veelvuldig gebruik van belastinguitgaven. Het kabinet is inderdaad kritisch over het gebruik van belastinguitgaven. Die moeten worden getoetst op effectiviteit en doelmatigheid. Het kabinet is van oordeel dat de RDA hieraan voldoet. Met de combinatie van de RDA en de S&O-afdrachtvermindering creëert Nederland, ook in internationaal perspectief, een sterk en compleet pakket aan fiscale middelen om innovatieve activiteiten te stimuleren. Daarnaast komt de RDA in de plaats van specifieke subsidies. Daarmee wordt uitvoering gegeven aan het beleid dat in het regeerakkoord en het gedoogakkoord uiteen is gezet om een verschuiving aan te brengen van specifiek naar generiek beleid. Dit geeft keuzevrijheid aan het bedrijfsleven, het zorgt voor

een optimale allocatie van middelen en bovendien is bekend dat fiscale kortingen doelmatiger zijn in termen van administratieve lastendruk en in het kader van de uitvoeringslasten. De RDA sluit ook naadloos aan op het advies van de topteams. We zullen de RDA over vijf jaar gaan evalueren, want het kabinet wil kwistig gebruik van fiscale regelingen beperken en daartoe alle fiscale regelingen om de vijf jaar, periodiek, evalueren op hun doelmatigheid en doeltreffendheid.

Er staat nog een vraag open van de heer Nagel, als ik mij niet vergis. Hij pleitte voor een korting op de overdrachtsbelasting voor huizenbezitters die dichterbij hun werk gaan wonen. Daar heb ik een paar opmerkingen over. Ik ben best bereid om eens in algemene zin te bedenken of je iets zou kunnen verzinnen waarbij in dit kader het mes aan twee kanten snijdt. Als mensen dichter bij hun werk gaan wonen, vermindert namelijk ook de filedruk, net als de kosten die met vervoersbewegingen samenhangen. Het zou ook de beweging op de woningmarkt kunnen stimuleren. Niet voor niets heeft het kabinet in het voorjaar de overdrachtsbelasting tijdelijk fors verlaagd, ook om daarmee een stukje weg te nemen van de drempel die mensen bij een hogere overdrachtsbelasting ervaren wanneer ze gaan verhuizen.

Van de specifieke voorstellen van de heer Nagel moet ik echter het volgende zeggen. Als het echt een korting is, leidt het tot budgettaire derving en die kunnen wij ons op dit moment niet permitteren. Het niet-structureel maken van de verlaging van de overdrachtsbelastingtarieven biedt geen dekking, omdat deze tariefsverlaging al incidenteel is, en als zodanig is ingeboekt en gedekt. Het is uitvoeringstechnisch ook erg ingewikkeld. Zo stuit de afbakening van het begrip "verhuizers" op problemen. Wat bijvoorbeeld te doen in het geval waarin twee partners gaan verhuizen en de een dichter bij het werk gaat wonen en de ander verder weg? Er zijn ook extra uitvoeringskosten, niet alleen voor de Belastingdienst maar ook voor het notariaat, dat reisafstanden moet gaan controleren. Verder is sprake van een freeridereffect en past het niet in een objectieve belasting als de overdrachtsbelasting. Dat gezegd hebbende: ik begrijp wat de heer Nagel ermee heeft bedoeld. Het denken staat bij het kabinet niet stil en staat bij mij niet stil. Ik zal deze overweging in elk geval meenemen om te bezien of er in de toekomst mogelijkheden zijn om prikkels zodanig aan te brengen dat het mes aan twee kanten snijdt. Dat waren de antwoorden op de resterende vragen.

De **voorzitter**: Ik dank de staatssecretaris. Ik roep hem vooral op om korte brieven te blijven schrijven, mits ze het goede antwoord bevatten, want ook het terugdringen van de bureaucratie is een speerpunt geweest van opeenvolgende kabinetten. Daaraan werkt de Eerste Kamer graag mee.

* *

De vergadering wordt van 18.45 uur tot 20.00 uur geschorst.

De **voorzitter**: Wij zijn toe aan de repliek van de Kamer. Ik heb een spreektijdopgave gekregen van in totaal 45 minuten. Ik verzoek de leden om inderdaad binnen die tijd te blijven. Dan kunnen wij met enige moeite nog binnen het tijdschema blijven en kan iedereen die nog met de trein naar huis moet, op tijd dit pand verlaten.

* *

*N

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Er zijn in de eerste termijn grote meningsverschillen gebleken over de waardering van deze Miljoenennota. Dat hoeven wij hier niet te herhalen. Daarvoor zijn wij politieke partijen. In die zin denk ik dat het een prima eerste termijn was. Behalve die grote meningsverschillen valt ook op dat er een behoorlijke mate van gelijkgestemdheid bestaat over ten minste twee zaken. Die zal ik in deze tweede termijn onder de aandacht brengen.

Ten eerste moet de huidige druk op de overheidsfinanciën, in combinatie met de stagnerende groei en inmiddels zelfs krimp, niet met sprokkelwerk worden aangepakt, maar met structurele hervormingen. Wij spreken over hervormingen van de woningmarkt en van de arbeidsmarkt, het beteugelen van de zorguitgaven en het inzetten op innovatie en verduurzaming van onze economie. Terecht heeft CDA-collega Terpstra zich afgevraagd of de gekozen samenstelling van de uitgaven van het kabinet wel bijdraagt aan een toekomstige groei. Niet alleen de inkomstenkant, maar ook de uitgavenkant moet worden geadresseerd.

Structurele hervormingen van de woningmarkt, de arbeidsmarkt en de zorguitgaven en het inzetten van duurzame groei zijn geboden. Collega Backer van de D66-fractie zal hiertoe straks een motie indienen die wij graag ondersteunen. In het kader van de woningmarkt is het goed dat in dit huis zo uitgebreid is gesproken over het toekomstbestendig maken van de hypotheekrenteaftrek. Deze is in de huidige vorm scheef, uiterst kostbaar en een prikkel tot het maken van schulden. Vandaar het belang van de motie-Kuiper, die vraagt om hiernaar met open vizier te kijken. Wij accepteren dat de diverse fracties daar met een eigen bril naar kijken, maar wij dragen de regering vooral op om met elkaar verantwoordelijkheid te nemen en naar de toekomstbestendigheid van dit stelsel te kijken. Dat was de strekking van de motie. Wij waarderen het dat de staatssecretaris wat dat betreft het boetekleed heeft aangetrokken vanwege zijn briefje van de afgelopen week. Graag zien wij dat het kabinet ons straks, bij de daadwerkelijke beantwoording, niet alleen een leeswijzer biedt bij de de afgelopen jaren opgestelde studies, maar ook zijn oordeel geeft over de hierin genoemde feiten. Wij zullen verder moeten met de woningmarkt en de hypotheekrenteaftrek, of dit nu met dit kabinet

gebeurt of met een volgend. Daarvoor is een dergelijk onderzoek onontbeerlijk.

Een tweede onderwerp waarover gelukkig in dit huis, met het kabinet, een grote mate van eensgezindheid bestaat, is het uitgangspunt dat de effecten van het op orde brengen van de overheidsfinanciën evenwichtig moeten worden verdeeld. Ik noemde in mijn inbreng in eerste termijn reeds de vier voorbeelden, de vier gezinnen, die zo scheef, zo onevenwichtig, worden getroffen door de huidige kabinetsmaatregelen. Ook de heer Nagel wees in eerste termijn terecht op de inkomenspositie van ouderen. Ik wijs in dit verband ook op de interventie van de heer Van Strien van de PVV-fractie, die terecht wees op de puntenwolk rond de koopkrachteffecten in de rijksbegroting, met het verzoek de negatieve extremen in deze wolk -- de uitbijters, zoals de heer Van Strien het noemde -- te compenseren. In dat kader wenst de PvdA-fractie, in lijn met deze beraadslaging, een motie in te dienen, mede namens de fracties van D66, de SP, GroenLinks, de ChristenUnie, 50PLUS en de OSF.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Postema, Backer, Reuten, De Boer, Ester, Nagel en De Lange wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de regering in de rijksbegroting 2012 zichzelf ten doel stelt de effecten van de bezuinigingen op de koopkracht zo evenwichtig mogelijk te verdelen over verschillende groepen;

constaterende dat de regering hierin vooralsnog onvoldoende slaagt, waardoor de lage en middeninkomens veel harder door de bezuinigingen worden getroffen dan de hoge en topinkomens;

van mening dat de regering zich extra moet inspannen om de door haarzelf beoogde evenwichtige verdeling van de effecten van de bezuinigingen te realiseren;

verzoekt de regering, voor 2012 en nakomende jaren passende maatregelen te nemen om de effecten van de genomen en te nemen bezuinigingsmaatregelen in termen van de verschillen in koopkrachtdaling tussen lagere inkomens, middeninkomens, hoge inkomens en topinkomens ongedaan te maken, zodat de last van de bezuinigingsmaatregelen evenwichtig wordt verdeeld,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter K (33000).
**

De heer **Postema** (PvdA): Ik had de motie niet beter kunnen voorlezen. Wij wachten het antwoord van de minister af.

*N

De heer **De Grave** (VVD): Voorzitter. Wat de waardering voor dit beleid betreft, sta ik in vergelijking met de heer Postema aan de andere kant. Voor zover wij spreken over algemeenheden, zijn wij het allemaal zeer met elkaar eens; wij zijn allemaal voor hervormingen en structurele, gezonde oplossingen. De keuzes die het kabinet maakt, worden door de VVD-fractie gesteund. Derhalve zullen wij geen steun geven aan de zojuist ingediende motie. Wij zijn van mening dat het koopkrachtbeeld wel evenwichtig is. Ik heb dat uitvoerig toegelicht met voorbeelden en feiten.

Ik dank de bewindslieden voor hun antwoord, maar op één punt heb ik nog geen antwoord gekregen. Wij begrijpen dat het kabinet voor 2012 vergaande nivellerende fiscale maatregelen heeft genomen om het inkomensbeeld evenwichtig te krijgen. Ik heb de bewindslieden gevraagd hoe zij aankijken tegen het feit dat het daardoor met de belasting op arbeid de verkeerde kant op gaat. Namens mijn fractie heb ik de bewindslieden gevraagd dat instrument voor 2013 niet te gebruiken. Misschien kunnen zij daar nog iets over zeggen.

Vervolgens een opmerking over de motie-Kuiper. Ik wil niet meteen spreken van een boetekleed, maar ik vind het altijd fijn als bewindslieden, luisterend naar een debat in de Kamer, zeggen dat zij iets willen doen met de dingen die zij gehoord hebben. Volgens mij hoeft dat niet in termen van schuld en boete te worden uitgedrukt, maar dat zal te maken hebben met mijn liberale levenshouding of met mijn katholieke achtergrond. Ik vind het gewoon goed dat er een debat plaatsvindt. Als mensen daar naar luisteren en er ook iets mee willen doen, dan is dat prima.

Ik heb goed geluisterd naar de heer Postema, ook tijdens het interruptiedebat. Wij moeten scherp weten waarover wij het hebben. Wij hebben niet voor de motie-Kuiper gestemd, maar in die motie werd het kabinet nadrukkelijk uitgenodigd een voorzet te leveren voor een debat in deze Kamer. Ik hoorde de heer Postema zeggen dat er onderzoek moet komen, maar tegelijkertijd sprak hij over "de opvattingen van het kabinet". Daardoor raakte ik een beetje in de war. Mijn beeld was dat het kabinet op een aantal hier genoemde punten nadere informatie zou aanleveren, in een samenhangend geheel, op basis waarvan deze Kamer vervolgens het debat kan voeren, conclusies kan trekken en moties kan indienen. Dat lijkt mij ook staatsrechtelijk de juiste volgorde. Op die manier heb ik het geïnterpreteerd, maar als het anders is, dan hoor ik dat graag van de bewindslieden. In elk geval zou dit mijn voorkeur hebben.

De heer **Postema** (PvdA): Ik wil op dit punt terughoudend zijn, omdat ik de initiatiefnemer van de motie de voorhand wil bieden. De heer De Grave

memoreerde echter ook mijn interruptie. Het is van tweeën één: of het kabinet voert de motie uit en stelt een commissie in, zoals in de motie gevraagd wordt, of het kabinet komt in eerste aanleg met een eigen reactie. Die reactie hoeft geen leeswijzer te zijn van hetgeen er al is. Het moet een inhoudelijke reactie zijn op de feiten die in de rapporten worden genoemd.

De heer **De Grave** (VVD): Dan hebben wij een discussie over de interpretatie van de motie. Het gaat om een toezegging van het kabinet naar aanleiding van een aangenomen motie. Wij praten nu over een nieuwe politieke situatie en proberen het met elkaar eens te worden over de wijze waarop wij met de motie moeten omgaan. Het kabinet doet daartoe een aanzet. Natuurlijk kan de indiener van de motie er iets over zeggen, maar ik vind het belangrijk te benadrukken wat voor de VVD-fractie de volgorde dient te zijn. Het is prima dat de feiten op een rij worden gezet en dat een en ander een nadere dimensie krijgt, zoals ook door de fractie van de ChristenUnie is aangegeven, maar ik vind dat het debat vervolgens hier moet plaatsvinden, zodat het kan leiden tot beleidsconclusies aan deze kant en niet andersom.

Mij rest nog één punt. Ik heb een deel van mijn betoog besteed aan het onderwerp "indexleningen". Naar mijn mening heb ik een redelijk doortimmerd betoog gehouden. Ik kan mij voorstellen dat de ambtenaren van Financiën iets meer tijd nodig hadden om mijn vragen te beantwoorden, maar ik neem aan dat de avondpauze daarvoor toereikend is geweest en dat ik in tweede termijn een uitvoerig antwoord krijg.

Minister **De Jager**: Het was mijn schuld!

De heer **De Grave** (VVD): Ik zat bij een verkeerd dossiertje, maar ik vond het leuk om het op deze manier aan te zetten. Ik ga ervan uit dat ik in tweede termijn alsnog het antwoord krijg op de door mij gestelde vragen.

*N

De heer **Van Strien** (PVV): Voorzitter. De door mij in eerste termijn gestelde vragen zijn adequaat beantwoord door de minister. Hartelijk dank daarvoor. Ik heb een vraag gesteld over de koopkrachteffecten, maar ik heb van de minister begrepen dat die nog terugkomen bij de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Om die reden vind ik dat de motie-Postema wat vroeg komt. Bovendien lijkt mij het tweede deel van deze motie onjuist. Om die reden zullen wij de motie niet steunen.

Ik ben gerustgesteld door de beantwoording van mijn vragen, met uitzondering van het antwoord op mijn vragen over het onderwerp Europa. Helaas heb ik geen vraag kunnen bedenken waarop de minister mij een antwoord zou kunnen geven waarmee hij mij wel kan geruststellen. Dat laat ik dus achterwege.

De heer **Postema** (PvdA): De heer Van Strien heeft in zijn inbreng in eerste termijn terecht gewezen op de opgave in de rijksbegroting over de koopkrachtontwikkeling van huishoudens op pagina 171. Als je de puntenwolken bekijkt, zie je dat de uitbijters waarover de heer Van Strien sprak, zich vooral bevinden bij de lagere en bij de middeninkomens en nagenoeg niet bij de hoge inkomens. Vandaar dat ik het een comfortabele gedachte vond om de heer Van Strien aan te halen omdat hij degene is die hierop gewezen heeft.

De heer **Van Strien** (PVV): Als je probeert een lijn te trekken door die puntenwolk, ontstaat er een ongeveer horizontale lijn. Aan beide kanten van die lijn zitten uitbijters. Linksonder bij de lage inkomens is sprake van veel gestapelde effecten. Ik lees ook in de Miljoenennota 2012 dat er een bedrag van 90 mln. beschikbaar is om die gestapelde effecten te neutraliseren. Ik ga ervan uit de regering daarover heeft nagedacht en dat het bedrag van 90 mln. voldoende is om die gestapelde effecten te compenseren. Ik heb op geen enkele wijze gehoord dat de regering daar niet toe in staat zou zijn. Nogmaals, ik vind de motie van de heer Postema voortijdig. De stelling dat de regering hierin onvoldoende slaagt, is volgens mij niet houdbaar.

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Ik ga graag mee met de gedachte dat dit zich allemaal nog moet effectueren. Dat geeft de Kamer de mogelijkheid om nog bij te sturen.

Mag ik de reactie van de heer Van Strien zo opvatten dat wij van het kabinet vragen ons zo snel mogelijk te informeren of die 90 mln. inderdaad beschikbaar zijn en worden aangewend om de uitbijters links onder in de puntenwolk ook daadwerkelijk te verhelpen? Dan kan de heer Van Strien zich er met mij van vergewissen dat daadwerkelijk wordt gerealiseerd wat hij nu hoopt.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik wil de discussie afwachten waarin dit hoofdstuk over sociale zaken en werkgelegenheid aan de orde komt. Meer uitspraken wil ik daar nu niet over doen.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister en de staatssecretaris hartelijk voor de antwoorden die zijn gegeven op mijn vragen en op die van andere fracties.

Wij kunnen de minister volgen in alles wat hij in de goede zin des woords buiten Nederland uitspookt. Ook zijn visie dat het begrotingsbeleid degelijk is als hij doet wat hij zegt, steunen wij. De heer De Grave was naar aanleiding van een publicatie over een studie van ons wetenschappelijk instituut bang dat het CDA hier en daar zou afwijken. Het enige waaraan het CDA gebonden is, is mijn tekst in eerste termijn. Die blijft overeind staan totdat deze wordt gewijzigd. Ik hoop dat de heer De Grave nu helemaal gerustgesteld is.

De minister heeft twee van onze vragen nog niet beantwoord. Ik herhaal deze omdat een vraag

was ingegeven door de bijdrage van onze fractievoorzitter bij de algemene politieke beschouwingen over hoe hij aankijkt tegen meer mogelijkheden van publiek-private samenwerking tussen bedrijfsleven en overheid.

Ook mijn vraag over de samenstelling van de overheidsuitgaven op langere termijn is niet beantwoord. Deze vraag mag ook later beantwoord worden. Ik wil wel graag een reactie op mijn vraag over publiek-private samenwerking.

Wij zijn heel tevreden met de antwoorden van de staatssecretaris over de bankenbelasting en over de visie op de kleine belastingen. Wij vonden die zeer verhelderend.

Wij zijn gesterkt in ons idee dat wij scherp moeten opletten dat de kapitaaltransactiebelasting niet eenzijdig terechtkomt bij de gepensioneerden en de ouderen.

De reactie van de staatssecretaris op de hypotheekrenteaftrek kunnen wij grotendeels volgen. Wij volgen ook de interpretatie van de heer De Grave.

Bij de hypotheekrenteaftrek is de afgelopen jaren al veel veranderd. Ik wijs op de bijleenregeling, de consumptieve uitgaven en de tweede woning. Men kan dus niet zeggen dat op dat gebied niets verandert. De link dat de hervorming op de woningmarkt bijna identiek is aan een belastingverhoging voor woningbezitters, wordt naar onze mening veel te snel gelegd. Wij willen graag dat de staatssecretaris de motie zodanig invult dat hij een uitgebreide brief of een notitie stuurt aan de Kamer waarin precies de voor- en tegenargumenten worden genoemd, opdat wij hier een meer zinvolle discussie kunnen voeren.

Ik wil nog even reageren op de bijdragen van andere partijen. Het is mij opgevallen dat de SP bij het eurodossier rond Griekenland herhaaldelijk de vrees uitspreekt dat de sanering die Europa van Griekenland vraagt, zou kunnen leiden tot armoede in Griekenland. Die zorg deel ik, maar ik heb dezelfde zorgen als Griekenland gevraagd zou worden om weer naar de drachme te gaan. Dat moet in de gedachte van de SP toch gebeuren. Als dat gebeurt, wordt volgens mij de armoede in Griekenland nog veel groter. De stelling van de heer Reuten is dat het beleid van dit kabinet leidt tot armoede in Griekenland. Ik weet niet zeker of dit beleid tot meer armoede leidt dan wanneer wij de Grieken niet zouden steunen en hun een eigen munt zouden toestaan omdat zij dan kunnen devalueren. Er is een paar keer gezegd dat devalueren een goede oplossing is om de concurrentiepositie van Griekenland te verbeteren. Devaluatie betekent alleen maar inkomensdaling in dat land. Ik zie dat niet als een alternatief voor het niet bestrijden van de armoede.

De heer **Reuten** (SP): Er zijn verschillende alternatieven. Ik zal daarop ingaan in mijn tweede termijn. Ik wijs bijvoorbeeld op loonstijging in Nederland en Duitsland.

De heer **Terpstra** (CDA): Een aantal woordvoerders heeft gezegd dat de arbeidsmarkt zou moeten worden hervormd. De enige die een beetje heeft ingevuld wat dat betekent, was de heer Backer van D66. Het sprak over het versoepelen van het ontslagrecht.

Ik wil nog opmerken dat de fractie van de Partij voor de Dieren een vreemde definitie heeft ingevoerd van democratie. Zover ik weet, heeft zowel het Italiaanse als het Griekse parlement ingestemd met het nieuwe kabinet. Wij noemen dat een democratisch genomen besluit. Vanuit de PvdD wordt echter gezegd dat de democratie daar niet zou functioneren.

*N

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. In de eerste termijn had ik een debatje met VVD-senator De Grave over de inkomensverdeling, mede naar aanleiding van zijn inbreng. De heer De Grave presenteerde cijfers uit een publicatie van het SCP. Ik heb die inmiddels gelezen. Wat hij in eerste termijn presenteerde, vind ik een Eerste Kamerlid niet waardig. Hij trekt de lijn door vanaf Den Uyl naar heden. Het SCP presenteert echter uitsluitend cijfers uit het jaar 2001 en het jaar 2009. De heer De Grave citeert de cijfers uit 2001 maar niet die uit 2009. Uit die cijfers zie je dat tussen die twee peiljaren de inkomensverdeling schever wordt. De heer De Grave had in zijn eerste termijn de cijfers volledig moeten presenteren en het zeker niet moeten doortrekken naar de jaren zeventig van de vorige eeuw. Ik verwijs naar bladzijde 130.

De heer **De Grave** (VVD): De heer Kox heeft mij dat al laten zien.

De heer **Reuten** (SP): Ik vraag de heer De Grave daarop te reageren.

De heer **De Grave** (VVD): Waarom zou ik dat doen? Mijn tekst heb ik in eerste termijn uitgesproken. Ik wil het wel even voorlezen. Ik heb het helemaal niet gehad over waar de heer Reuten op wees. Ik heb het gehad over de conclusie van het SCP dat in de vergelijking tussen 2001 en 2009 de positie van laagste inkomens er in alle opzichten op vooruitgegaan is, zowel in consumptiegoederen, als in vakanties als in de vorm van woningen. Ik heb een kwalitatieve conclusie van het SCP gepresenteerd. De heer Reuten heeft het over een totaal ander punt. Ik heb dat in mijn eerste termijn niet genoemd. Ik nodig hem uit mijn inbreng na te lezen. Ik heb de tekst hier bij mij.

De heer **Reuten** (SP): De heer De Grave heeft gesproken over de inkomensverdeling tussen het onderste kwart en het bovenste kwart.

De heer **De Grave** (VVD): Ik heb gewoon een conclusie voorgelezen over de ene 50% en de andere 50%.

De heer **Reuten** (SP): Ik noem nog even de bladzijden, dan kan iedereen het nalezen. Het gaat om bladzijde 120 tot bladzijde 130. Het SCP presenteert daar een cijfer uit 2001. Tussen 2001 en 2009 wordt de inkomensverdeling schever. De heer De Grave trekt conclusies op grond van de periode vanaf Den Uyl tot heden. Dat is niet terecht.

Ik kom nu bij mijn tweede punt. Ik heb aan het begin van eerste termijn de bewindslieden gevraagd om ons de gevraagde cijfers over de vermogens- en inkomensverdeling inclusief de hypotheekrenteaftrek te verstrekken. Dat is niet gebeurd. De minister heeft gezegd dat de cijfers waar ik om vraag niet op StatLine staan. Dat weet ik. Ik vraag de minister om binnen een week de gevraagde cijfers alsnog te verstrekken. Dan kan ik deze betrekken bij het belastingplan.

Dan kom ik bij mijn derde punt. De minister zegt met betrekking tot de verhoudingen binnen de Unie dat de euro in het belang is van Nederland. Daar gaat het om. Daarnaast is de euro ook nog een beetje in het belang van de Europese Unie. In een interview voor Forum, het blad van VNO/NCW, zegt de minister dat de euro wordt gered voor de ondernemers. Dat kan dus ook nog. Ik constateer dat het gebrek aan solidariteit leidt tot ontwrichting en ik constateer dat de minister dit eigenlijk beaamt. De zuidelijke landen moeten concurreren, uiteindelijk, als het moet, tot op de armoedegrens. Dat ontkent de minister niet. Een loonstijging voor de landen die het zich kunnen permitteren, zou een teken van solidariteit zijn binnen de Unie en zal de Unie uiteindelijk stabiliteit geven. Dat is goed tegen de recessie. Dan kunnen die zuidelijke landen uiteindelijk hun eigen industrie opbouwen tot een meer egalitair niveau met de andere landen.

Dan kom ik bij mijn vierde punt. We kunnen met elkaar constateren dat de Europese Unie c.q. de Monetaire Unie geen plan B had klaarliggen in de crisis van 2008. Dat lag er gewoon niet. Het initiatief lag zeker niet bij de Europese Commissie. De Europese Commissie wist niet hoe zij moest handelen in de bankencrisis. Er was wel een plan van aanpak, maar er was geen plan voor een situatie waarin het fout loopt. We kunnen nu constateren dat in de huidige crisis weer hetzelfde aan de hand is. We weten wel hoe we het willen organiseren als het allemaal goed gaat, maar opnieuw ligt er geen plan B in het geval het fout loopt. Dat is bijzonder teleurstellend. Dat kan geen enkele burger, geen enkel weldenkend mens, vertrouwen geven in de hele constellatie.

Dan kom ik bij mijn vijfde punt. Ik reageer op het antwoord van de minister op een eventuele transitie van de euro naar iets anders. Senator Koffeman heeft zojuist aangegeven dat een weldenkend mens in een dergelijke situatie de alternatieven op een rij zet en daarvan de kosten en de baten beziet. Dat lijkt me redelijk. Het gaat niet om kiezen voor het ene of het andere, maar om de vraag wat de alternatieven zijn en wat daarvan de mogelijke kosten zijn. De kosten van een transitie van de euro naar iets anders horen daarbij. Het lijkt me redelijk dat te onderzoeken. We hebben in 1999 de transitie gehad van de gulden naar de euro. Volgens berekeningen heeft deze alles bij elkaar ongeveer 3 mld. gekost. Waarschijnlijk is dat bedrag nog overschat. 3 mld. is een overzienbaar bedrag. Stel dat we helemaal opnieuw moeten beginnen, in 1998, met de kennis van nu, zouden we dan opnieuw de euro introduceren? Ik hoor graag een antwoord van de minister op deze vraag.

De **voorzitter**: Dat is volgens mij gelijk uw laatste vraag. U zit op zeven minuten. Ik heb de tijd ook stopgezet bij de interruptie.

**

De heer **Reuten** (SP): De fractie van de ChristenUnie zal het woord voor ons voeren over de hypotheekrenteaftrek. De fractie van de Partij voor de Dieren zal nog het woord voeren over het ESM.

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Ik merk dat u streng bent met de tijd, dus zal ik mij beperken. Kunnen wij tevreden zijn? Ja, wij zijn tevreden over de zorgvuldige beantwoording van de vragen door de minister en de staatssecretaris. Nee, wij kunnen niet tevreden zijn als we aan de vooravond staan van een recessie en er belangrijke kwetsbaarheden zijn gesignaleerd in de Nederlandse staatsbegroting. Wij zullen de komende tijd met elkaar hier nog debatteren over een aantal onderwerpen en oplossingen.

Ik wil de minister in het bijzonder complimenteren voor de wijze waarop hij de Europese problematiek heeft benaderd. Ik denk dat hij daarmee op het goede spoor zit of, om het minder aanmatigend te zeggen, hij zit op het spoor waarop wij ook zitten. Ik wil hem daarbij ook graag aansporen en steunen.

Het motto van mijn bijdrage in eerste termijn was: een crisis is een kans. Ik begrijp van de minister dat er een groot aantal voorstellen is dat door de Europese Commissie wordt voorgelegd. Ik begrijp dat dit zelfs morgen gebeurt. Dat kan een retorische truc zijn, maar ik ga ervan uit dat het morgen is. Deze voorstellen zouden, meen ik, zonder de crisis niet aan bod zijn gekomen. De minister vat het samen met de woorden: never waste a good crisis. Vervolgens ging hij spreken in metaforen -- ik heb gemerkt hoe gevaarlijk dat is -- over storm en een schip en zwaar weer. Ik wil het als volgt samenvatten: we moeten het schip op zee verbouwen. Dat doen we op dit moment.

Ik heb gewezen op een paar onderwerpen: de versnelling van de Europese integratie en het versterken van de Europese financiële stabiliteit door beter bankentoezicht. Ik heb de minister daarover een aantal positieve dingen horen zeggen, maar het was mij toch niet helemaal helder of er werkelijk Europees bankentoezicht komt. Aangezien het belang hoog is, wil ik deze Kamer daarom om een uitspraak vragen.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Backer, Koffeman, De Boer en Vos wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het risicovolle en onverantwoordelijke beleid van banken een grote rol heeft gespeeld bij het creëren van de huidige crisis;

constaterende dat het nationale bankentoezicht binnen de Europese Unie om uiteenlopende redenen ontoereikend is geweest;

constaterende dat de huidige Europese bankentoezichthouder, de European Banking Authority, slechts bevoegdheden van coördinerende en regelgevende aard heeft;

overwegende dat een Europese toezichthouder met vergaande bevoegdheden noodzakelijk is om op een adequate manier toe te zien op banken die binnen de Europese Unie zaken doen;

verzoekt de regering, met voorrang na te streven in de EU dat er een volwaardige Europese toezichthouder op banken ontstaat,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter M (33000).
**

De heer **Backer** (D66): Dan ga ik over naar het volgende punt, de kwetsbaarheid van de nationale begroting. Ik heb goed geluisterd naar het antwoord van de minister op de vraag wat er zal gebeuren als de seinen van oranje naar rood gaan. Hij heeft uitgelegd, tot twee maal toe, wat dan de begrotingssystematiek is. Het gaat mij natuurlijk vooral om de politieke vraag wat er dan gebeurt. Daarover is in dit huis en buiten dit huis op verschillende manieren gesproken. Ik heb in mijn eerste termijn gezegd dat we er misschien wat consensus over kunnen bereiken. Indien in het voorjaar van 2012 blijkt dat er aanvullende maatregelen nodig zijn voor de begroting van 2013, hoop ik dat het niet weer sprokkelwerk wordt, maar dat er werkelijk sprake is van structurele bezuinigingen. Ook daarover wil ik de Kamer om een uitspraak vragen.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Backer, De Boer, Ester en Postema wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de structurele kwetsbaarheid van de Nederlandse begroting de financiële markten ruimte biedt om ook in Nederland de politiek keuzen te gaan dicteren;

constaterende dat de Nederlandse staatsfinanciën kwetsbaar zijn door de doorwerking van de schuldenproblematiek in de eurozone;

constaterende dat op basis van onder andere Macro Economische Verkenningen en de aannames van de begroting 2012 het niet denkbeeldig is dat in het komende begrotingsjaar tekorten zullen bestaan of ontstaan, groter dan 3% van het EMU-saldo;

constaterende dat verdere bezuinigingen die op de huidige voet zouden voortgaan het risico meebrengen op uitval van bestedingen en aantasting van de economische structuur van de Nederlandse economie;

overwegende dat, indien er bij de Voorjaarsnota 2012 en de begroting 2013 extra bezuinigingen noodzakelijk zullen zijn, er gekozen dient te worden voor structurele hervormingen;

spreekt als haar mening uit dat de regering hiervoor alsdan samenhangende voorstellen aan het parlement zal doen die zich kenmerken door structurele gezondmaking van de overheidsfinanciën, zowel op korte als op lange termijn, en er op voorhand geen oplossingen taboe of onbespreekbaar zijn;

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter L (33000).
**

De heer **Backer** (D66): Ik wil afsluiten met enkele opmerkingen over het onderwerp dat de staatssecretaris heeft behandeld. Ik zal de behandeling verder aan mijn collega Ester overlaten, anders gaan we elkaar met een verschillende uitleg van de motie overlappen. De staatssecretaris had wat aansporing nodig om toe te zeggen dat er een notitie zal komen. Hij had het over desktop research en eenieder die met consultants werkt, weet dat als je niet veel geld wilt uitgeven, dan doe je een desktop research. Dat lijkt mij niet de bedoeling van deze Kamer.

De heer De Grave sprak over bouwstenen. Ik wil er een aandragen. Als er nagedacht wordt over suggesties voor een commissie, zou ik zeggen dat die breed zou moeten worden samengesteld uit mensen die iets van het bankwezen weten, iets van de huizenmarkt, iets van de fiscaliteit, van het financieel toezicht en iets van Europa. Ik weet dat ik vooruitloop op de discussie, maar ik dacht dat ik het nu maar moest zeggen, want dan kan dat worden meegenomen.

Ik wil het hierbij laten en ik wens de minister en de staatssecretaris veel sterkte bij het zeilen in de storm. Dat zal niet eenvoudig zijn, maar ik wens de bewindspersonen daarbij alle succes.

*N

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de minister en de staatssecretaris voor de beantwoording van de vragen, zij het dat mijn vragen slechts minimaal zijn beantwoord. Ik wil daar toch nog even op terugkomen.

De staatssecretaris is ingegaan op mijn vraag over de subsidie op vervuilende-energieverbruik. Wij blijven het daarover niet eens, maar wij kunnen dat misschien beter op een ander moment aan de orde stellen.

Ik had de minister een aantal vragen gesteld, met name over de achterliggende visie op de bezuinigingen. Hij verwees in zijn antwoord naar hoofdstuk 1 van de Miljoenennota, waarvoor alom veel bewondering was. Met andere woorden: die visie zit wel snor. Ik begrijp dat wij hier niet een debat kunnen gaan voeren over alles en over de visie op alles. Mijn bedoeling met die vraag was aan te geven dat geld een middel is. Dat geldt voor mij ook voor financieel beleid: het is een middel op weg naar een samenleving waar wij naartoe willen. Ik mis in het verhaal van dit kabinet, in de Miljoenennota en nu ook in de beantwoording waar wij eigenlijk naartoe gaan. Wat willen wij ermee bereiken?

De vraag van het CDA over de visie op het werkgelegenheidsbeleid is volgens mij ook niet beantwoord. Die blijft liggen en ik blijf dat een gemiste kans vinden. Wij hebben het alleen maar over de financiële systematiek zonder te spreken over waar wij naartoe willen.

Het tweede belangrijke punt dat ik aan de orde heb gesteld, betreft de effecten van de bezuinigingen. Ik bedoel dan niet zozeer de effecten van elke afzonderlijke bezuiniging, dat is iets om met de verschillende vakministers te bespreken; dat ben ik met de minister eens. Ik doel op het algemene beleid: wat zijn opgeteld de effecten van de bezuinigingen, zowel voor burgers als voor bijvoorbeeld gemeenten? Ook daarover kun je discussiëren met de verschillende vakministers, maar ik ga ervan uit dat bij samenhangend beleid ook hoort dat je nadenkt over de effecten daarvan en over de stapeling van die effecten. Is dat eigenlijk aan de orde geweest toen het regeerakkoord werd gemaakt? Is er toen nagedacht over de stapeling van de effecten? Die vraag is niet beantwoord. De minister hoeft niet precies in te gaan op alle effecten, maar deze algemene vraag zou ik graag beantwoord zien.

Dat geldt ook voor de vraag of er een reactie is op de noodkreet van de gemeenten over de stapeling van de effecten. Is het kabinet voornemens om die effecten te monitoren? Die twee vragen zou ik graag alsnog beantwoord krijgen.

Er is in de eerste termijn uitgebreid gesproken over Europa en over de hypotheekrenteaftrek. Wij kunnen het kabinet een heel eind volgen in het Europese verhaal. Van ons mag er nog wel een schepje bovenop, maar daar zitten we op de goede weg. Voor de hypotheekrenteaftrek verwijs ook ik graag naar de inbreng van de heer Ester.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik beperk mij tot de discussie over het hypotheekstelsel. Wij waarderen het zeer dat het kabinet bij monde van de staatssecretaris ingegaan is op de discussie op een manier die wij als positief ervaren. Alle dank hiervoor. Ook alle credits aan hem; het getuigt van politieke moed om zo te bewegen in dit complexe dossier. Misschien is het goed dat ik nog even het voorstel, het compromis zo u wilt, samenvat. Dan weten we allemaal waar we het over hebben.

De afspraak mag zijn dat het kabinet komt met een visiedocument. Het woord "notitie" vind ik mager, we moeten de lat toch iets hoger leggen en wat meer ambitie tonen met een visiedocument. Wat is nou eigenlijk een toekomstbestendig hypotheekstelsel en hoe ziet dat eruit? Een bestendig stelsel dat recht doet aan de positie van de huidige woningbezitter, dat de toegankelijkheid vergroot tot de woningmarkt, met name voor jongeren. Het moet de schuldenlast binnen aanvaardbare grenzen houden en er moet een minder groot beslag gelegd worden op de algemene middelen.

Ik heb begrepen dat de staatssecretaris in dat visiedocument ook bestaande studies incorporeert en dat juichen wij zeer toe. Het zou goed zijn als dat in de loop van februari gereed is, dan kunnen wij in dit huis een breed en inhoudelijk debat voeren. Als dat zo kan zijn, vergeven wij de staatssecretaris graag zijn wat korte reactie in de befaamde 50 regels.

*N

De heer **Nagel** (50PLUS): Voorzitter. Ik wil de staatssecretaris bedanken voor zijn redelijk positieve antwoord op de suggestie om te kijken naar de overdrachtsbelasting voor mensen die dichter bij hun werk gaan wonen. Dat kan ook voordelig zijn voor huurders. Er zit mogelijkerwijs ook nog een behoorlijk inverdieneffect in, dus mijn dank hiervoor.

In het kader van het gesprek over de hypotheekrente heb ik de huidige minister van Defensie Hillen geciteerd. Ik heb verwezen naar een ANP-bericht van 6 september 2009 en naar een uitvoerig citaat in het Algemeen Dagblad de dag daarna. Hille zegt: "De huidige hypotheekrenteaftrek wordt oneigenlijk gebruikt en is pervers." Ik wil graag weten van de mensen achter de bewindstafel of zij deze mening onderschrijven, los van de afspraak om het deze regeerperiode zo te laten als het is. Dat kan ook met perverse zaken. Ik wil weten of zij die opvatting delen of dat zij daarvan afstand nemen. Tegen minister De Jager zou ik willen zeggen: een keertje een meningsverschil binnen het CDA is toch helemaal niet zo erg?

Tot slot is er nog een opmerking gemaakt over het ABP. Ik heb gevraagd om daarover enige verduidelijking te geven. In de jaren negentig zijn er miljarden uit gehaald. De genoemde bedragen variëren van 15 mld. tot 30 mld. In de ZEMBLA-documentaire werd zelfs gesproken over de grote

roof. Is er, nu het slecht gaat, niet een morele verplichting? Ik heb gewezen op de kunstmatig laag gehouden rente, waardoor volgens de Volkskrant het kabinet in het eerste jaar een meevaller heeft van 1 mld. Ik wil dit bevestigd zien en een prognoses over het gehele jaar horen. Ik heb gevraagd of het dan niet logisch is, als er zo'n meevaller is waardoor anderen gedupeerd worden, dat die meevaller naar de gedupeerden gaat. Concreet wil ik graag de uitspraak uitlokken of er door dit kabinet ooit nog iets in het ABP-fonds zal worden teruggestort of zegt het: nee, dat zal niet gebeuren? Dat heeft het voordeel van duidelijkheid.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ik dank de beide bewindslieden voor hun antwoorden in eerste termijn.

Ik heb er wel een klein beetje moeite mee, zoals ik in mijn eerste termijn heb aangegeven, dat alles wat betrekking heeft op de eurocrisis en niet direct uit de koker van het kabinet komt, nogal snel wordt weggezet als "daar moet je eigenlijk geen aandacht aan besteden". Of het nu gaat over de neuro, de zeuro of teruggaan naar de gulden, het zijn allemaal scenario's die niet serieus worden genomen. Ik sluit mij aan bij de opmerking van collega Reuten dat het toch wel aardig zou zijn om van het kabinet inzicht te krijgen in de kosten en baten van die mogelijke scenario's, zonder dat daarmee vooruit wordt gelopen op eventuele keuzes die gemaakt moeten worden. Het parlement heeft daar recht op.

Het baart mij ook zorgen dat over het ESM, dat een buitengewoon vérstrekkende instelling wordt met consequenties voor onze soevereiniteit, wordt gezegd dat ik niet zo vaak op YouTube moet zitten, zo van: ja gut, die filmpjes zien er natuurlijk heel angstaanjagend uit, maar iedereen kan een filmpje op YouTube maken. Dat is zeker waar, maar er is ook nog een persbericht dat de Algemene Rekenkamer op 21 oktober heeft doen uitgaan. Daarin worden namens alle nationale rekenkamers van Europa plus de Europese Rekenkamer zorgen geuit over het ESM. Die zorgen komen in belangrijke mate overeen met de filmpjes op YouTube. De rekenkamers maken zich ernstig zorgen over het gebrek aan publieke verantwoording over en democratische controle op die 700 mld. Zij zeggen ook dat de transparantie, de rechtmatigheid en de doelmatigheid die gepaard gaan met de besteding van ESM-gelden op dit moment niet geborgd zijn. Zij willen dat er maatregelen komen om dit alsnog te borgen. Het kabinet zou dit serieus moeten nemen. De rekenkamers zijn niet de clowns van het land. Daar zitten mensen die zijn aangesteld om ervoor te zorgen dat het schuurtje bij het huisje blijft. Het zou het kabinet sieren als het de kritiek op en de vragen over het ESM niet meer zou wegzetten als "het is maar een beetje wat in de volksmond beweert wordt", maar die serieus zou nemen, zoals de rekenkamers gevraagd hebben.

De rekenkamers wijzen ook op artikel 25 van het ontwerpverdrag en zeggen dat de rechtmatigheid, de doelmatigheid en de doeltreffendheid van de uitvoering van het ESM op dit moment volledig buiten beschouwing blijven in artikel 25 van het ontwerpverdrag. Ik vraag het kabinet om in de onderhandelingen over het ESM ervoor te zorgen dat die vragen van de Rekenkamer worden weggenomen. Om het daarbij te helpen -- ondersteuning van het beleid zou ik het willen noemen -- heb ik een motie.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Koffeman, Reuten, De Lange, Nagel, Ester en Van Strien wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de nationale rekenkamers van de lidstaten van de Europese Unie en de Europese Rekenkamer hebben aangegeven zich zorgen te maken over het gebrek aan publieke verantwoording over en democratische controle op de 700 mld. in het ESM;

overwegende dat de Europese rekenkamers aangeven dat de rechtmatigheid, de doelmatigheid en de doeltreffendheid van de uitvoering van het ESM op dit moment ten onrechte nog buiten beschouwing blijven in artikel 25 van het ontwerpverdrag;

overwegende dat het kabinet wel heeft toegezegd beide Kamers der Staten-Generaal vertrouwelijk te zullen informeren over de invoering van het ESM, maar dat niet duidelijk is of en op welke wijze de burgers betrokken zullen worden bij dit onderwerp;

overwegende dat invoering van het ESM op korte termijn zou kunnen plaatsvinden en gevolgen kan hebben voor ons land in termen van overdracht van soevereiniteit;

verzoekt de regering, zich in te zetten bij de totstandkoming van het ESM op een wijze die erop gericht is, de zorgen zoals geuit door de rekenkamers weg te nemen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter N (33000).
**

*N

De heer **De Lange** (OSF): Mijnheer de voorzitter. Dank aan de minister en de staatssecretaris voor hun beantwoording in eerste termijn. Ik kom terug op een paar punten.

Allereerst het H-woord, de hypotheekrenteaftrek. Toen de staatssecretaris zijn betoog over dit onderwerp hield in eerste termijn, had ik misschien moeten interrumperen. Ik was echter overmand door tranen toen hij sprak over de

jonge gezinnetjes die hun huis hadden gekocht, met een hypotheek, en dat de betrouwbare overheid op het spel zou komen te staan als daaraan gemorreld zou worden. Op dat moment gingen mijn gedachten toch naar een heel grote groep oudere mensen, naar de 2,7 miljoen gepensioneerden in dit land, die van hun pensioen dachten te genieten en die nu tot het onaangename besef komen dat hun pensioen op een buitengewoon onaangename wijze op het spel komt te staan. Het wordt niet geïndexeerd en op korte termijn dreigen kortingen. Hoewel iedereen in dit huis het ongetwijfeld eens is met het streven naar een betrouwbare overheid, moet die betrouwbaarheid niet gelden voor bepaalde groepen burgers, maar uitgebreid worden tot alle groepen burgers. Als dat het geval is, kan over steun worden gepraat. Selectief groepen van garanties voorzien en andere groepen laten bloeden vindt mijn fractie niet zo'n heel goed idee.

Wat Europa betreft beluister ik bij de heer Terpstra dat wij twee keuzes hebben. Griekenland vervalt in armoede en het enige debat dat nog over is, betreft de mate van armoede waarin Griekenland gaat vervallen. Dat lijkt mij geen bijzonder solidaire opvatting. Het lijkt mij ook geen opvatting die veel goeds belooft voor de toekomst van Europa. Ik wil dat dus toch maar ver van me werpen. Dit lijkt mij niet de manier om over deze dingen te praten.

Over Europa heb ik in eerste termijn betoogd dat wij te maken hebben met fundamentele tegenstellingen tussen partners die de dienst uitmaken, tussen Frankrijk en Duitsland. Die fundamentele tegenstellingen bestaan al een mensenleven lang. In redelijkheid kan niet verwacht worden dat die op korte termijn verdwijnen. In de antwoorden van de minister beluister ik aan de ene kant optimistische geluiden. Ik begrijp dat, die moet hij in zijn positie natuurlijk ook ventileren. Aan de andere kant beluister ik tussen de regels door, dat hij ook tamelijk wanhopig wordt over wat zich op dit moment in Europa voltrekt. Mijn grote zorg, die ik ook bij vele anderen beluister, is dat de politieke discussie volledig achterhaald is door wat de financiële markten in het hoofd hebben. Mijn grote zorg is dat op redelijk korte termijn de politieke discussie volkomen achterhaald zal zijn door het optreden van de markten, met desastreuze gevolgen voor iedereen.

De **voorzitter**: De bewindspersonen hebben behoefte aan een schorsing. Laten we vijf minuten schorsen tot 21.00 uur. Daarna hebben de bewindslieden samen maximaal een uur om te antwoorden.

* *

De vergadering wordt van 20.55 uur tot 21.00 uur geschorst.

*N

Minister **De Jager**: Voorzitter. Dank. Ik dank ook de leden voor de vragen in tweede termijn. Ik loop nog een aantal vragen langs. Allereerst beantwoord ik de vragen die ik vanwege mijn omissie vergeten was te beantwoorden in de eerste termijn.

De heer De Grave heeft vragen gesteld over indexleningen, index-linked bonds en herijking. Allereerst ben ik het met de heer De Grave eens dat spaarders en pensioenfondsen een voordeel hebben bij indexleningen om inflatierisico's af te dekken. Met name voor pensioenfondsen met een langetermijnfocus heeft dat een groot voordeel. Tegen de huidige rentestand zou het ook een extra rendement kunnen geven, want de staatsobligatierente op dit moment is ongeveer hetzelfde als en vaak zelfs lager dan de verwachte inflatie. Er is dus een negatieve reële rente op sommige staatsobligaties.

Het Agentschap heeft in 2005 samen met de Nederlandsche Bank en het Centraal Planbureau een onderzoek gedaan naar het nut van indexleningen voor de Nederlandse Staat. In 2008 is dat onderzoek door het Agentschap herhaald. Daar is dezelfde conclusie uit voortgekomen, namelijk dat er geen businesscase is voor uitgifte van indexleningen. Na 2008 is daar niet echt opnieuw onderzoek naar gedaan. We hebben ook geen reden om aan te nemen dat de conclusie op dit moment anders zou zijn.

We hebben inderdaad een herijking van het risicokader, maar dat risicokader betreft het risicomanagement van de staatsschuld en niet, waar de heer De Grave op doelt, het emissiebeleid, het financieringsbeleid en het uitgiftebeleid. Overigens hoop ik het rapport over het risicokader morgen aan de Tweede Kamer aan te bieden. Ik kan het uiteraard ook aan de Eerste Kamer aanbieden. In het risicokader wordt gestreefd naar een efficiënte afruil tussen rentekosten en renterisico. Er wordt dus niet alleen gekeken naar rentekosten, maar ook naar het risico dat rentekosten hoger uitvallen dan geraamd. Uit de studies van 2005 en 2008 blijkt dat uitgifte van indexleningen niet efficiënt is voor de Nederlandse Staat. Kortom, indexleningen dragen bij een gegeven risico niet bij aan lagere leenkosten voor de Staat. De huidige nominale instrumenten zijn efficiënter. Vandaar dat de Nederlandse Staat alleen nominale schuldtitels uitgeeft. Je kunt het ook als volgt formuleren. Indexleningen brengen te veel risico op de begroting binnen, zonder een evenredige te verwachten kostenverlaging. De risico's die ik op dit moment om mij heen zie, vormen ook een extra reden om nu niet tot de uitgifte van indexleningen over te gaan.

Ook relevant is dat rentelasten met ingang van 2011 weer onder de uitgavenkaders vallen en dat eventuele tegenvallers dus moeten leiden tot extra bezuinigingen. Dat is een extra risico. Het valt moeilijk te zeggen of beleggers inmiddels bereid zijn de inflatierisicopremie te betalen. Het is goed te bedenken dat met indexleningen de inflatierisicopremie inderdaad bespaard kan worden, maar dat daar een liquiditeitspremie voor terugkomt. Dat heeft bijvoorbeeld Duitsland veel minder. Voor de rest hebben veel Zuid-Europese

landen indexleningen: Griekenland, Italië, Spanje, Portugal en Frankrijk. Duitsland heeft maar een klein stukje, maar het land heeft een veel grotere markt. Het bedrag van 44 mld. moet worden gezien in verhouding tot een enorm grote staatsschuld. De Nederlandse staatsschuldenmarkt is veel kleiner. Je moet er dus ook liquiditeitspremie voor betalen. In andere landen kan er dus wel een andere businesscase zijn. Het kan per land anders uitpakken. Het uitgiftebeleid, de keuze van leningen, staat dus in beginsel los van het risicobeleid. Ik wil best wel aan het Agentschap vragen om bij de grootste pensioenfondsen even na te gaan -- dat hoeft geen uitgebreid onderzoek te zijn -- of er op dit moment echt iets is veranderd, waardoor zij dusdanig inflatierisicopremie kunnen betalen, dat daar de liquiditeitspremie voor wordt goedgemaakt.

Ik zeg er iets bij. Wij zijn niet tegen pps-projecten omdat de Staat altijd het goedkoopste kan lenen. Sterker nog, wij zijn in veel gevallen voorstander van pps-projecten als de renteco mponent als zodanig hoger is dan de financieringskosten van de Staat. Wij zijn bereid om daar een financieringsnadeel in te nemen als de "total cost of ownership" van een pps-project toch gunstig uitpakt. Dat kan het geval zijn door het in één hand brengen van onderhoud en aanleg. Je kunt de bereidheid hebben om de aanlegkosten wat hoger in te zetten, bijvoorbeeld door een gebouw beter te isoleren en er duurzamere materialen voor te gebruiken. In de 25 jaar dat je als consortium de onderhoudskosten op je neemt, heb je dan een uitruil. Het materiaal was duurder, maar het onderhoud is goedkoper. Daardoor kan het totaal van een pps-project gunstig zijn. In die context is een proef gaande met een index-linked pps-project bij een weg. Daarbij bekijken wij of zo'n project werkt bij een wegaanleg. Is dat interessant genoeg voor de markt? Hoe hoog zijn de kosten voor de Staat? Uiteindelijk heeft de minister van Financiën natuurlijk ook de belangen van de belastingbetaler en de schatkist te bewaken. Wij kiezen dan dus voor DBFMO als het meerwaarde oplevert. Vanwege de intrinsieke voordelen van pps kunnen wij wel degelijk een keuze maken, zolang het totaalpakket maar "value for money" is. In dat element kunnen wij index-linked als proef meenemen.

De heer **De Grave** (VVD): Ik pleit er niet voor om de Nederlandse Staat een cadeautje te laten geven. Dat is niet aan de orde: het moet een businesscase zijn, het moet een zakelijke afweging zijn. De minister wijst op een rapport uit 2008. Ik heb verwezen naar die Netsparstudie. Netspar is een organisatie waarin overheid, financiële instellingen en pensioenfondsen samenwerken. Ik heb gewezen op het rapport. Het is pikant omdat de plv. directeur van het Centraal Planbureau een van de auteurs is van het rapport, waarin wordt gepleit voor de herintroductie van indexleningen door Nederland. Er is dus een nieuw feit. Ik stel de toezegging van de minister op prijs. Het is misschien goed dat het agentschap, de financiële instellingen en de pensioenfondsen eens bekijken of er nu wél een businesscase te maken is. Als de minister toezegt dat dat met een open mind zal gebeuren, dan neem ik daar genoegen mee. Ik zou graag zien dat deze Kamer wordt ingelicht over het resultaat van het overleg en over de argumenten op grond waarvan de conclusies zijn getrokken. Als het met een open mind gebeurt, neem ik daar voorlopig genoegen mee.

Minister **De Jager**: Ik kan beide toezeggen, maar als het met een open mind gebeurt, is het woord "voorlopig" niet meer nodig. Als het echt met een open mind gebeurt, ga ik ervan uit dat de heer De Grave daar genoegen mee neemt.

De heer **De Grave** (VVD): Ik gebruikte het woord "voorlopig" omdat ik op het moment dat het resultaat hier ligt, goed wil bekijken of het op goede gronden is gebeurd. Ik heb dan een open mind ten opzichte van de uitkomst.

Minister **De Jager**: Ik zeg dat toe.

De heer Reuten heeft gevraagd om een van de weinige cijfers die wij niet hebben aangeleverd. Het was een hele stapel. Wij hebben nog een andere crisis aan ons hoofd, maar op Financiën hebben wij er heel veel werk voor moeten doen om alle cijfers aan de Eerste Kamer te overleggen. Alles wat wij konden leveren, hebben wij geleverd, ook gegevens die niet op StatLine staan. Datgene wat wij niet hebben geleverd, kúnnen wij niet leveren. De heer Reuten moet het nog maar eens proberen bij de behandeling van de begroting van SZW. Ik heb niet de mogelijkheden om daar weer een heel onderzoek naar te doen. Ik stel voor dat de heer Reuten bij SZW een poging doet. Wij hebben alles gedaan wat wij naar redelijkheid kunnen doen, nog verder dan de informatieplicht jegens deze Kamer strekt. We hebben dus echt alles gegeven. Daar wil ik het dus even bij houden.

De heer **Reuten** (SP): Alle cijfers die op StatLine staan, kan ik zelf vinden; die hoeven dus niet verstrekt te worden. Ik heb gevraagd naar cijfers die niet op StatLine staan en waarvan ik zeker weet dat het CBS die cijfers wel heeft, omdat ik dergelijke cijfers ook eerder heb gehad. Ik vraag u dus om de vragen door te geleiden naar het CBS. Kan dat?

Minister **De Jager**: Dat gaat volgens mij via de minister van EL&I of de minister van SZW. Ik zal een van die twee ministers dus dit verzoek doen. Volgens mij hebben wij het CBS wel gecontacteerd. Ik moet even denken of het gaat om de minister van EL&I of om de minister van SZW.

De heer **Reuten** (SP): Ik denk dat er ook wel een lijntje van Financiën naar het CBS loopt.

Minister **De Jager**: Ja, maar dat lijntje hebben wij al benut. Daarmee hebben wij dit gekregen, maar we hebben ook andere gegevens. Ik heb voor de heer Reuten ook al eens de decielen helemaal uitgerekend, met de hypotheekrente.

De heer **Reuten** (SP): Precies, daarom weet ik dat die cijfers er zijn. Ik dank u dus voor de toezegging om de vragen door te geleiden naar het CBS.

Minister **De Jager**: Ik zal in ieder geval de verantwoordelijke bewindspersoon daar inderdaad toe uitnodigen.

Dan de vraag over 50-plus. De staatssecretaris gaat uiteraard in op de hypotheekrenteaftrek, maar ik werd persoonlijk een beetje uitgedaagd naar aanleiding van vermeende uitspraken van de minister van Defensie. Laat ik hier duidelijk over zijn. Ik denk dat het vrij veilig voor mij is om te stellen dat de Minister van Defensie -- met hoofdletter "M" -- geen enkele uitspraak over de hypotheekrenteaftrek heeft gedaan, ook in 2009. Dat de heer Hillen dat heeft gedaan, is iets anders. De Minister van Defensie als bestuursorgaan wordt niet geacht om zich hier in het openbaar over uit te laten. Mocht hij dat toch een keer op een onverhoeds moment hebben gedaan, dan hoor ik dat graag. Dan zal ik hem ertoe uitnodigen dat het op dit punt vanuit het kabinet moet blijven bij de beide bewindslieden van Financiën. Als tijdens de APB de minister-president hierover praat, vinden wij dat ook nog prima.

De heer Hillen is natuurlijk ook bekend van zijn eigen wet, de Wet-Hillen. Die wet geeft een goede prikkel om af te lossen. Ook in de nieuwe gedragscode hypothecaire financieringen, die ik samen met de banken heb besproken en die de AFM goed heeft gevonden, zit een prikkel om af te lossen, want de leningen moeten voor minimaal 50% behoren tot afloshypotheken. Maximaal 50% mag dus aflossingsvrij zijn.

De heer **Nagel** (50PLUS): De heer Hillen zei dit inderdaad niet als minister van Defensie, maar wel als senator, toch ook een belangrijke functie binnen het CDA, zoals iedereen hier zal bevestigen. In die functie heeft hij de uitspraak gedaan dat de hypotheekrenteaftrek oneigenlijk wordt gebruikt en pervers is. Mijn vraag is of u die mening, toen geuit door een senator van uw partij, deelt of dat u zich daarvan distantieert. Daar wil ik een klip-en-klaar antwoord op.

Minister **De Jager**: De staatssecretaris zal hier verder op ingaan, maar het is heel helder. Het is staand kabinetsbeleid om de hypotheekrenteaftrek als "niet pervers" aan te duiden. Dat was ook zo in 2009, onder het toenmalige kabinet van de PvdA, de ChristenUnie en het CDA, toen ik namens het kabinet sprak over de hypotheekrenteaftrek. Dat blijft onverminderd zo. Heel consistent, decennialang, heeft deze regering één lijn en is zij heel duidelijk: de hypotheekrenteaftrek is niet pervers. In dat standpunt hebben wij niets veranderd.

Dan de rentemeevaller van 1 mld. Er is wel een meevaller, maar we kunnen nog niet zeggen hoe groot die meevaller is. Het is wel een aanzienlijke rentemeevaller. Daar staan op dit moment natuurlijk allerlei tegenvallers in het conjuncturele beeld tegenover, maar rentemeevallers komen volgens de begrotingsregels ten gunste van het EMU-saldo. Conjuncturele verslechtering aan de inkomstenkant komt voor een belangrijk deel juist ten laste van het EMU-saldo. Beide aspecten hebben een relatie met de crisis. Je zou dus kunnen zeggen dat daar op die manier al een soort link in zit.

Dan het pensioenfonds in de jaren negentig. Dat is natuurlijk een hele tijd geleden. Zou de overheid dat geld moeten terugstorten? Wat ik heb begrepen uit de overlevering, zoals die mij is verteld -- over het algemeen is die heel accuraat -- is de premie destijds met instemming van het parlement en beide sociale partners van 1982 tot 1994 verlaagd van 21% naar, op enig moment, 8,8%. Daarna is de overrente bij het ABP benut voor de VUT. Dit is destijds dus zo afgesproken, of het nou de democratie en het parlement zelf betreft of de werkgevers en de werknemers samen. Voor de rest is dit iets voor de minister van BZK -- want die gaat hierover -- en natuurlijk de sociale partners zelf. Zij -- en dus niet de minister van Financiën -- hebben dit destijds zo besloten.

De heer **Postema** (PvdA): Ik hoop nog iets meer te horen over de meevallers inzake de rente. Ik ben het met de minister eens dat je dat soort meevallers niet zomaar kunt aanwenden voor intensiveringen elders; dat kan ook niet anders, want dat beleid ligt al heel lang vast. Ik heb er in mijn eerste termijn echter op gewezen dat het in dit land ook altijd een goede traditie was om de aardgasbaten begrotingstechnisch niet aan te wenden voor het vullen van gaten, maar juist voor investeringen in onze infrastructuur, zowel in de fysieke infrastructuur als in de kennisinfrastructuur. Ik hoor de minister, met die rentemeevallers in het hoofd, duidelijk verwijzen naar de begrotingsregels. Kan hij ook antwoord geven op de vraag die ik in de eerste termijn heb gesteld? Die vraag was: zou het niet beter zijn geweest en zou het voor de toekomst niet beter zijn om de FES-middelen aan te wenden voor de structurele versterking van onze economie, concreet dus voor de versterking van onderzoek en ontwikkeling?

Minister **De Jager**: Als één politieke partij dit in 2010 in haar verkiezingsprogramma had staan, mag die nu opstaan en u mag gaan zitten. Dat is immers niet het geval. Alle politieke partijen, inclusief de PvdA, waren het er destijds over eens dat in deze moeilijke tijden, van 2011 tot 2015, het FES niet meer zou worden gevoed. Uit Keuzes in Kaart blijkt dat dit heel expliciet is overgenomen. Het CPB heeft alle politieke partijen erop gewezen dat zij, als zij dit wilden veranderen, daaraan geld zouden moeten besteden. Er is expliciet voor gekozen om dat niet te doen. Het is dus niet helemaal eerlijk om twee of drie partijen te noemen; we moeten naar elkaar kijken, want dan zou je nog miljarden extra vrij hebben moeten spelen. Dat is één. Ten tweede zijn de aardgasbaten door het kabinet in het verleden juist gebruikt voor uitgaven. U zegt dat dat goede uitgaven waren; althans, een deel daarvan, want er gingen natuurlijk ook heel veel aardgasbaten naar de begroting. Zij gingen voor een deeltje naar het

FES en dus naar uitgaven. Wij hebben gezegd: is het in deze moeilijke tijden niet beter om het deel van de aardgasbaten dat naar het FES ging, te besteden aan aflossing van de staatsschuld? Nogmaals: dat hebben alle politieke partijen overgenomen. Daar worden dus geen gaten mee opgevuld en er worden geen uitgaven mee gedaan. In deze moeilijke tijden is het aflossen van de staatsschuld, in ieder geval voor de minister van Financiën, het beste doel voor de duurzaamheid, voor de langere termijn en voor toekomstige generaties.

De heer **Postema** (PvdA): Ik pleit ervoor om vooral dat soort middelen ook aan te wenden voor versterking van de economie, in het bijzonder voor -- dat was een belangrijke uitgave vanuit het FES -- versterking van onderzoek en ontwikkeling. Op welke termijn acht de minister het denkbaar dat er weer van deze middelen gebruik kan worden gemaakt voor research en development?

Minister **De Jager**: De afspraak die wij hebben gemaakt -- en dus ook alle politieke partijen die in Keuzes in Kaart stonden -- geldt voor de periode van 2011 tot 2015. Daarna ligt het feitelijk open, in die zin dat een nieuw kabinet daarover kan beslissen. Als men dan meer gaat uitgeven, moet men echter wel bezien wat men dan met de financiële situatie doet. Moet je dan extra bezuinigen of ga je een groter tekort oplopen? Dat is een politieke keuze, dat begrijp ik heel goed. Het is aan een nieuw kabinet om die keuze te maken. We hebben het nu alleen dichtgezet voor deze periode.

De heer **De Lange** (OSF): Voorzitter. Toch nog even wat dingetjes over wat in de afgelopen jaren mijn favoriete onderwerp is geworden, het ABP. De minister zegt dat er uit het ABP met democratische overeenstemming grote bedragen gehaald zijn. Inderdaad was die democratische overeenstemming aanwezig, maar dat laat onverlet de vraag van wie nu eigenlijk de eigendomsrechten zijn over die gelden. Als we spreken over pensioen als uitgesteld loon, en dat is toch de gemeenschappelijke opvatting daarover, dan kan het niet zo zijn dat, democratische controle of niet, er geld uit een pensioenfonds wordt gelicht dat collectief eigendom is van de mensen die dat geld ingelegd hebben. Ik denk dat daar een wezenlijk probleem ligt dat tot op de huidige dag onduidelijk is. Ik zou daar graag een eerste reactie op willen. Ik ben er heilig van overtuigd dat dit specifieke punt in de komende maanden met zeer veel nadruk terug zal komen.

Minister **De Jager**: Voor alle duidelijkheid: ik heb gezegd dat het niet alleen met instemming van het parlement was, dus democratisch, maar ook met instemming van de sociale partners, die -- zo zou je kunnen zeggen -- al dan niet virtueel de claim op dat tegoed hebben. Daar zeg ik, voordat er allerlei vervolgvragen komen, bij dat ik nu spreek uit werk van anderen. Er zijn twee ministers die hierover iets te zeggen hebben, namelijk de minister van SZW als systeemverantwoordelijke en de minister van BZK als werkgever. Ikzelf heb op dit onderdeel ongeveer net zo'n rol als de minister van Defensie.

De heer **De Lange** (OSF): In de uitdrukking "virtuele zeggenschap" kan ik mij overigens heel goed vinden. Dat geeft het aardig weer. Dank u.

Minister **De Jager**: In ieder geval is er ingestemd, begrijp ik.

Als we met de kennis van nu opnieuw voor de keuze voor de euro zouden staan waar we in 1998 voor stonden, wat zouden we dan doen? Het is altijd lastig om in de geschiedenis te oordelen over de kennis van toen en de kennis van nu. Het is altijd heel handig om door de bril van de kennis van nu beslissingen van toen te becommentariëren en te bekritiseren. Ik heb de Kamer net die cijfers niet allemaal kunnen geven. Om de heer Reuten toch tegemoet te komen, zal ik proberen om deze vraag zo compleet mogelijk te beantwoorden. Het is een lastige vraag. Ik denk dat ik het beste als volgt kan antwoorden: ik zou in principe wel voor de euro kiezen, maar niet op de manier die toen is gekozen. Daarmee bedoel ik dat men afspraken heeft gemaakt met Noord-Europese strengheid: 3% kort, 60% schuld. Misschien gebeurde dat ook wel vanuit de Noord-Europese gedachte dat als je het opschrijft, dan doen landen het ook; als de economische convergentie er nog niet voldoende is, dan komt dat nog wel als we zo'n land meenemen in de euro; Griekenland bijvoorbeeld liep nog een beetje uit de pas, maar eenmaal in de eurozone convergeert het dan wel in plaats van te divergeren.

We hebben het tegenovergestelde zien gebeuren. We hebben ten eerste gezien dat er landen zijn die niet onze Noord-Europese discipline hebben. We hebben dezelfde regels. We hebben al 15 jaar lang precies dezelfde regels in het SGP, maar we hebben gezien dat er een heel groot interpretatieverschil is tussen hoe Finland, Nederland, Duitsland, Zweden en Denemarken -- die hebben weliswaar geen euro, maar zitten natuurlijk wel in het SGP -- het doen, ten opzichte van de meeste, of eigenlijk alle, Zuid-Europese landen. Dat is wel een belangrijk verschil. Ten tweede hebben we gezien dat het economische aspect onvoldoende heeft meegewogen in de hele beoordeling gedurende de rit. Er werd dus op de begroting onvoldoende gestuurd, terwijl daar ook afspraken over waren. Economische afspraken bestonden eigenlijk alleen voor aan de poort. Je moest voldoen aan de convergentiecriteria. Tikje vaag misschien, maar gedurende de rit werd onvoldoende gekeken naar macro-economische onevenwichtigheden. Er was ook geen monitoring. Op de SGP werd nog wel gemonitord, maar zonder tanden, zou je kunnen zeggen. Op macro-economische onevenwichtigheden werd eigenlijk bijna niet gemonitord. Ten derde was een ander belangrijk fenomeen en een grote fout wat de financiële markten hebben gedaan.

Je zou samenvattend kunnen zeggen: destijds is gefaald in hoe het institutioneel is neergezet, maar ook de financiële markten hebben gefaald. Landen als Griekenland, Italië en Portugal,

die voorheen heel hoge rentes betaalden en lagere schulden konden hanteren, betaalden hoge rentes, omdat er een groot inflatierisico was. Men devalueerde immers eens in de zoveel tijd of men moest zelfs -- ik noem Griekenland -- zo nu en dan defaulten. In de twintigste eeuw is het vaak voorgekomen dat Griekenland heeft gedefault. Toen de Grieken in de eurozone kwamen, ontstond er een achteraf gezien best wel bizar fenomeen, namelijk dat de rente op Griekenland en op Portugal bijna hetzelfde was als die op ons. Dat is ongelofelijk! Achteraf gezien kun je je dat bijna niet voorstellen. Als ik die cijfers nu zie, vraag ik mij af hoe dat ooit zo heeft kunnen ontstaan. De financiële markten hebben het risico dus ook totaal niet goed ingeschat.

Er is heel veel misgegaan. De politici van toen, de Europese Commissie die niet altijd heeft ingegrepen, en toen de EC het probeerde in 2003, is onder leiding van Duitsland en Frankrijk en een paar Zuid-Europese landen het SGP afgezwakt. Er is van alles misgegaan. Zou ik het opnieuw doen, met de kennis van nu? Ja, maar niet op deze manier. Wel anders, want op zich is het idee van die gemeenschappelijke munt goed, maar het moet echt anders. Dat is de reden waarom we nu zeggen: we hebben er heel veel van geleerd. Daarom vinden ze me heel vervelend, want ik probeer dat nu allemaal te repareren. Iedere keer dat ze opnieuw onze steun vragen, regelen wij weer een paar van de dingen die toen eigenlijk geregeld hadden moeten worden.

Mijnheer Reuten, ik heb zo eerlijk mogelijk geprobeerd te antwoorden.

De heer **Reuten** (SP): Jazeker. Mag ik concluderen dat u achteraf althans een deel van de sceptische argumenten van de SP uit 1997 en 1998 wel begrijpt?

Minister **De Jager**: Ik ken de sceptische argumenten van de motie-De Haan, bij de toelating van Griekenland en de convergentiecriteria. Die is volgens mij toen alleen gesteund door het CDA en de ChristenUnie, en niet door de SP. Dat begrijp ik dan weer niet, maar ik weet het ook niet 100% zeker. Ik dacht dat ze alleen door het CDA en de kleine christelijke partijen werd gesteund. In die motie stond: er is geen convergentie, men voldoet niet, dat is niet voldoende. Ik moet even gissen, want ik ken de SP-argumenten van toen niet, maar als de SP ongeveer hetzelfde heeft gezegd -- het raamwerk deugt niet, de afspraken kun je niet afdwingbaar maken -- dan deel ik dat wel. Als de SP hetzelfde zei als wat ik net zeg, dan deel ik dat.

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. De minister zegt: het idee achter een gemeenschappelijke munt blijft goed. Weten we dan niet juist met de kennis van nu dat het niet goed is om een gemeenschappelijke munt te hebben in landen met verschillende snelheden, omdat je correctiemechanismen dan weg zijn? Het is toch eigenlijk een veel beter idee om intensief samen te werken en gezamenlijke wisselkoersafspraken te hebben, maar wel een eigen munt? Dat is toch eigenlijk een veel beter idee, met de kennis van nu?

Minister **De Jager**: Gek genoeg zit dat helemaal niet zo ver weg van wat ik net heb gezegd. Ik zeg dus ook dat alleen landen die voldoende convergeren zo'n gemeenschappelijke munt moeten hebben. Dan zijn er twee uitersten. Of die landen voegen zich in de snelheid van de concurrerende landen. Dat vind ik het beste, want dat is uiteindelijk ook voor die landen het beste. Of je accepteert dat die landen zwak zijn en zwak blijven. Dan moeten ze inderdaad uit de munt blijven, maar zo sceptisch ben ik nu ook weer niet. Ik hoop nog steeds dat die landen dat strenge beleid gaan hanteren, waardoor je ze binnen die ene munt kunt houden. Dat kost echter tijd. Misschien had er meer tijd aan Griekenland moeten worden gegund, misschien had men langer strenger moeten zijn.

De heer **Koffeman** (PvdD): Hoor ik de minister nu toch hardop denken dat het, als dat niet lukt, ideaal is om, op welke termijn dan ook, een gemeenschappelijke munt te hebben voor landen die een gelijk tempo kunnen houden?

Minister **De Jager**: Idealiter hebben landen een gemeenschappelijke munt die veel met elkaar handelen, die samen een interne markt vormen en die eenzelfde snelheid hebben. Dat moet onder heel strenge voorwaarden van budgettair beleid en economische convergentie gebeuren.

De heer **Koffeman** (PvdD): Dat klinkt toch een beetje als neuro en zeuro, afgezien van het feit dat die woorden niet prettig klinken.

Minister **De Jager**: Nee, want die zeuro -- dat klinkt heel exotisch -- zou er feitelijk op neerkomen dat de Oost-Europese landen die er nog niet in zitten nog even langer hun munt hebben. Dat is niet een aparte gemeenschappelijke munt die ook zwak is, want dan creëer je een nieuwe zwakke munt. Dat heeft denk ik niet zo veel zin. Dan moet je ook echt flexibel blijven in je eigen munt, inderdaad tot het moment dat je gewoon voldoet aan je convergentiecriteria en aan de SGP-criteria. Op dat moment moet je dan worden toegelaten. Ik denk dat men toen misschien iets te veel haast had en ook bepaalde risico's gewoon heeft onderschat. Er is van uitgegaan dat het wel goed komt als je er eenmaal in zit, terwijl men in Griekenland misschien wel heeft gedacht: als wij er eenmaal in zitten, krijgen ze ons er niet zo snel uit. Daarin hebben ze helaas gelijk.

De VVD is bezorgd over de nivellerende maatregelen. Alle maatregelen rondom de koopkracht zijn opgenomen in het regeerakkoord, het Belastingplan of de begroting, die reeds zijn ingediend, althans voor zover ik ze allemaal ken. Dat beeld is wel duidelijk. De heer De Grave heeft het over 2013 als ik het goed heb, dus over ruim een jaar. Dat is op basis van de besluitvorming van augustus 2012, dus ik kan er nog niet op vooruitlopen welke maatregelen 2013 allemaal zullen brengen. Het signaal is overigens wel

duidelijk, maar wellicht kan de fractie van de heer De Grave dit ook nog bij de begrotingsbehandeling van SZW inbrengen. Dat is ook het gerede loket hiervoor.

De heer **De Grave** (VVD): Dank u voor deze uitnodiging. Dat zullen wij zeker doen, maar het ging mij om de verbinding tussen inkomensbeleid en uw verantwoordelijkheid in bredere zin met uw staatssecretaris voor het financieel-fiscale duurzame beleid. Ik heb van mijn kant aangegeven dat wij begrip hebben voor de keuze die dit kabinet maakt, juist om dat evenwichtige inkomensbeeld voor 2012 te krijgen, maar dat een aantal keuzen, zoals wat wij met de schijf doen en het toch wel fors verlengen van het bedrag waarover de nominale zorgpremie wordt geheven, als zodanig toch wel een stevige verzwaring betekenen van de lasten op de factor arbeid. Wij geven u mee dat wij het op prijs zullen stellen als wij dat in 2013 niet opnieuw zouden aantreffen.

Minister **De Jager**: Laat ik het zo zeggen dat wij goede nota nemen van de opmerking en dat ook in het achterhoofd zullen houden. Dan blijft het verstandig om dit ook bij de begrotingsbehandeling van SZW onder de aandacht van beide bewindslieden te brengen.

Dan heb ik wel cijfers -- al was het niet alles -- voor de heer Reuten, die ik toch kan verblijden met een aantal cijfers over de betaalde hypotheekrenteaftrek, en wel zes pagina's met tabellen.

De **voorzitter**: Ik stel voor dat wij de heer Reuten straks eerst even voor het hele gezelschap de zaken laten kopiëren.

**

Minister **De Jager**: Dat is goed. Ik zal deze informatie zo aan de heer Reuten overhandigen.

Dan vraagt GroenLinks nog -- met een omissie van mijn kant, want die vraag had ik eigenlijk in eerste termijn moeten beantwoorden -- of het kabinet de conclusie van de VNG deelt dat een groot deel van de bezuinigingen op gemeenten wordt afgewenteld. Een deel van de bezuinigingen die in het regeerakkoord zijn opgenomen wordt bereikt door efficiëntere uitvoering, door decentralisatie van beleid. Over de meeste van die onderwerpen is consensus bereikt met VNG en IPO in bestuursafspraken 2011-2012. Hier is dus geen sprake van een soort ongeclausuleerde afwenteling. De decentralisaties hebben tot gevolg dat gemeenten beter in staat zijn een integrale afweging te maken en maatwerk te leveren. De uitwerking van de decentralisaties zal de komende jaren in nauw overleg tussen Rijk en gemeenten plaatsvinden. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zal te zijner tijd over de hele periode ook een voortgangsrapportage verstrekken. Natuurlijk is het wel zo dat de bezuinigingen, in totaal 6 mld. op het overheidsapparaat op alle niveaus, ook alle lagen van de overheid raken. Dat is zeker waar, maar wij hebben toch uiteindelijk over bijna alle onderwerpen afspraken kunnen maken met gemeenten.

Tot slot de stapeling van maatregelen in het koopkrachtbeeld. Ik zei al bij interruptie dat de minister van SZW het aanspreekpunt is. Het enige wat ik hierover dan toch kan zeggen is het volgende. Ik heb de cijfers gezien en kijk even naar de medianen, want die puntwolken zien er als een inktvlek uit maar daar gaan natuurlijk ook allerlei aannames achter schuil. In de medianen gaan huishoudens er gemiddeld 1% op achteruit, mede als gevolg van de noodzakelijke ombuigingen. Dat zijn althans de cijfers uit de bijlagen bij de SZW-begroting, waarop in die begroting uitvoerig wordt ingegaan. In augustus heeft in het kabinet besluitvorming plaatsgevonden over het koopkrachtbeeld. De minister van SZW zal dat koopkrachtbeeld ook in deze Kamer verdedigen.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Twee punten hierbij. In de eerste plaats zijn de effecten van die stapeling een beetje ingewikkeld in de koopkrachtplaatjes, omdat zij uitgaan van gemiddelden, terwijl heel veel van die stapelingen juist terechtkomen bij individuen die niet zo goed in die gemiddelden passen. Het gaat dan juist om de meest kwetsbaren. De koopkrachtplaatjes houden geen rekening met chronische ziekte, om maar wat te noemen. Zij gaan uit van gemiddelde alleenstaanden of gemiddelde gehuwden met een bepaald inkomen.

Ten tweede verwijst u steeds naar het debat dat wij zullen hebben met de minister van SZW in het kader van de begrotingsbehandeling van SZW. Dat hebben wij hier niet automatisch. Dat is ook de reden waarom wij meer algemene vragen daarover ook in deze algemene financiële beschouwingen aan de orde stellen. Wij hebben niet over alle begrotingen afzonderlijke debatten, dus dat is ook de reden dat ik die vraag heb gesteld. Blijkbaar komt er geen echt antwoord op de vraag wat nu het oordeel van het kabinet is over de stapeling van de effecten en over de bijzondere bijstand, waarop de heer Van Strien ook al wees. Hij zag die 90 mln. als een goede oplossing, terwijl ik denk: er wordt zo vaak naar die 90 mln. verwezen dat ik ook wel in beeld zou willen hebben of dat eigenlijk wel voldoende is. Als die vraag nu niet kan worden beantwoord, overweegt mijn fractie om daarover bijvoorbeeld schriftelijke vragen aan de minister van SZW te stellen.

De **voorzitter**: Mag ik mevrouw De Boer misschien suggereren om dat mee terug te nemen naar de commissie? Het is toch ook altijd mogelijk om de minister in de commissie uit te nodigen om over die koopkrachtplaatjes en die stapeling te praten als er geen begrotingsdiscussie plaatsvindt over de begroting van SZW? Dat kan dan altijd via de commissie. Dit is een suggestie mijnerzijds, misschien ter overweging.

**

Minister **De Jager**: Het enige wat ik wel weet is dat in de vierhoek is besloten -- daar heb ik ook geld voor moeten reserveren -- tot die 90 mln. extra

bijzondere bijstand. Dat is wel echt een bewuste maatregel geweest om juist heel specifieke stapeling te adresseren. Hoe dat zich precies verhoudt, kan de minister van SZW inderdaad aangeven, maar er is wel degelijk ook bij de besluitvorming rekening gehouden met allerlei stapeling van beleid. SZW kijkt daarnaar, ook in verhouding tot andere maatregelen. Dan is het altijd denkbaar dat een kleine groep heel sterk wordt geraakt. Ik heb begrepen dat dat ook de reden is voor bepaalde specifieke groepen om ook de bijzondere bijstand te verhogen zodat gemeenten in staat worden gesteld om gericht maatregelen te nemen. Of dat allemaal voldoende is, zou dan eventueel in zo'n gesprek met de minister van SZW of in schriftelijke vragen tot uiting kunnen komen.

*N

Staatssecretaris **Weekers**: Voorzitter. Voor mij staat alleen nog het dossier hypotheekrenteaftrek op de rol voor vanavond. Overigens is het wel aardig dat u de iPad zijn intrede hebt laten doen in de vergaderzaal van de Eerste Kamer, want daardoor heb ik kunnen lezen -- ik meen om 20.09 uur -- dat steeds meer mensen hun spaargeld in hun hypotheek stoppen en daarme e kiezen voor lagere maandelijkse lasten. Ik dacht: dat is misschien in uw kring ook een heel positief signaal van wat voor trends er inmiddels zijn te ontwaren. Diverse hypotheekbemiddelaars zien hierin namelijk een duidelijke trend. Daar zaten niet de kleinsten tussen.

Voordat ik inga op het compromis dat is verwoord door de heer Ester, maak ik nog één opmerking tegen de heer Nagel. Hij parafraseerde een uitspraak van de heer Hillen toen die nog een andere verantwoordelijkheid had. Ik sluit me uiteraard naadloos aan bij datgene wat de minister hierover heeft gezegd. In een wat verder verleden zaten er inderdaad wel wat perverse elementen in de hypotheekrenteaftrek. Die zijn er in de loop der jaren uitgehaald. Ik hoef er maar op te wijzen dat in een wat ve rder verleden ook allerlei consumptieve uitgaven onder de hypotheekrenteaftrek gebracht konden worden. Er kon een auto of een boot of iets dergelijks van worden betaald. Dat kan allemaal niet meer, want dat is er allemaal uitgehaald. Wanneer iemand een huis verkocht, behoorlijk wat overwaarde in zijn zak kon steken en een nieuw huis kocht, kon die overwaarde in zijn zak blijven en kon de nieuwe woning volledig verhypothekeerd worden. Dat is afgeschaft met de bijleenregeling. Elementen die er in het verleden in zaten, zijn er dus in de loop van de tijd uitgehaald.

Ik heb in eerste termijn ook al aangegeven dat de overkreditering, die ook voor het kabinet een zorg is, afgelopen zomer door de ministers samen met de AFM is aangepakt. Desalniettemin is hier vandaag, maar ook al tijdens de algemene politieke beschouwingen veel gesproken over de hypotheekrenteaftrek. Het ligt heel verdeeld niet alleen in dit huis, maar ook aan de overzijde van het Binnenhof. Dat moge al blijken uit de bijdrage van de heer Van Strien die zei dat hij alleen al het feit dat erover wordt gepraat gevaarlijk vindt, omdat dit kan leiden tot een extra dip in de huizenmarkt. De CDA- en VVD-fractie gaven aan dat zij eigenlijk geen behoefte hadden aan deze discussie. Zij gaven wel aan dat zij een discussie ook niet uit de weg gaan, maar in elk geval geen behoefte hebben aan verandering van het systeem. Ook waren er sprekers die hier en daar wat studies en signalen zagen opduiken die voor hen aanleiding zijn om die discussie hier wel te voeren. Ik denk dat de heer Ester het goed verwoordde namens dat deel van de Kamer en namens zijn fractie toen hij zei dat afspraken tussen coalitiepartijen niet blokkerend mogen werken voor een discussie die we met het oog op de financiële soliditeit van ons land moeten voeren. Als de Kamer deze discussie hier met het oog daarop wil voeren, dan zal het kabinet de Kamer daar ook kunnen en willen accommoderen. Dat wil niet zeggen dat het kabinet daarmee zijn eigen visie op de hypotheekrenteaftrek ineens moet gaan wijzigen, maar het kan wel betekenen dat het kabinet nog eens heel goed moet aangeven waarom het voor die visie staat.

Ik ben vervolgens even in verwarring gebracht door de vraag hoe je zo'n notitie dan noemt. De heer De Grave heeft gesuggereerd om een aantal bouwstenen aan te reiken waarmee we de discussie kunnen voeren. Dat kan vrij technisch. De heer Ester stelde dat hij liever een visiedocument had dan een notitie. Als de heer Ester mij om een visiedocument vraagt, dan krijgt hij van mij de visie van het kabinet. Daarin zal ik natuurlijk de onderdelen behandelen die hij heeft aangestipt en de vragen of dat systeem toekomstbestendig is, hoe je daarmee omgaat inzake het thema van de aanvaardbare schuldenlast. Dat is het microniveau. Een ander onderdeel zal zijn: minder beslag op algemene middelen. Daarin lees ik eigenlijk de vraag of het de financiële soliditeit van ons land en misschien ook van de financiële sector niet in gevaar brengt en of het sustainable en houdbaar is. Het moet recht doen aan de huidige woningbezitters. Ik denk dat ik best in staat zal zijn om heel goed uiteen te zetten waarom het kabinet kiest voor de huidige lijn. De Kamer zal mij dan iets meer tijd moeten gunnen dan tot half februari. Ik zal daarbij ingaan op een aantal studies die door gezaghebbende instituten op tafel zijn gelegd. Ook zal ik de opmerkingen van de president van de Nederlandsche Bank erbij betrekken. Verder zal ik nieuwe ontwikkelingen meenemen zoals ik die ik vanavond op het nieuws mocht vernemen, zodat ook dat soort trends waarneembaar zijn. Voorts zal ik ingaan op de afspraken die afgelopen zomer zijn gemaakt met de financiële sector over de gedragscode en de vraag wat die voor het dossier betekenen. Zo zal de Kamer een zorgvuldige en goed afgewogen discussie kunnen voeren. Dat kan ik de Kamer toezeggen. Als zij mij daar wat meer tijd voor geeft, dan hebben we een aanvaardbaar compromis. Dan kan de discussie hier worden gevoerd, maar het kabinet staat hierbij natuurlijk wel voor datgene waar het kabinet voor staat. De Kamer zal er begrip

voor hebben dat het kabinet wat moet laveren tussen enerzijds de Tweede Kamer en anderzijds de Eerste Kamer, die wat andere wensen hebben. Ik denk dat aan de verschillende opvattingen en de gerechtvaardigde vragen die leven op deze wijze maximaal wordt rechtgedaan.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Dat lijkt mij een heel goede samenvatting. Ik wilde nog even een streepje zetten onder een paar woorden. De Kamer heeft in de motie en in het debat gevraagd wat het kabinet verstaat onder een "toekomstbestendig" hypotheekstelsel. Onder andere mijn fractie heeft dit gevraagd. Die vraag is als het ware leidend in het verhaal en het is de inzet ervan. De rest van het betoog van de staatssecretaris kunnen wij uitstekend navolgen. Als dat een week of wat langer moet duren, is dat geen enkel probleem, met die aantekening erbij. En misschien mogen we de staatssecretaris ook als suggestie meegeven, als we het dan toch wat breder trekken, om daar ook de minister in te involveren die gaat over woningbeleid in dit land. Graag wil ik dat het kabinet aangeeft wat het verstaat onder een duurzaam, toekomstgericht en toekomstbestendig hypotheekstelsel.

Staatssecretaris **Weekers**: Als je zegt dat je staat voor dit beleid, ben je er uiteraard van overtuigd dat het uiteindelijk houdbaar is. Als je ervan overtuigd zou zijn dat iets niet houdbaar is, moet je het ter discussie stellen. Het kabinet staat hiervoor, dus ik zal daar zeker op ingaan. Daar kan de Eerste Kamer op rekenen. Ik zal in het kabinet bespreken wat wijsheid is: dat ik alleen met deze notitie rondom de fiscaliteit kom, dan wel dat ik de minister van BZK, die ook het woondossier in portefeuille heeft, erbij betrek. We zullen dat afwegen. Ik wijs de Kamer erop dat het de snelheid niet ten goede zal komen wanneer het een interdepartementale notitie wordt. Maar we zullen bekijken wat verstandig is.

De **voorzitter**: Ik geef het woord nog even aan de minister, die nog zal reageren op de vier moties.
* *

*N

Minister **De Jager**: Voorzitter. Ik begin met de motie-Postma c.s. op letter K, over de rijksbegroting. In de motie staat dat de regering onvoldoende slaagt in het evenwichtig verdelen van de bezuinigingen, omdat de lage inkomens en de middeninkomens veel harder worden getroffen. Die motie ontraad ik. Het beeld dat de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft geschetst op Prinsjesdag is zo evenwichtig als het kabinet mogelijk achtte gelet op de crisis en de bezuinigingen. We zien in de mediaan ook dat het beeld over de hele linie verslechtert. Het kabinet heeft echter wel maatregelen genomen. Het oprekken van de grens waarover de IAB wordt vergoed bijvoorbeeld is gunstig voor de koopkracht van lage inkomens en middeninkomens. Er zijn dus heel veel maatregelen genomen. Dat blijkt ook wel uit de interventie van de heer De Grave, die het juist weer heel ver vond gaan. Ik ben het dus niet eens met de constatering. Die is feitelijk niet juist. Wij hebben al maatregelen genomen, dus die motie ontraad ik.

De motie met letter M gaat over het risicovolle beleid van banken bij het ontstaan van de huidige crisis en over een Europese toezichthouder. Dat is een motie van de heer Backer. Die motie vormt ondersteuning van het beleid. Het kabinet is voor Europees toezicht. Wij zullen ons daarvoor in Europa blijven inzetten. Overigens is er met de oprichting van de EBA al een enorme stap gezet. Dat was er nog nooit. Er bestond eigenlijk niets aan echt doortastend toezicht. Dat hebben wij per 1 januari van dit jaar ingevoerd, terwijl wij daarvoor nog nagenoeg niets hadden. Mijn officiële oordeel is dat ik het oordeel aan de Kamer laat, maar dat klinkt zo mager. De motie heeft mijn warme goedkeuring, voeg ik er met onparlementaire taalgebruik aan toe. Officieel laat ik het dictum aan het oordeel van de Kamer.

Over de motie met letter L, ook van de heer Backer, ben ik wat terughoudender. Uiteindelijk kan ik ook hierover het oordeel aan de Kamer laten, maar wel in de magere zin des woords. Dat heeft er een beetje mee te maken dat het eerste deel ondersteuning van het beleid is. Ik heb net het interessante hypotheekdebatje met de staatssecretaris gevolgd. Dit wordt allemaal niet genoemd. De heer Backer wist dat daarover dan sowieso een discussie zou ontstaan. Het kabinet vindt het geen onderdeel van deze crisisbestrijding om ineens veel hogere belastingtarieven in te voeren. Dat zal de D66-fractie waarschijnlijk ook absoluut niet voorstaan. Noem je dat een taboe? Je bent er wel tegen. Er zijn wel zaken waar wij tegen zijn. Je moet niet overal rode vlaggetjes neerzetten. Het is, denk ik, de bedoeling van deze motie dat je niet over elk domeintje kan zeggen dat het daar niet mag gebeuren. Dan kun je nergens meer hervormen en nergens meer bezuinigen. Het kan inderdaad niet de bedoeling zijn dat grote hervormingsgebieden allemaal taboe zijn, dat de arbeidsmarkt niet mag worden hervormd, dat allerlei zaken niet mogen. Bezuinigen is nu nog niet aan de orde. Dat is een tweede reden waarom ik een beetje terughoudend ben. Zonder mij op de exacte formulering vast te leggen, laat ik het oordeel aan de Kamer, zonder dat die duiding over hypotheekrenteaftrek erin moet worden gelezen.

De motie met letter N gaat over het ESM. Allereerst bestaat er een groot verschil tussen dat filmpje op YouTube en de zorgen van de Rekenkamer. Daarover heb ik al gesproken. Wij hebben ons al sterk gemaakt in Europa dat er in het verdrag aandacht voor wordt gevraagd dat de nationale rekenkamers gezamenlijk, of een selectie daaruit, samen met een vertegenwoordiger van de Europese Rekenkamer de betrokkenheid krijgen om dat toezicht vorm te geven. Het is een intergouvernementeel instituut. De motie die de regering vraagt zich daarvoor in te zetten, vinden wij ondersteuning van het beleid. Dit doen wij al, dus ik laat het oordeel over de motie aan de Kamer.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor zijn reactie.
**

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister en de staatssecretaris voor hun aanwezigheid en hun ruime beantwoording. We zullen volgende week over de ingediende moties stemmen.
**

Sluiting 21.59 uur.

!Lijst van besluiten en ingekomen stukken!

*N

Lijst van besluiten:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de plenaire behandeling van de volgende hamerstukken te doen plaatsvinden op 22 november 2011:
Wijziging van de Wet op de omzetbelasting 1968 (aanpassing tarief levende dieren) (30922);
Wijziging van de Wet milieubeheer in verband met de invoering van geluidproductieplafonds en de overheveling van hoofdstuk IX van de Wet geluidhinder naar de Wet milieubeheer (modernisering instrumentarium geluidbeleid, geluidproductieplafonds) (32252);
Vaststelling van overgangsrecht en wijziging van diverse wetten ten behoeve van de invoering van de wet van ... tot wijziging van de Wet milieubeheer in verband met de invoering van de geluidproductieplafonds en de overheveling van hoofdstuk IX van de Wet geluidhinder naar de Wet milieubeheer (modernisering instrumentarium geluidbeleid, geluidproductieplafonds) (Invoeringswet geluidproductieplafonds) (32625);
Wijziging van de Wet op het notarisambt in verband met de invoering van een informatieplicht ten aanzien van gegevens betreffende de bijzondere rekening, bedoeld in artikel 25 van die wet (informatieplicht derdengeldenrekening notariaat) (32700);
Wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften in verband met de verstrekking van inlichtingen aan het openbaar ministerie bij de tenuitvoerlegging van geldboeten en enkele verbeteringen (32702);
Wijziging van de Leerplichtwet 1969, de Wet educatie en beroepsonderwijs, de Wet op het onderwijstoezicht en de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met onder meer het toevoegen van niet-bekostigd onderwijs aan de systematiek van het persoonsgebonden nummer en het basisregister onderwijs (32713);
Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Fiscale verzamelwet 2011) (32810);

b. de stemmingen over de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden op 22 november 2011:
Wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met verlening aan de notaris van bevoegdheden in verband met gemeenschappelijke verzoeken tot echtscheiding en tot ontbinding van een geregistreerd partnerschap (31714);
Wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden in verband met de introductie van DNA-verwantschapsonderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van het onbekende slachtoffer en de regeling van enige andere onderwerpen (32168);
Oprichting van het College voor de rechten van de mens (Wet College voor de rechten van de mens) (32467);

c. de stemmingen over de volgende motie te doen plaatsvinden op 22 november 2011:
Motie van het lid Schrijver (PvdA) c.s. over een nationaal instituut voor de rechten van de mens in alle vier de landen van het Koninkrijk (32467, F);

d. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsvoorstel door de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie te doen plaatsvinden op 22 november 2011:
Voorstel van wet van het lid Van Dam tot herstel van een mogelijk wetstechnisch gebrek met betrekking tot het overgangsrecht in de Wet van 26 november 2010, houdende wijziging van Boek 2 en Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek (stilzwijgende verlenging en opzegtermijn bij lidmaatschappen, abonnementen en overige overeenkomsten) (Stb. 2010, 789) (32884);

e. de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 29 november 2011:
Wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg en enkele andere wetten in verband met de aanvulling met instrumenten voor bekostiging (Wet aanvulling instrumenten bekostiging WMG) (32393);

f. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsvoorstellen door de vaste commissie voor Financiën te doen plaatsvinden op 29 november 2011:
Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Belastingplan 2012) (33003);
Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Overige fiscale maatregelen 2012) (33004);
Wijziging van de Algemene wet inkomensafhankelijke regelingen en Overige fiscale maatregelen 2009 in verband met de dwangsomregeling van de Algemene Wet bestuursrecht (Wet toepassing dwangsomregeling toeslagen) (33005);
Wijziging van enkele belastingwetten (Geefwet) (33006);

Wijziging van de Wet op de belasting van personenauto's en motorrijwielen 1992, de Wet op de motorrijtuigenbelasting 1994 en enige andere wetten (Wet uitwerking autobrief) (33007);

g. de plenaire behandeling van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden op 6 december 2011:

Geleidelijke afbouw van de dubbele heffingskorting in het referentieminimumloon tot een keer de algemene heffingskorting met uitzondering van het referentieminimumloon voor de Algemene Ouderdomswet (32777);

Wijziging van de Wet op het kindgebonden budget in verband met bezuiniging op het kindgebonden budget (32798);

h. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsvoorstel door de vaste commissie voor Immigratie en Asiel/JBZ-Raad te doen plaatsvinden op 13 december 2011:

Wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 in verband met nationale visa en andere onderwerpen (31549);

i. de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 19/20 december 2011:

Voorstel van wet van de leden Eijsink, Van Dijk, Hachchi, El Fassed, Voordewind, Ouwehand, Van der Staaij, Hernandez, Bruins Slot en Bosman tot vaststelling van regels omtrent de bijzondere zorgplicht voor veteranen (Veteranenwet) (32414).

Lijst van ingekomen stukken, **met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen**:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Wijziging van enkele socialezekerheidswetten in verband met aanpassing van de hoogte van de uitkering aan het woonland (Wet woonlandbeginsel in de sociale zekerheid) (32878);

Wijziging van de Pensioenwet en enige andere wetten (Verzamelwet pensioenen 2012) (33013);

Wijziging van de Wet kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen (Verzamelwet kinderopvang 2012) (33014);

Wijziging van enkele wetten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Verzamelwet 2012) (33015);

Wet wederzijdse bijstand in de Europese Unie bij invordering van belastingschulden en enkele andere schuldvorderingen 2012 (33022).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, ten geleide van de geannoteerde agenda van de Raad Algemene Zaken van 15 november 2011 (griffienr. 149543);

een, van alsvoren, ten geleide van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 14 november 2011 (griffienr. 149476.01);

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, houdende goedkeuring van de op 15 december 2010 te Washington tot stand gekomen wijziging van de artikelen van de Overeenkomst betreffende het Internationale Monetaire Fonds inzake de hervorming van College van bewindvoerders (Trb. 2011, 141), alsmede een toelichtende nota bij deze verdragswijziging (griffienr. 149554);

een, van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, ten geleide van 8 fiches die werden opgesteld door de werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake o.a. Verordening betreffende een programma van de Europese Unie voor sociale verandering en innovatie (griffienr. 149560);

een, van de minister van Veiligheid en Justitie, ten geleide van het WODC-rapport Belgische sanctie OHP (griffienr. 149540);

een, van alsvoren, inzake strafrechtelijke samenwerking in de Europese Unie (griffienr. 149537);

een, van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, ten geleide van het Toezichtsrapport CTIVD inzake de door de AIVD uitgebrachte ambtsberichten in de periode van oktober 2005 tot en met mei 2010 (griffienr. 149542);

een, van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, inzake evaluatie 2011 Wet gratis schoolboeken (griffienr. 149547);

een, van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, inzake ontwerpbesluit op grond van artikel 1.7a van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek met het oog op het gedeeltelijk verzorgen van een Associatie-degreeprogramma op de locatie van een bve-instelling (Tijdelijk besluit gedeeltelijk verzorgen Ad-programma op locatie bve-instelling) (griffienr. 149534);

een, van de minister van Financiën, ten geleide van het verslag van de Eurogroep en Ecofin Raad van 7 en 8 november 2011 te Brussel (griffienr. 149447.01);

een, van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu, ten geleide van het ontwerpbesluit tot wijziging van het Besluit hernieuwbare energie vervoer en van het Besluit brandstoffen luchtverontreiniging (griffienr. 149539);

een, van de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, inzake Energierapport: wetgevingsagenda STROOM (griffienr. 149551);

een, van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, inzake Besluit Nictiz doorstart LSP (griffienr. 149541);

een, van de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, inzake beleidsbrief stelselwijziging jeugd "Geen kind buiten spel" (griffienr. 149538).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

3. de volgende geschriften:

een, van N.F., inzake wetsvoorstel 32193 (Wijziging van de Wet op het onderwijstoezicht en enige andere wetten in verband met de invoering van geïntegreerd toezicht en de gewijzigde rol van de Inspectie van het onderwijs bij het toezichtproces) (149562).
Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap;

een, van H.M.v.d.B., inzake rijbewijs C1 per voorjaar 2013 (griffienr. 149562).
Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Infrastructuur, Milieu en Ruimtelijke Ordening;

een, van N.K., inzake nieuw stelsel veiligheidswaarborg Bureau Jeugdzorg (griffienr. 149565);

een, van B.M.H.V., inzake vraag over de rechten van het kind (griffienr. 149566).
Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.